

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

FELSEFE AÇISINDAN İNSAN HAKLARI VE
İNSAN HAKLARI SORUNLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seral KARAKULAK

BURSA – 2007

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

FELSEFE AÇISINDAN İNSAN HAKLARI VE
İNSAN HAKLARI SORUNLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seral KARAKULAK

Danışman

Prof. Dr. A.Kadir ÇÜÇEN

BURSA – 2007

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sistemantik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı, Felsefe Bilim Dalı'n da, 2004578 numaralı Seral Karakulak'ın hazırladığı "Felsefe Açısından İnsan Hakları ve İnsan Hakları Sorunları" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 2/11/2007 günü 10:30-11:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Abdulkadir Çüçen

Üye
Yrd. Doç. Dr. Muhsin Yılmaz

Üye
Prof. Dr. Fügen Berkay

ÖZET

Yazar	: Seral Karakulak
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Sistematik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı
Bilim Dalı	: Felsefe Bilim Dalı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: VI + 86
Mezuniyet Tarihi	: .../.../2007
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. A.Kadir Çüçen

FELSEFE AÇISINDAN İNSAN HAKLARI VE İNSAN HAKLARI SORUNLARI

Yüzyılımızda insanın yaşadığı en büyük problemler insan hakları alanındadır. Bu problemlerin çözüme ulaşabilmesi için, felsefenin insan hakları kavramını alıp bu kavramın sınırlarını oluşturan çerçeveyi çizmesi gerekmektedir. Günümüzde insan hakları kavramının içeriği gittikçe bulanıklaşmış, bulanıklaşmaya başlayınca da insan haklarının ne olduğuna dair bilgimiz belirsizleşmiştir. Bu yüzden, insan hakları kavramını oluşturan çerçeveyi çizerken, sırasıyla ‘kavram’, ‘insan’ ve ‘hak’ kavramlarını incelemek gerekmektedir. Bu kavram incelemesi sırasında, insan haklarının tarihsel süreci içerisinde hangi savaşımın ürünü olduğu ancak felsefe yoluyla anlaşılabilir.

Anahtar Sözcükler

Kavram, İnsan, Hak, İnsan hakları

ABSTRACT

Yazar	: Seral Karakulak
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Sistematik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı
Bilim Dalı	: Felsefe Bilim Dalı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: VI + 86
Mezuniyet Tarihi	: .../.../2007
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. A.Kadir Çüçen

HUMAN RIGHTS AND THE PROBLEMS OF HUMAN RIGHTS IN TERMS OF PHILOSOPHY

In our century, the biggest problems, which human has to deal with, are in human rights area. In order to solve these problems, philosophy should shape the borderlines of human rights' concept which comes out as its frame, considering this concept. Recently, the content of human rights' concept has blurred, and as it has become unclear, we lack of knowledge about what human rights are. For this reason, the contents of 'concept', 'human' and 'right' need to be examined one by one while shaping the borderlines of human rights' concept. Whilst this examination, it is barely explained by philosophy, which struggles led human rights in its historical process.

KEY WORDS

Concept, Human, Right, Human Rights

ÖNSÖZ

Felsefeyle ilgilenen herkes için; insan, insanın yapıp etmeleri ve insanla ilgili olan her bir problem, insanlık tarihi boyunca araştırılması gereken en önemli konu ve problemlerden biri olmuştur. Bu çalışmada, problemlerden bir tanesi ama en önemlisi olan ‘insan hakları’na felsefeyle bakarak, yarattığımız dünyanın aslında başka türlü de olabileceğine dikkat çekmeye çalışılmıştır.

İnsan hakları düşüncesine felsefeyle bakmak ve bu konuda yazmak, süreç boyunca bana keyifli, coşkulu zaman zaman da hüzünlü anlar yaşattı. Bu anlar süresince her coşkuma, her hüznüme dokunan bir insan vardı yanımda. Sevgili Engin, çok teşekkür ederim. Bana çıkmaz sokaklarımda güçlü bakan gözlerini hatırlayıp ilerleme şevki veren sevgili anneme, her karanlığı ışıkla aydınlatmasını bilen sevgili babama, büyüme sürecine tanık olduğum için bana bir çocuğun yetişkinden farkını algılamamı doğal olarak sağlayan sevgili kardeşim Berk’e, genç bir insan olmanın insan hayatındaki yerini bana yaşam biçimi ile öğreten kardeşim Sanem’e, tüm bu zaman süresince sabrını, emeğini çokça harcadığım teyzem Sibel’e, yaptığım bu çalışmada gördüğüm insan hakları ihlallerinden sonra, şanslı bir çocukluk geçirdiğimi bana hissettiren kocaman aileme, desteğini ve yardımını benden hiçbir zaman esirgemeyen hocam Prof. Dr. A.Kadir Çüçen’e, şimdiye kadar sahip olduğum felsefi birikimin oluşmasında katkıları olan tüm hocalarıma ve felsefeyi karşıma çıkaran tüm rastlantılara çok teşekkür ederim. Bu çalışmanın da başka insanların felsefeyle rastlantısına araç olması dileği ile.

Seral Karakulak

Bursa-2007

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM FELSEFE AÇISINDAN İNSAN HAKLARI KAVRAMI

1.1 KAVRAM KAVRAMI.....	8
1.2 İNSAN KAVRAMI.....	11
1.3 HAK KAVRAMI.....	15
1.4 İNSAN HAKLARI KAVRAMI.....	19

İKİNCİ BÖLÜM FELSEFE AÇISINDAN İNSAN HAKLARI SORUNLARI

2.1 İNSAN HAKLARI VE EVRENSELLİK.....	28
2.2 KADININ VE ÇOCUĞUN İNSAN HAKLARI SORUNLARI.....	32
2.3 İNSAN HAKLARI VE HUKUK.....	42
2.4 İNSAN HAKLARI KONUSUNDA EN ÖNEMLİ SORUN: EĞİTİM	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İNSAN HAKLARININ TARİHSEL SÜRECİNDE FİLOZOFLARIN YERİ VE ÖNEMİ

3.1 İLKÇAĞ FELSEFESİNİN İNSAN ANLAYIŞI.....	57
3.2 ORTAÇAĞ FELSEFESİNİN İNSAN ANLAYIŞI	65
3.3. YENİÇAĞ VE GÜNÜMÜZÜN İNSAN ANLAYIŞI İLE İNSAN HAKLARI DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ.....	68
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA.....	77
ÖZGEÇMİŞ.....	86

GİRİŞ

İnsan, insanlık tarihi boyunca, ‘insan’ a yani kendine ulaşmaya çalışmış, bunu da zaman zaman kendini hayvanla karşılaştırarak yapmaya çalışmıştır. Bu görüş; insanla hayvan arasında sadece bir derece farkı olduğu görüşüne kadar ilerlemiştir. İnsan kendi olanaklarından, yapıp-etmelerinden yola çıkarak kendini bulamamış, hatta kendini bu tarihsel süreçte kaybetmiştir. Takiyettin Mengüşoğlu bunu, insanın mahiyeti; gelişme psikolojisine dayanan bir teori ya da metafizik teori ile açıklamaya çalışmıştır.

“Önce biyolojik sahada ispat edilmeye çalışılan ve ardından psikolojik sahada ispat edilmiş olan insanla hayvan arasında sadece bir derece farkından bahsedilebileceğinin, çok kat’i olarak ispat edilmiş olduğu zannediliyordu. Bu derece farkı çok yüksek olabilirdi; fakat insanla hayvan arasında bir mahiyet farkı derecesine yükselemezdi.”¹

İnsanla hayvan arasında bir mahiyet farkının olduğunu değil, yalnızca bir derece farkının mevcut olduğunu gösteren bu teoriden başka yolda giden ve insanla hayvan arasında bir mahiyet farkı olduğunu ispat etmeye çalışan metafizik teori bu sefer metafizik bir ‘postulat’ tan hareket etmeye başlamıştır.

Max Scheler, buna hayvanda bulunması imkansız olan ‘Geist (tin)’ adını verirken, Arnold Gehlen, Max Scheler’den daha farklı bir yol izlemiş, ırk kavramından, bir insan grubundan hareket edildiği bir dönemde, ‘insan’ ın kendiliğini araştırmıştır. Gehlen, insana has olan şeyleri biyoloji sahasında aramış, insan embriyosu ile hayvan embriyosunu karşılaştırdığında insanın gelişimde gecikmişlik olduğunu tespit etmiştir. 20 ayda dünyaya gelmesi gereken insan, 9 ayda dünyaya gelmiş ve bu da insanda birçok eksiklikler olduğunu, insanın bir tür ‘eksiklikler’ varlığı olduğunu bize göstermiştir. Fakat insan bu eksiklikleri tamamlama kabiliyetine sahiptir. Bu kabiliyetin içini dolduran insan fenomenleri, -bilen bir varlık, çalışan bir varlık, sosyal

¹ Mengüşoğlu, Takiyettin, Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler, Yüzyılımızda İnsan Felsefesi, ed: İoanna Kuçuradi, (Ankara: TFK Yayınları, 1997) s:2

bir varlık, seven bir varlık, tarihi bir varlık olarak insan, -insanın kendiliğini, insanla hayvan arasındaki ‘mahiyet’ farkını bugün bize göstermektedir.

‘İnsan’ın ne olduğunu, neden değerli bir varlık olduğunu ve bunun sonucunda kendi farkındalığını görmesi yüzyıllar sürmüştür. Tarihsel süreçte yaşadığı sorunlardan, kendisine verilmesi gerekenin verilmemesi durumunda ortaya çıkan haksızlık durumlarını gören insan, bunlara çözüm yolları getirirken birçok evreden geçmiştir. Bu tarihsel süreçte, insanın yapıp etmeleri her zaman ilerlemez ya da her zaman gerilemez ama her zaman değişir. Bu değişim, bir ilerleyişi de, gerileyişi de içerebilir. Bu değişim ile birlikte insan, çağının düşünce akımlarının da etkisiyle yaşadığı problemlere çözüm yolları getirmeye çalışmıştır. Mengüşoğlu şu saptamayı yapmaktadır:

“Her çağ belli düşünce akımlarının, belli görüşlerin taşıyıcısıdır. Bu düşünce akımları, bu görüşler bir örgü oluştururlar. Bu örgü, hem içinde yaşadığımız çağın, hem de geçmişin belli görüş tarzlarıyla, belli değerleriyle olumlu-olumsuz değerlendirmelerle önyargılarla bezenmiştir. Zamanın şimdi’inde yaşayan insan kendi çağının, kaynağını bilmediği düşünce akımlarının ağırları içindedir.”²

İnsan hakları düşüncesi yüzyılımızda kendini güçlü bir şekilde gösterse de, insanlığın bu düşünceyi benimsemesi, bu konudaki problemleri görmesi ve çözüm yolları türetmesi zaman almakta ve bu süreç yavaş işlemektedir. Devletlerin bu süreçte izlediği politikalar çok zayıftır. Bu konu, tüm dünyadaki devletler için sabittir. Ülkemizde ve yurtdışındaki ‘insan hakları’ üzerine yapılan çalışmalara, diğer konulara göre çok daha az burs olanakları tanınmaktadır. Çünkü bu konunun üzerine çalışmak, bu konuda ki problemleri saptamak ve çözüm yolları geliştirmek isteyen biri, doğal olarak ülkesindeki insan hakları ihlallerini de değerlendirecektir. Fakat söz konusu her ülke, ülkesinde varolan insan hakları ihlallerini yok saydığı ve bunu diğer devletlere karşı reddedeceği için, bu konudaki çalışmalara destek vermemektedir.

² A.g.e., s.4

İnsanlık, mağara döneminden bu yana, bir gelişme ve ilerleme içindedir. Bütün bu süreç, bize yalnızca geçmişte olmuş bitmişleri değil, bugünü de içerip, yarınları nasıl karşılayacağımızı da bize göstermektedir. İnsanlık tüm tarihi boyunca kesintisiz bir oluşum, değişim içinde olmuştur. Bu oluş ve değişim içinde tarihi bir varlık olan insan, tarih sahnesinde ‘insan’ a ulaşabilmeye çalışmıştır. Tarihi bir varlık olan insanın; dünü, bugünü ve yarını vardır. Genellikle bugünü düşünen bir toplum olarak biz, ne dününden ders alarak, bugün gerektiği gibi davranır; ne de yarınını düşünerek hareket ederiz. İnsan hakları ihlallerinin nedenini görebilmek için, çağımızın düşünce akımlarının kaynağına gitmek gerekir. Bu da ancak felsefe tarihindeki önemli filozofların insan görüşleri ve bu konudaki problemlere değinerek yapılabilir.

Antikçağda, insan kendisini yine kendi aracılığıyla açıklamış fakat tekrardan bu sürece ulaşmak yüzyıllar almıştır. Ortaçağ ise, köle rejiminin düşüşüyle, burjuva devrimleri, kapitalizmin başlamasıyla sona erer. Çoğu kişi tarafından ‘karanlıklar çağı’ olarak görülen Ortaçağ, insanlığın tarih sürecinde geçirilmesi gereken önemli bir süreçtir. MS. II. yüzyılla XV. yüzyıl arasında kalan 10–13 yüzyılı karanlık, insanlık adına hiçbir şey yapılmamış, kötü bir dönem olarak görmek, insanlık adına çok büyük bir eksiklik olsa gerek. Ortaçağın bitimi; İstanbul’un Fethi (1453), Amerika’nın keşfi (1492) ya da Almanya’da Reformun başlaması (1517) olarak görülür. XVI. ve XVII. Yüzyıllar; kapitalizmin doğuşu, Hümanizm ve Rönesans’ın doruğa çıkışı, aklın baş kaldırışı, bilimin yükselişinin yaşandığı yüzyıllardır. Aydınlıklar yüzyılına, XVIII. yüzyıla giden yoldur. XVIII. yüzyıl deyince önce akla, Aydınlıklar çağı; Aydınlıklar denince de bilimin ve aklın baş kaldırdığı, dünyaya egemen olduğu çağ geliyor. Akla ve bilime dayanarak yaşanan bu çağ, Avrupa’da olur. Doğu’nun bunun dışında kalması, geç yakalaması, yaşadığı ve daha sonra yaşayacakları acının kaynağını oluşturmuştur. İşte Ortaçağ insanlık adına bu yüzden önemli bir çağdır. Ortaçağ’ın karanlığından ‘hakkıyla’ geçemeyenler, aydınlığı görmekte ve buna ulaşmakta da zorlanmıştır. XVIII. yüzyıldan sonra insan artık, bilime ve akla dayalı bir dünyanın egemenliği içine girmiştir. Fakat insanın insani bir düzeye yükselmesi gereken günümüz dönemi, insan hakları ihlallerinin fazlasıyla görüldüğü bir döneme dönüşmüştür. İnsanlık tarihindeki tüm bu sorunlara çözüm üretme amacı insana

yöneliktir, insanın ne olduğu sorusuna verilen cevapların bir toplamıdır. Çok basit bir ifadeyle söylenecek olursa, insanlık tarihinde, problemlere yöneliş; Antikçağ'da insanın önce doğa sonra kendisinden yola çıkarak başlamış, bu daha sonra Tanrı'ya sonra da bilime yönelmiştir. Şimdi ise; insanlık, bir çıkmaz içindedir. İnsan, yol aldığı bu tarihsel süreçte; karşılaştığı sorunları, daha önceki yüzyıllarda bu problemleri çözerken kullandığı yöntemlerle çözemiyorsa eğer, şimdi yaşanan problemlerin cevabı insanın bildiği bir cevap olmadığı içindir. Kimi grup, bunu dinle, kimisi bilimle, kimisi hukukla çözmeye çalışmaktadır. Ne bilimle, ne dinle, ne de hukukla tam olarak çözülemeyen problemler ancak felsefe ile aydınlatılabilir.

İnsan haklarının hangi savaşımın ürünü olduğunu anlamadan, insan hakları kavramını oluşturan çerçeveyi görmemiz beklenemez. Hala devam etmekte olan bu tarihsel süreçte, insan haklarının ne olduğunu, nasıl korunması gerektiğini ve nasıl hayata geçirilmesi gerektiğini bize gösterecek olan felsefedir. Çünkü felsefe insan hakları kavramını ele alırken, bu kavramın çerçevesini oluşturan sınırları inceler, gerekirse bozar ve yeniden oluşturur. İnsan hakları kavramının çerçevesini oluşturan normları inceleyebilmek için öncelikle bu kavramı oluşturan 'insan' ve 'hak' kavramlarını incelemek gerekmektedir. Çünkü insan sahip olduğu bilgileri, kullandığı kavramların sınırlarına göre belirler. Bu sınırları nasıl belirleyebileceğimizi göstermek ise; felsefenin işidir. Bu sınırları, bu sınırlar içerisindeki problemleri ve çözüm yollarını görebilmek için çalışmayı üç ana bölüm altında gerçekleştirdim.

Birinci bölümünde, sırasıyla 'kavram', 'insan', 'hak' kavramlarını ve sonunda 'insan hakları' kavramını incelememiz gerekecektir. Günümüzde gelişen, yaşanan olayları insan hakları bağlamında, varolanlar bazında ele almak ise ancak felsefi bir bakışla mümkündür. 'İnsan' ve 'insan hakları' nın anlam ve öneminin dereceleri çağdan çağa farklılık gösterse de bunun gerekliliği insanoğlunun var olmasından beri süre gelmiş ve sabit kalmıştır. İnsan birçok fenomeninden yola çıkarak açıklanmış, insanın değerli olduğu görüşünden hareketle, tarihsel süreçte sahip olması gereken haklar belirlenmiştir. 21. yüzyılda bu belirlemenin sınırları bulanıklaşmaya başlamış ve insan hakları kavramı gittikçe tehlikeli hale gelmeye başlamıştır. Böyle olunca da,

insan hakları kavramına her geçen gün yeni haklar eklenmektedir. Hangi hakların insan hakları olup olmadığını belirleyebilmek için birinci bölümde, insan olan herkes için geçerli olan insan hakları kavramını oluşturan çerçevenin hangi normlara ve belirlemelere göre çizildiği gösterilecektir.

İkinci bölümde; insan hakları problemleri çerçevesinde; ‘evrensellik’, ‘kadının ve çocuğun insan hakları’, ‘hukuk’ ve ‘eğitim’ alanındaki sorunlara yer verilecektir. ‘İnsan’, tarihinin düşünce akımlarının etkisiyle; hak, adalet, erdem, insan hakları kavramlarını oluşturmuş, kendi dünyasını dinle, dille, hukuk ve tarihle kurmuştur ve bunların çeşitli biçimde yaşama yansımalarıyla kendi ‘insan’ görüşünü oluşturmuştur. İnsan hakları düşüncesini çeşitli evrelerden geçirerek oluşturan özne; bu 4 ögede bunu kurmaya çalışmıştır. Bu çalışmada da; bizi insan haklarına götüren bu tarihsel süreçte; insan hakları ve hukuk, kadının ve çocuğun insan hakları, insan hakları ve evrensellik, insan hakları ve eğitim, insan hakları sorunları olarak işlenecek, bu sorunlar ele alınırken, çözüm yolları da sorunlarla birlikte gösterilmeye çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde, insanoğlunun varolmasından bu yana, insanın elde ettiği hakların felsefe tarihiyle hesaplaşarak günümüze uzanışı gösterilecektir. Çağlar, yüzyıllar, insanı ve insanın insana bakışını etkilemiştir. İlkçağda insan, ne’liği araştırırken, Ortaçağ’da Skolastik Düşünce hâkim olmuş, özgür düşünüş yasaklanmıştır. Rönesans ve Reform döneminde ise; insanlık yeniden doğmuş, hümanizm çağa hâkim olmuştur. Onun arkasından gelen sanayi devrimi ve aydınlanma döneminde ise insanlık şekil değiştirmeye başlamış, Rönesans’ta temelde olan insan yerine artık akıl konmuştur. Bu şekilde gelişen dönemin kaçınılmaz bir sonucu olarak, toplumsal çatışmalar ve savaşlar artmış, bu durumla doğru orantılı olarak da insan haklarına olan gereksinim fazlalaşmıştır. Tüm bu savaşımaların ürünü olan insan hakları kavramına ilkçağ, ortaçağ, yeniçağ ve günümüzün insan görüşleriyle hesaplaşarak, insan haklarının düşünsel gelişimine filozoflar çerçevesinde yer verilecektir. Çünkü çağlar boyunca filozoflar, insanlığın yaşadıklarından hareketle kendi öznel düşüncelerini ortaya koyarken aslında nesnel düşünceler ortaya koymaya çalışmışlardır, koymuşlardır da. Günümüzde insan

haklarının hangi savaşımların ürünü olduğunu görmek ve göstermek ancak bu şekilde mümkündür.

Sonuç kısmında ise; yaşanılabilir bir dünya için, insan hakları kavramına neden gereksinim duyulduğu ve bu kavramın 'insan' olan herkes için bir zorunluluk olduğu anlayışı değerlendirilecektir. Bunu bireylere göstermek ise, ancak felsefe yoluyla olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FELSEFE AÇISINDAN İNSAN HAKLARI KAVRAMI

İnsan hakları kavramının günümüzde fazlasıyla konuşulması ve gün geçtikçe insan haklarına yeni haklar eklenmesi, bizi bu çalışmada insan hakları kavramının açıklığa kavuşturulması gerektiği sonucuna götürdü. Çünkü “insan hakları kavramlarının içeriğini bilgisel olarak belirlemek felsefenin işidir. İnsan haklarının felsefi kavramlaştırılması yapılmadan ya da kavramları açıklığa kavuşturulmadan iş görüldüğü zaman, onlara ilişkin yaygın anlayışlar-kimisi uygun, kimisi uygunsuz anlayışlar-yapılan edileni belirliyor.”³ İnsan hakları kavramını anlamak ve açıklamak için ise, tek tek kavram, insan, hak ve sonunda insan hakları kavramının açıklanması gerektiği düşünülerek bu çalışmada da açıklanmaya çalışılmıştır. İnsan hakları kavramını açıklamadan önce ise; günümüzde kullanımlarının tehlikeli hale gelmesinden ötürü ‘kavram kavramı’ndan bahsedilecektir. Öncesinde bu konuda İoanna Kuçuradi’nin şu saptaması karşılaştığımız problemi görebilmek açısından önemlidir:

‘Dünyada olan bitenlere bakılırsa, pek suçsuz görünmüyor kavramlar... Tehlikeli olmalarından biz sorumluyuz, yarattıkları sonuçlardan olduğumuz gibi... Bir kavram ne zaman tehlikeli olur? İçeriği bulanık olduğu halde, herkes bu kavramı bildiğini sanınca. Korkarım insan hakları tehlikeli bir kavram olmuştur bile. Felsefe onları yeniden ele almalı, içeriklerini didiklemelidir.’⁴

³ Kuçuradi, İoanna, İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları,TFK, Ankara 2007, s:114

⁴ Kuçuradi, İoanna, “Felsefe ve İnsan Hakları”, Dünya problemleri Karşısında Felsefe, TFK Ankara 2007, s.13

1.1 Kavram Kavramı

Varolanı anlamada kavramların taşıdığı önem büyüktür. Dolayısıyla ‘insan hakları’ kavramını anlamada, kavramın ne olduğu, ne gibi bir işlevi olduğunu anlamak önem taşır. Burada insan hakları kavramını daha iyi anlayabilmek için öncelikle kavramın ne olduğunu sorgulamak ve bu yazıda ‘insan’, ‘hak’ ve ‘insan hakları’ kavramlarından bahsederken, zihnimizde yatan tasarımları daha iyi anlamamıza ve bu tasarımları değiştirip, değiştiremeyeceğimizi tartışmak için kavramın ne olduğunu en başta sorgulamanın önem taşıdığını düşünüyorum.

‘Kavram’ın ne olduğu sorusu felsefenin temel sorularından bir tanesidir. Bu Platon’da idea’lar, Aristoteles, Kant ve neopozitivist filozoflarda sırasıyla tanım, tasarım ve terim olarak karşımıza çıkar. Sokrates de bilgiye ulaşmanın yolunun, kavramların belirlenip, sınırlarının çizilmesiyle mümkün olabileceğini savunur. Böylece bir tanıma varmayı hedefler.

“Kavram, düşünmenin en küçük birimidir. Nasıl ki dışdünyada- bir bakıma- en küçük birim nesne ise, düşünmede de-yine bir bakıma- ona (nesneye) karşılık gelmek üzere, en temel, en küçük öge kavramdır.”⁵ Varolanın temelini bilmeye yönelik olan kavramlar, aslında varolanın anlamına ilişkin çerçevelerdir. Düşünme alanında varolan kavramlar; terim olarak da dildedir. Düşünmede, dilde varolan düşünsel bir çerçeve olan kavramdan yola çıktığımızda insan kavramı, hak kavramı, insan hakları kavramı bizi varolanlara göre yarattığımız çerçevelere götürür.

Örneğin, kavram olarak ‘kalem’, ‘kalem’ adı verilen tekil bir varlığa ilişkin çerçevedir. Belirlenen kimi çerçevelerin doğrudan bağlantılı olduğu tekil varolanların yanında, sadece varolanlar arası ilişkiden doğan, diğer deyişle doğrudan tekil varolanlarla bağlantısı olmayan çerçeveler vardır. Bunlar tümellerdir. Sokrates’in bir insan olmasından dolayı insanlık kavramıyla ilişkisi vardır ve işte bu insanlık sözcüğü ile dile gelen bu kavram yani tümeldir. Bunlar tek tek varolanların bilinebilmesi

⁵ Cotuksöken, Betül, Felsefe: Özne-Söylem, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2002, s.44

olanağını sağlamaları bakımından son derece önemlidirler. Tek tek varolanların bilinebilmesini sağlamaları bakımından tekil varolanlarla hemen hemen birebir ilişkisi olan kavramlara oranla tümeller çok daha geniş çerçevelerdir.”⁶ Burada hemen akla gelen Platon’un idealar (eidea’lar) dünyası olsa gerek. Platon’da idea (eidea) form, tip anlamındadır. Platon’un Devlet diyalogunda söylediği gibi; dünyada değişik çeşitleri olan nesnelere alalım, hepsi, biçim, renk olarak birbirinden farklı olsa da hepsi bir kalıptan bir ideadan gelmektedir. Bir masayı, bir sediri ele aldığımızda; hepsi için bir ölçü, bir biçim vardır. Bir masanın resmini yapan sanatçı da, bir sediri yapan usta da bir idea ya uydurur yaptıklarını. Bir sedir idea’sına ya da bir masa idea’sına...

Aristoteles’e göre kavram; “bir şeyin (objenin) tasarımıdır; terim ise o şeyin tanımının tek sözcükle ifadesidir.”⁷ Örneğin ‘insan’, ‘hak’, ‘insan hakları’ kavramları, bunlar hakkında sahip olduğumuz bilgilerimizi bize çağrıştırır.

Neopozitivist filozoflara göre, düşünme ancak dil aracılığıyla gerçekleştiği için kavram düşünmenin en basit birimi değildir. Onlara göre düşünmenin en basit birimi önermedir. Bu nedenle kavram,[?] dil dışında bulunamaz, o ancak sözcüklerin anlamlarını içeren önermeler olabilir.

Bir şeyin zihindeki tasarımı olarak kavram, bir objeye işaret eder. Düşüncemizde bulunan bu tasarım dille ifade edildiğinde ise terim adını alır. O halde kavram; zihnimizde tasarladığımız bir şey iken, terim tasarladığımız bu kavramın dilsel sembolüdür. “Zihnimizdeki bir ide, bir fikir, bir tasarım olarak kavram, öbür yandan imgeden (imaj, hayal) de ayrılır. İmge uzam ve zaman içinde algıladığımız herhangi tekil bir nesnenin bizdeki tekil izlenimidir (şu anda algıladığımız “bu masa”); oysa kavram bir duyuşsal izlenim değil, bir tasarımdır.”⁸ İmge, ‘bu masa’ iken, tasarım olarak kavram ‘masa’dır. O halde kavram; bir şeyin tasarımı, imge; bir tekil nesne, terim ise;

⁶ Cotuksöken, Betül, Felsefi Söylem Nedir?, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2000 s.27

⁷ Özlem, Doğan, Mantık, İnkılap Kitabevi, 2002, s:67

[?] Bu çalışmada kavramdan bahsederken, neopozitivist filozofların kavram anlayışının aksine, kavramı bir şeyin tasarımı olarak ele alacağım.

⁸ A.g.e. s.66

bir şeyin dilsel/fonetik simgesidir. Terim, bir kavramı dilsel/fonetik yoldan işaret ederken, aynı zamanda kavramın anlamını da bize çağrıştırır.

“Felsefi açıdan ele alındığında kavramlar, düşünenin varolanı belirgin kılmasını sağlayan, varolanlara, varolanlar arasındaki ilişkilere belli bir düzen getiren yapılardır. Olup bitenler arasındaki neden-etki ilişkilerinin kavramsal ya da düşünsel olana yansması, kavramlararası ilişkileri bilinçli bir biçimde gündemimize almamızı gerektirir. Bu bağlamda gerçekleştirilen mantıksal nitelikli çalışmalar, düşünenin olgular, olup bitenler arasındaki ilişkileri görmesini sağlar. Olup bitenler arasındaki ilişkiler de çoğun, sorunlarla yüklüdür; bu sorunlar ya kendilerini çok belirgin bir biçimde ortaya koyarlar ya da biz bilgi ve bilinç düzeyimize göre bu sorunları fark ederiz, görürüz, dile getiririz. Bu noktada da olanla olması gereken arasında ayırım yaparız.”⁹

Varolma bakımından düşünmede, iletilebilme bakımından dilde olan kavramlar-örneğin; devlet, demokrasi, laiklik, insan hakları terimleri ve bunların taşıyıcısı olan kavramlar- insanlararası ilişkilerde oluşturulmuştur. Çağlar boyunca kavramların anlamı değişmiş ve gelişmiştir. Bir kavram hakkında bilgimiz arttıkça, bu kavramın anlamı da genişler ve değişir. Doğan Özlem’in Mantık kitabında bahsettiği ‘dünya’ örneğini ele alalım. İnsanlar yüzlerce yıl dünyayı düz sandılar. ‘Dünya’ denildiğinde, insanların zihninde canlanan tasarım, dünyanın düz bir tepsi şeklinde olduğu idi. Ama dünya üzerine bilgileri arttıkça ‘dünya’ kavramının anlamı değişti. Fakat kavram olarak anlamı değişse de, ne’liği değişmedi. Mantık, bu açıdan kavramın neliğini incelerken, biz kavramın anlam içeriği noktasında kalacağız. İnsan, hak ve insan hakları kavramlarını bu anlamda değerlendirdiğimizde yüzyıllar boyunca insanların zihnindeki insan, hak ve insan hakları tasarımları değişmektedir. Tüm bu tasarımlar insanoğlunun varolmasından beri değişmeye devam etmektedir. Son yıllarda insan hakları kavramının sık sık gündeme gelmesi; aslında ‘insan hakları’ anlayışımızın gittikçe değiştiği ya da artık değişmek zorunda olduğunu bize göstermekte. Bu yüzden şimdi sırasıyla insan, hak ve insan hakları kavramlarını bu bağlamda değerlendirelim.

⁹ Cotuksöken, Betül, Felsefe: Özne-Söylem, s.267

1.2 İnsan Kavramı

‘İnsan nedir?’ sorusunun cevabı bir görüş olarak ortaya çıkacaksa, fenomenlerden yola çıkarak bu soruya cevap vermeliyiz. Nietzsche, ‘değerlendirme’ fenomeninden hareket ederken, Albert Camus, ‘başkaldırma’ fenomeninden, Jean Paul Sartre, ‘özgürlük’ ve ‘varoluş’ fenomeninden, Takiyettin Mengüşoğlu ise “insan başarıları” fenomeninden yola çıkar. Peki, biz ‘insan nedir?’ sorusuna bu fenomenlerden yola çıkarak bir cevap verebilir miyiz?

Felsefi antropolojinin problem alanı insandır. Filozoflar bu alanda ‘insan nedir?’ sorusuna cevap vermeye çalışmışlardır. Cevap vermişlerdir demiyorum; çünkü insan olmuş bitmiş bir varlık değildir. ‘İnsan nedir?’ sorusunu, ‘Nedir bu insan?’ sorusuna çevirmek, insanın ne’liğine yönelik daha doğru bir cevap alabilmemizi sağlar. ‘İnsan nedir?’ sorusu yanıt olarak şunu bekler: ‘İnsan... şudur!’ ‘Nedir bu insan?’ ‘Ti es tin’ ise bir ne’lik sorusudur. ‘Nedir bu insan?’ diye sorduğumuzda, insanın ne’liğine ilişkin bir sorgulamaya başlıyoruz demektir. İnsanın ne’liğine bakmak için onun tarihine bakmak gerekir. Çünkü insan tarihi bir varlıktır. İnsanlık; çağlar boyunca, acı, savaş, terör, işkence, mutluluk, barış yaşamıştır. Her bir insan, tür olarak insanın yaşadığı bütün tarihi yükü sırtında taşır ya da taşımalıdır. Ancak bu şekilde kendinin, insanlık durumunun farkına varabilir.

Etrafımızdaki insanlara karşı olan tutumumuz; onlara karşı olan davranışlarımız, bu tutum ve davranışlarımızla yaşamımıza verdiğimiz yön, kendimizi ve dolayısıyla insanı nasıl değerlendirdiğimize bağlıdır. Tarihsel süreç içerisinde filozofların yaptığı tüm bu değerlendirmelerle, bu değerlendirmelerin her biriyle insan denen varlığın ne’liğine ilişkin bir cevap verebilir miyiz? İnsan içinde yaşadığı dünya ile birlikte ele alındığında, bu değişmeyen fenomenlerin her biri karşımıza çıkar. Ama yalnızca bu tek tek fenomenlerden hareket ettiğimizde, örneğin; insanı kültüründen hareketle ele aldığımızda felsefi antropoloji değil, kültür antropolojisi yapmış oluruz. Yalnızca bu fenomenlerden hareketle insanı anlamaya çalıştığımızda insanı anlayamayız. Bu fenomenlerle insanı parçalayarak, insanın yalnızca sınırlı bir yönünü görmüş oluruz.

İnsanın ne'liğini arama, insan budur demek değildir. Bu yüzden insan bu tarihsel süreç içerisinde aslında tüm bu fenomenlerin toplamıdır. Varolan bu fenomenlerine yine tarihsel süreç içerisinde yeni fenomenler ekleyebilir ve insanın ne'liği bu anlamda değişebilir. İnsan çağdan çağa değişen⁷ bir varlıktır. Bu değişimi insan; Heidegger'in dediği gibi, dil ve düşünme olanağı sayesinde gerçekleştirir. Heidegger'e göre, "insanı bütün olanaklarından çıkardığımızda, karşımıza öz olarak dil ve düşünme olanağı çıkar. Öz olarak dil ve düşünme ise, varlıktır. İşte bu noktada, varlığı açığa çıkaran şey felsefe ve sanattır."¹⁰

Günümüzde, hatta çağlar boyu hep varolana verilen değer, varolanın varlıkmiş gibi algılanmasındandır. Bu insanın özünü arka plana iter. Etrafımızdaki her şeye, her varolana varlıkmiş gibi bakmamız, insanı olması gerek konumdan uzaklaştırır. Bu düşünceyle; bilim, bilgi yalnızca 'sophos' bilgi seven anlamından çıkmış, neredeyse bilgi satan anlamına dönüşmüştür. Bilim adamları; bilimi savunmak, korumak, haklı çıkarmak için; teknolojinin hayatımıza sağladığı yararları, ne işimize yarayacağını açıklamak zorunda kalmışlardır ya da bırakılmışlardır. Oysa bilgi; yalnızca insanın bilme merakından oluşmaktadır. Bu sebeplerden insan, varlıktan uzaklaşmakta ve varoluşunu aydınlatamamaktadır.

Peki, insanın yaşadığı ve yarattığı bu durumlar karşısında felsefe ne yapabilir? Felsefe; hayatımızın neresindedir? İnsanın yaşadığı; adaletsizlik, yoksulluk, terör, açlık, haksızlık, insan hakları ihlalleri karşısında ne yapabilir? Bu durumlar karşısında felsefe; bize adaletin, insanın, hakkın, insan hakkının ne olduğu ile ilgili bilgi verebilir. Bu bilgilerle yaşamımızı, insan tasarımıımızı ve bu daha da genişleyerek dünya tasarımıımızı oluştururuz. Çünkü insan; Sartre'ında dediği gibi, "olmak istediği kişi değil, tasarladığı kişi olandır". Ancak felsefenin yaptığı bu aydınlanmayla kişi bu sorunların farkına varır. Yaşamla, felsefi bilgi arasında bu kadar iç içe geçmişlik vardır. Yaşamımızdaki sorunlar karşısında felsefe hep oradadır. İşte 'insan' olmak için, felsefi

⁷ Bu değişmeyi hem olumlu hem olumsuz anlamda kullanmak gerekiyor.

¹⁰ Eren, Işık, İnsan Felsefesi Basılmamış Ders Notları

sorgulama, felsefi bakış ve felsefi düşünme gereklidir. Ancak böyle bir düşünme ve bakış açısıyla insan sorunlarına ve insanın ne'liğine ilişkin bir cevap verebiliriz.

Oruç Aruoba, “İnsanı insan yapan ölümdür” der. İnsan; ölümlle, acıyla karşılaştığında yaratır, kendini aşar, oluşur ve oluşturur. İnsan artık bunlar yokmuş gibi davranmaktadır. Varlığın anlamını sınır durumlarla karşılaşılarak sorgulayan insan, duyarsızlaşmıştır. Irak'ta hergün yüzlerce insanın- çocuğun, kadının- öldürülmesi, doğuda töre cinayeti yüzünden ölen küçük yaşta kız çocukları ve bunlardan kâr sağlamaya çalışan televizyon programlarına duyarsız hale geldik.

Her şeyden önce 'insan' kavramıyla hesaplaşılması gerekiyor. Takiyettin Mengüşoğlu'nun insan görüşünde; bilen bir varlık olarak insan, yapıp eden bir varlık olarak insan (bu yapıp-etmeleri değerlere ve ahlak normlarına bağlıdır), değerleri duyan varlık (yaşamı bunlar doğrultusunda sürdüren varlık), tavır takınan, önceden gören, önceden belirleyen, isteyen özgür bir varlıktır. Mengüşoğlu'na göre insan, olayların akışını kendi niyet ve amaçlarına uygun olarak yönlendirebilen varlık olmasıyla önceden gören ve önceden belirleyendir. Mengüşoğlu'na göre özgürlük, insanda bir olanaktır ve dolayısıyla herkes bu olanağı gerçekleştiremez.

Kişi olarak insan ve tür olarak insan nedir? İnsanı yaşadığı çevre, dünya, kurduğu kültür ile birlikte ele alabiliriz. İnsanı yaşadığı dünya ile birlikte ele almak, Cassirer'e göre, “mitos, tarih, din, dil, sanat ve bilimden oluşan kurduğu simgeler dünyasıyla birlikte yaşar. Biz bu dünyada olan şeyleri, zaman ve mekan içinde tecrübe ederiz, düşünürüz, yargılarız ve değerlendiririz.”¹¹

¹¹ Eren, Işık, İnsan Felsefesi Basılmamış Ders Notları

Hartmann'ın iki belirlenim türü vardır. Doğal belirlenim ve değersel belirlenim.

“Değersel belirlenim; insanın değerleri duyması, değerlere bağlanması ve değerleri gerçekleştirmek üzere eyleme geçmesinde kendini gösterir. Değeri duyan, isteyen ve değere bağlanan insan, değeri gerçekleştirebildiği oranda özgürdür. Zaten Hartmann, insan özgürlüğünün ancak bir değeri duyup istemek, bir değere bağlanmak ve sonra bu değeri gerçekleştirmeye koyulmakta somutlaştığını, insanın kendisini bir değer in belirlenimi altına sokmakla özgür olabileceğini vurgular.”¹²

Burada değer, değerlendirme problemi ve özgürlük problemi ortaya çıkar. Her insan belli değerlere göre hareket eder. Bunları uygulayamadığı zamanda özgür olmadığını söyler. Günümüzde insan hakları ihlalleri bu nedenlerden kaynaklanmaktadır. Her birey, olaylara kendi değer yargılarıyla bakar ve buna uymayan her şeyi yok etmek ister.

Tarihsel, değerleştiren, kendisini bir şeye veren, çalışan, eğitilen ve eğiten, devlet kuran, inanan, sanatın yaratıcısı ve bio-psişik bir varlık olarak insan, yapıp etmeleriyle; geçmiş, şimdi ve gelecek içinde üç boyutlu zaman içinde yer alır. Bu noktada, insanların amaçlarını, hedeflerini doğru yönlere yönlendirmek gerekir.

Ülkemizde en küçük birimin aile olarak ele alınması, birey olarak ele alınmaması kişinin kendisine yönelmesini ve kendisini bulmasını zorlaştırmıştır. Modern dünyada, insan hem kendine, hem evrene yabancılaşmıştır. İnsan dünyasını anlamlı kılan ise; felsefe ve sanattır. Ancak felsefenin yaptığı bu aydınlanmayla, kişi bu sorunların farkına varır. İnsan yaşamıyla felsefi bilgi arasında iç içe geçmişlik bulunur. İnsanın yaşadıkları karşısında, ‘insan hakkı nedir?’, ‘İnsan nedir?’, ‘İnsan neden değerlidir?’ sorularını soran felsefe olmuştur hep. Yaşamımızdaki sorunlar karşısında felsefe hep oradadır. İşte ‘insan’ olmak için felsefi sorgulama, felsefi bakış ve felsefi düşünme gereklidir. Bizi ‘insan’ yapan fenomenlerimiz bu şekilde sağlamlaşır. Bundan sonraki insan hakları basamağına ulaşmada değerlendireceğimiz kavram ‘hak kavramı’

¹² Mengüşoğlu, Takiyettin, “Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler”
Yüzyılımızda İnsan Felsefesi, Türkiye Felsefi Kurumu, Ankara, 1997, s:16

olacaktır. ‘Çıkar’ ile ‘hak’ arasındaki ayrımın yapılamadığı günümüzde, bu kavramın doğru değerlendirilmesi gerekmektedir.

1.3 Hak Kavramı

Her adalet arayışı, bir hak ihlalinin sonucudur. Bu bağlamda elimizde bulunan insana verilmesi gerek hak, verilmesi gerekenin verilmemesi durumunda ortaya çıkan haksızlık durumu vardır. Hak kavramı belirleyeceğimiz bir kavram olmamakla birlikte haksızlık durumundan edinilir ancak. Haksızlık diye bir şey olmasaydı hak da olmayacaktı. Olgudaki bu durum bizi bu noktaya götürür.

Hak kavramına ulaşabilmek için ‘Adalet’ kavramından başlayalım. Çünkü felsefe tarihinde yapılan adalet ile ilgili anlayışlara baktığımızda, ortak temelinde hak olduğunu görürüz. MÖ 610–547 yılları arasında yaşamış olan Anaksimandros, varolan şeylerin arkhe’ sine, nicelik bakımından sınırsız, nitelik bakımından belirsiz anlamına gelen, apeiron demiştir. “Şeyler ondan meydana gelirler ve yine zorunlu olarak onda ortadan kalkarlar; çünkü onlar zamansal sıraya uygun olarak birbirlerine karşı işlemiş oldukları haksızlıkların cezasını öderler.”¹³ Bu evrende bir ahlak ilkesi olduğunu ve yapılan haksızlıkların aynı şekilde bir diğerine yapılacağını, yapanın da bu duruma maruz kalacağını ifade eder. Bu bizi şu düşünceye götürür: Bu düşünceye göre adaletsizlik; haksızlık durumunda ortaya çıkıyorsa, adaleti sağlayabilmek için, yapılan aynı haksızlığı yapana maruz bırakmak gerekir. Haksızlığın telafisi olarak yine haksızlık yapmak, doğrulamadığımız bu düşünceyi temellendirmek olacaktır. Bu durumda hakka ulaşmak için haksızlık teriminden yola çıkarız.

Adalet konusunda sistematik görüşleri olan, Aristoteles ve Platon’un adalet görüşlerine yer verecek olursak; Platon “adaleti; cesaret, bilgelik ve kendine hâkim

¹³ Gündoğan, Ali Osman, Hak ve Adalet, Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arkivi s:82

olma erdemleriyle birlikte en önemli erdem olarak görür”¹⁴ Platon’a göre adalet; toplumdaki her sosyal sınıfın kendi işini yapması ve başkasının işine karışmamasıdır. Adaletsizlik ise, farklı sosyal sınıflara eşit davranmaktır. Buradan yapılan çıkarımda “Adaletsizlik bir haksızlık ise adalet de hakka uygun olandır.”¹⁵ Platon, adaletin en iyi tanımını “Her birine borçlu olanı vermektir.” açıklamasıyla adaletin en doğru ve sade tanımını yapmıştır. Aristoteles, adaletin tanımını, adaletsizlikten hareketle ele almaya çalışır. “Hem yasaya uymayan insanın, hem çıkarıcı insanın, hem de eşitliği gözetmeyen insanın adaletsiz olduğu düşünülüyor. O halde açık ki, yasaya uyan insan da, eşitliği gözetken insan da adaletli olacaktır.”¹⁶ “Yasaya uymayan adaletsiz, yasaya uyan adildir” dediğine göre, Aristoteles’e göre yasal olan şeyler haklı şeylerdir. Aristoteles, adaleti, kendi amacını kendinde taşıyan bir erdem olarak görür. Ona göre adalet, erdemin bir parçası değil, bütünüdür; adaletsizlik ise, kötülüğün bir parçası değil, kötülüğün bütünüdür. Aristoteles, adaleti erdemin bir bütünü olarak görmenin yanında, erdemin bir parçası olarak birkaç çeşidi olduğunu belirtir. Bunlardan ilki, dağıtıcı (distributive), diğeri ise denkleştirici (corrective) adalettir. Dağıtıcı adalet, ortak şeyleri paylaşırken, düzeltici adalet de kâr ile zararın ortasıdır, haksız yere kazanılmış kara bakarak, diğeri verilecek olan cezayı denkleştirir. O halde adaletsizlik eşitsizlik, eşitsizlik haksızlıksa; tam tersi olarak hak eşitlik, eşitlik adalet olacaktır. Adalet, kazanç ve zararın ortası, yani eşit olana sahip olmaktır dedik. O halde, adalet herkese hakkını vermek ve bunu eşitlik ilkesine göre yapmaktır. Fakat bu Anaksimandros ve Pythagosarçılar gibi adaleti bir başkasının yaptığının aynısını yapmak demek değildir. Eğer böyle olacak olsaydı, onaylamadığımız bu düşünceye göre, birini öldüren kişiyi öldürmek gerekecekti.

Doğan Özlem de adalet kavramının, hak kavramına göre tanımlanabilecek, anlam ve değer kazanabilecek bir kavram olduğunu söyler. Adalet, hak kavramına göre tanımlanabilecek , belli bir sınıfa göre tanımlanabilen bir varlık olmasından ve belli felsefi görüşler, dini inanışlar ve ahlak öğretilerine dayalı bir kavram olmasından ötürü göreliliği bir kavramdır.

¹⁴ A.g. e. S:83

¹⁵ A.g.e s:83

¹⁶ Aristoteles, Nikomakhos’a Etik, Çev:Saffet Babür, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1998 s:89

Bu görüşlerden hareketle, adaletin hak temeli üzerine kurulduğunu görüyoruz. Adalet, hakka bağlıdır, hak ise bir şey yapmak, istemek anlamına gelir. Bu yapma ve istemeyi güvence altına alacak olan ise devlettir. Devlet ise yapacağı düzenlemelerde, hukuk normlarını oluştururken, insan hakları normlarını dikkate almalıdır. Ancak bu şekilde insan haklarına dayalı bir devletten söz edebiliriz.

Hakların birbiriyle çatışması durumunda ne yapılmalıdır? Böyle bir durumda, herhangi bir hakkı diğer hakka karşı nasıl meşru kılacağız? Örneğin, kürtaj meselesinde; yaşama hakkıyla, kadının bedeni üzerindeki kontrol hakkı birbiriyle çatışmaya düşer. Ya da işkence görmeme hakkı, insanın en temel haklarından biriye, yüzlerce insanın hayatını kurtarabilmek için, bir teröriste işkence yapan birinin hakkı arasındaki çatışmayı nasıl yorumlayacağız? Ya da yine yaşama hakkına ters düşen ötenazi durumunu değerlendirelim. Kürtaj olmak isteyen birinin, doğacak çocuğun insan olarak yaşaması söz konusu olamayacaksa eğer kürtajı burada yaşama hakkına saldırı olarak değil, kadının bedeni üzerindeki hakkı olarak yorumlamak gerekir. Ötenazi örneğini ele alacak olursak; ötenazi; hukuk ve tıp alanında çok fazla konuşulmaktadır. Kavramın etimolojik anlamı 'iyi ölüm' demektir. İnsan hakları; yaşama hakkı ve etikle bağlantılıdır. İnsanın çok acı çektiği durumlarda kendi ölümünü istemesi, ölme hakkı, yaşama hakkını ihlal eder mi? Kuduz durumunda insanın, yaşadığı şeyleri belki de hepimiz sık sık duymuşuzdur. Bu durumda insan 'insanlık' tan çıkmaktadır ve asla geri dönüşü yoktur. Bu durumda da, ötenazi hakkında genel bir hak oluşturulamaz. Dolayısıyla her olay tektir ve her olayın kendine has nedeni ve sonucu vardır. Her durumda doğru kararı vermek gerekir. Ötenazi ve idamla ilgili görüşlere, insan hakları bağlamında ileriki bölümde değinilecektir.

Her geçen gün yeni haklar ortaya çıkmaktadır. Hak olduğu savunulan bu düşünceler, insan haklarından ayrıştırılmalıdır. İmam Hatip Liseleri, inanç ve ibadet özgürlüğü olarak ele alındığında, yani bu durum sosyal hakların içine alınmak istendiğinde sorun çıkar. Anayasanın 24. maddesinin uygulanmadığı; devletin yurttaşlarına din eğitimi verilmelidir şeklindeki savunmalar tehlike doğurmaktadır. Bu hakların korunmasında devlet farklı bir koruma politikası izlemelidir. Sosyal haklar söz

konusu olduğunda, buna yalnızca hükümet karar vermez. Hükümet zemin hazırlar ve yurttaşlar karar verir. Olması gereken budur.

Peki, adaletin dayanağı nedir? Kimi filozoflara göre bu, kimi zaman insan aklyken, kimi zaman duygu olmuştur. Adaletin kaynağının insan akılı olduğunu savunan Immanuel Kant'a göre, adaletin ve diğer erdemlerin kaynağının saf akıl olduğunu savunur. Diğer bir filozof ise David Hume'dur. Ona göre adalet duygusu sonradan kazanılmıştır. Adaletin bir erdem olduğunu söyleyen Hume, adaletin vicdan olduğunu öne sürer. Adaleti ve hakkı belirleyen insan ise; kaba bir ifadeyle, adaleti barbarlığın belirlediği bir toplum ve dünyada yaşamak zorunda kalmamalıyız.

Hakların negatif ya da pozitif nitelikte olması ne demektir? Hakkın negatif ya da pozitif olması o hakka duyulan ihtiyaçla ilgilidir. "Neo-liberalizmin önemli isimleri arasında yer alan Hayek'in eleştirilerinde kullandığı örneğin izinden gidecek olursak, 'Eskimolar için ücretli periyodik izin hakkı' çok da gerekli olmayabilir. Ancak vahşi kapitalizmin insan onuruna karşı bir sömürüyü kullandığı yerlerde bu hak en az yemek içmek kadar önemli hale gelecektir."¹⁷

Grup hakları ise 20. yüzyılın bir ürünüdür. Çevre hakkı, barış hakkı ve ileride bu haklar arasına girecek olan 'su hakkı' da grup hakları arasındadır. İnsanoğlunun evrensel haklar dediği sistemi geliştirme çabası üç bini aşkın yıldır devam etmektedir. Bu süreçte her geçen gün yeni haklar ortaya çıkacak gibi gözükmekte. Bu hakları temel insan hakları bağlantısı ile alarak değerlendirmek gerekir. Her zaman hemen hemen her yerde duyduğumuz 'Haklarını öğren ki, koru' cümlesi yanlış bir cümle olmakla birlikte doğru söylenişi 'İnsan haklarını öğren ki, koru!' olmalıdır. Böylece her geçen gün ortaya çıkan hakları temel insan haklarını türetirken kullandığımız ölçüt ile değerlendirerek bir insan hakkı olup olmadığını söyleyebiliriz. İnsanın olanaklarının değerinin bilgisinden çıkan bu insan haklarını şimdi daha ayrıntılı bir şekilde ele alalım.

¹⁷ Tunçel, Ahu, İnsan ve Yurttaş Hakları, Felsefe Söyleşileri-4, Editör: Betül Çotuksöken, İstanbul Marmara Eğitim Vakfı, Kasım 2006,

1.4 İnsan Hakları Kavramı

21. yüzyılın başında günümüzde, fazlasıyla moda olan ve moda haline gelince de anlamı yok olmaya başlayan ‘insan hakları’ kavramına felsefi bir bakış açısından bakmanın gerekliliğini ve önemini vurgulamak istiyorum. İnsan haklarının ne olduğunu bilmedikçe, onu ihlal eden durumlarda korumak da mümkün olmayacaktır. İnsan hakları ihlallerinin birçok ülkede ve uluslararası ilişkilerde devam etmesi, insan haklarının ne olduğuna ilişkin bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bilgi eksikliğinden dolayı dünyada ve ülkemizde gelişen olaylarla, insan hakları arasında bir bağlantı kurulamamaktadır.

İnsan haklarının dünyada oluşumu ve gelişimi önemli bir tarihsel süreçten geçerek önemli bir gelişme göstermiştir. Bu tarihsel gelişiminden sonra şu an hala uygulanamamaktadır. Bu tarihsel gelişimde insanoğlunun ‘insan’ a ulaşmaya çalıştığı basamaklarda filozofların yeri ve önemi büyüktür. İnsanlığın tarihindeki sözleşme ve bildirgelere rağmen, insan hakları ihlallerine neden olan bir eksiklik vardır ve bu eksiklik ancak felsefeyle doldurulmalıdır.

İnsanların öldürüldüğü, öldürdüğü, acı çektiği, açlıkla savaştığı dönemlerin sonunda ‘insan hakları’ kavramı, insanlar tarafından tarihe getirilen düşüncelerdir. İnsan haklarının ne tür normlar olduğunu açıklamadan önce norm tanımını vermek gerekirse; “Normlar, belirli bir grupta bir düzen getirmek için, dolayısıyla kişilerin davranışlarını belirlemek ya da belirli bir grubun üyeleri arasındaki toplumsal ilişkilerin (etik ilişkilerin değil, toplumsal ilişkilerin) nasıl kurulacağını belirlemek için türetilirler. Belirli bir toplumsal rolü üstlenenin ya da kendini o rol içinde bulanın, bu rolü oluşturan normlara göre davranması beklenir. Ayrıca da kişilerin, başka kişilerin yaptıklarını bu normlara göre değerlendirmeleri istenir.”¹⁸ Normlar; bilgi önermeleri ve gereklilik bildiren önermelerdir. Bilgi önermeleri; doğrulama-yanlışlama yolu olan, objesi olan bilmenin ürünüdür. Gereklilik bildiren önermeler de ise; doğrulama ya da yanlışlama yoktur, objesizdir, çıkarım ürünüdür, türetilmiş olan gereklilik

¹⁸ Kuçuradi, İoanna, Etik İlkeler ve Hukukun Temel İlkeleri Olarak İnsan Hakları, s:5

önergeleridir. Dolayısıyla; insan hakları, bilgi önermeleri değil, gereklilik önermeleri olarak talepler ve istemler olarak karşımıza çıkar. Bu talepler; muamele etme ve muamele görme talepleridir. İnsanlar haksızlığa uğradığında, muamele görme yönüne yönelir. Kendilerine yapılan, haksızlıktan ve nasıl muamele gördüklerinden bahsederler. Çünkü muamele etme yönümüz eksik kalmıştır. Bu nokta, hakların ihlal edilmesiyle çok ilgilidir. Muamele görmekten çok muamele etme tarafımızın gelişmesi gerekmektedir. Bu düzeni tersine çevirmek- işkenceye uğrayanın insan onuruna zarar vermediği, işkence yapanın insan onuruna zarar verdiği düşüncesine çevirmek- ciddi bir eğitim işidir. Çünkü “insan onuruna, kendi onurumuza, uğradıklarımızla değil, yaptıklarımızla zarar veririz, çünkü yaptıklarımızdan sorumluyuz, başkalarının bize yaptıklarından değil.”¹⁹ Dolayısıyla gördüğümüz muamele ile değil, yapıp ettiğimiz muamelelerle insan onurunu koruruz ya da ona zarar veririz.

Bu bağlamda, iki tür normdan söz etmek gerekirse; ilk türden normlar; kültürel normlar dediğimiz; deneyden, bir çeşit tümevarımdan türetilen normlardır. Bunlar; belirli bir tarihsel durumda mevcut olan, türetildikleri zamanın koşullarına uygun olarak düzenlenen ve düzeni korumayı amaçlayan normlardır. Bu koşullar değiştiğinde normlar da değişir ve önemini kaybederler. İkinci türden normlar ise; insanın değerinin bilgisinden yola çıkarak türetilen normlardır. Bu normların en iyi örneği insan haklarıdır. Kültürel normlar, istatistiksel olarak temellendirilirken, bu normların temellendirmesi ‘reductio ad absurdum’ (saçmaya indirgeme) yoluyla türetilir. Dünya, insan hakları askıya alındığında kötü bir duruma geliyorsa, özlem duyduğumuz bir dünya için ‘insan hakları’ni korumalıyız. Varolan bildirgelere göre, bu koruma ancak koşulsuz bir istemle mümkündür. Varolan bildirgeler ve sözleşmeler, koşullu bir istemeyi temel aldığı için problemlidir. Bildirgelerde varolan ‘bir insan’ olma bilinci, belirsizdir ve bilgisel temelden yoksundur. Böyle bir bilinç insanlarda neden ve nasıl oluşturulmalıdır? Bildirgelerde bunun ortaya konması gerekir. Koşulsuz olan budur ve insanlarda bu geliştirilmelidir. Kant’a göre insanın koşulsuz olanı istemesi aynı zamanda onu etik bir varlık yapar. İnsanın yapıcı böyle bir varlık olmasının bilgisi, bize onun onurlu bir varlık olduğunu gösterir.

¹⁹ Kuçuradi, İoanna, İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları s:69

Örneğin; yaşam hakkının tersini düşündüğümüzde insanları öldürmek gerekir ve saçma bir durum ortaya çıkar. Buradaki öncül, insanın değerinin bilgisidir. İnsan hakları normlarının temellendirilmesi insanın değeriyle olur. Bu normlar insanın olanaklarının gerçekleşmesinin koşullarını talep etmektedir. Bu kayıtsız şartsız insan olan herkes içindir. İnsan olmak demek bu muameleyi hak etmek demektir. Bu nedenle hukuk normlarının oluşturulmasında, insan hakları normlarının dikkate alınması gerekir. Hukuk normları anayasalardır ve öyle görünüyor ki, tüm dünyadaki anayasalar elden geçirilmelidir. İnsan hakları normları, anayasaların temelinde ve devlet düzeyinde işletilmelidir. Bu noktada hukukçulara çok iş düşmektedir. Birçok hukukçu, insan haklarının yalnızca hukuk olduğunu ve hukukla başlayıp, hukukla bittiğini söylemektedir. Eksik ve yetersiz olan bu tanımı, düzeltmek ise her zaman olduğu gibi felsefenin görevidir. Bu konu ise ikinci bölümde ‘insan hakları ve hukuk’ başlığı altında ele alınacaktır.

İnsan hakları normlarının, kültürel ve hukuk normlarından farkı vardır. İnsan hakları normları, “belirli tarihsel koşullarda, insanın bazı doğal olanaklarının değerinin bilgisinden türetilen normlardır”²⁰ İnsanın varlıktaki özel yerini korumayı amaçlayan bu normlar evrenseldir ve insan olan herkes içindir. Belirli bir grubun çıkarlarını korumaya yönelik olan kültürel normlar ise değişken olan koşullardan türetilir. Birçok hukuk normu ise; kültürel normlardan türetilir ve yasalaştırılır. Fakat olması gereken; hukuk normlarının insan hakları normlarından türetilmesi gerektiğidir. Maalesef ki şu an da ki hukuk normlarının çoğu kültürel normlardan türetilmiştir. Kültürel normlardan türetilen bu hukuk normları, evrensel olmadığı için de amacına ulaşmamaktadır. “Devlet açısından bakıldığında insan hakları, belirli bir devlette devletin temel ödevlerini dile getiren talepler oluyor- her devletin yurttaşlarına karşı ödevlerini, başka bir deyişle de belirli bir devletin çeşitli organlarında görevli olanların en temel ödevlerini. Bu ödevlerin başında, insan haklarına uygun yasalar çıkarmak gerekiyor. Devletin bu ödevleri arasında, insan haklarına uygun olarak çıkarılan yasaların uygulanmasını sağlamak ve bundan da öte, bu yasaları tek tek durumlara uygulayacak olanların (devlet ve kamu görevlilerinin, yargıçların, savcılarının v.b.), bunu yapabilecek

²⁰ Kuçuradi, İoanna, Etik İlkeler ve Hukukun Temel İlkeleri Olarak İnsan Hakları, s:9

hale gelebilmeleri için eğitilmesini sağlamakta bulunuyor.”²¹ İnsan haklarını korumada önemli yeri olan ‘Devlet’ ne demektir? ‘Bir devlet’ tüzel bir kişilik, tarihsel bir varlıktır. Gerçekte varolan, hukuksal konumu olan yapıdır. ‘Devlet’ ise; bir teşkilatlanma, yapılanma, düzenlenme şeklidir. Bir devlet kurulurken; temelinde mutlaka kuruluş ilkeleri vardır ama temelinde insan haklarına dayalı bir devlet yoktur. Bir devletin kuruluş ilkelerine bakarak insan hakları ihlallerinin nedenlerini görebiliriz. Devlet ile insan hakları arasında sanılanın aksine çok güçlü bir bağ vardır. Bir insan kurumu olan devletin amacı; insan onurunu ve insanın olanaklarının değerinin bilgisinin ışığında insan haklarını korumaktır. Bu unutulmuş bir tanım olmakla birlikte, bu amaç günümüzde tersine çevrilmiştir. Bir devlet görevlisinin kendi çıkarları için bu hakları çiğnemesi ne kadar çelişki yaratsa da bu durum herhalde son zamanlarda bizi ‘insanın değerinin bilgisine’ götüreceği yerde ‘insanlığın çivisi çıktı’ anlayışına götürmektedir. Devlet amacından saptırılmış, ‘kendi başına devlet anlayışı’ ortaya çıkmış ve devleti temsil ettiğini düşündüğümüz kişiler artık yurttaşlarına karşı bu kendi başına varlığı korumaktadırlar. Yurttaş yaşamış olduğu sorunları devlet yetkililerine dile getirememekte, hepimizin de sürekli televizyonlardan izlediği üzere, dile getirdiği vakit ya işinden olmakla-ki bu şekilde devlet bir yurttaş hakkı olan çalışma hakkını insanın elinden almaktadır- ya da ters cevaplarla karşılaşmaktadır. Yine bu ‘kendi başına varlığı korumak isteyen devlet anlayışı’ nı korumaya çalışan devlet görevlileri yurttaşlarını sağlık hakkından mahrum etmektedir. İhtiyacı olmayan birçok aileye rüşvetle yeşil kart dağıtarak, ülkesindeki tüm yurttaşların eşit olması gerektiği ilkesine ihanet etmiş olur.

Her yurttaşının eşit olarak yararlanabilmesi, devletin koruması ve uygulaması gereken diğer en önemli hak olan eğitim hakkı yeterince korunamamakta ve uygulanamamaktadır. Özel okulların gittikçe artması, parası olan ile olmayanın farklı eğitimler alması buna en iyi örnek olsa gerek. Tüm öğrenimini özel okullarda almış, yanı başındaki devlet okullarının halinden hiç haberi olmamış birinin devletin yüksek bir mertebesine geçtiğinde bu yurttaşlar için bir şey yapması beklenemez. Çünkü yine bu ‘devlet’ her yurttaşına sağlaması gereken eğitim hakkını verememiştir. Türkiye’de

²¹A.g.e. s. 10

ilköğretimden sonra OKS sınavına giren 812.000 öğrencinin yalnızca 215.000 i iyi ‘eğitim-öğretim’ veren liselere yerleşebilmektedir. Kalan 597.000 öğrenci ikamet ettikleri ilçelerdeki 60–70 kişilik sınıflarda eğitim görmek zorunda kalmaktadır. Devlet bu şartları yurttaş olan herkes için sağlamak zorundadır. Eleştirilen şey, varolan hükümet değil, devletin birebir kendisidir. İnsan haklarının korunması tek tek kişilerin görevi olmasından başka bu devletinde görevidir. Unutmayalım ki, devlet yetkilileri de birer yurttaşdır. Onlarında temel insan hakları ve yurttaş hakları korunmalıdır.

“...ve bu hakların korunmasında laik insan/kişi ve laik devlet zorunlu bir temeldir. Hepimizin bildiği gibi devleti taşıyan da kişiler olduğuna göre onların laik olmaları bu hakların korunması bakımından yaşamsal önem taşımaktadır. Laik devlet aynı zamanda laik hukukla somutlaşan devlettir... Ancak laik ortamda kişi ve yurttaştan söz etmek mümkündür; insan hakları ancak, kişilerin, yurttaşların bulunduğu ortamlarda korunabilir. İnsan haklarının korunabilmesi için bireysel ve kurumsal olarak laik olmak bir zorunluluktur.”²²

Çok eskiden beri öğrendiğimiz din ve devlet işlerinin birbirine karıştırılmaması gerekliliğini içeren laiklik tanımını biraz daha açalım. Bir devlet oluşurken, hukuk, eğitim, işleyiş sisteminin temelinde herhangi bir din anlayışına dayanmaması gerekir. Yine devletin her yurttaşına eşit davranması tanımından yola çıktığımızda; devletin yurttaşı herhangi bir dine bağlı olması, dinsiz olması ya da yurttaşlarının farklı dinlerden insanlar olması devletin kuruluş ilkesinde herhangi bir dinin normlarının olmaması gerektiğini zorunlu kılar. O halde devletlerin kuruluş ilkesi tüm yurttaşlarının haklarını koruyabilmesi ve temel insan haklarını uygulayabilmesi için, devletlerin kuruluş ilkesinde insan hakları normları olmalıdır.

Temel kişi hakları olmadan bu haklar özgürlüğe dönüşemez. Kişi hakları ancak anayasalarda bulunuyorsa özgürlüğe dönüşebilir. O halde, düşünce özgürlüğünün taşıyıcısı kişiler değil, ülkelerdir. Düşünce özgürlüğü; kişi bazında değil, ülkeler bazında ele alınmalıdır. Düşünce özgürlüğü her bir insanın yeni bir bilgi ortaya

²² Cotuksöken, Betül, Felsefe: Özne-Söylem, s.273

koyabilme özgürlüğüdür. Bunu yapan insanın hakları, belgelerle korunmalıdır. Düşünce özgürlüğünün temelinde insan onuruna saygı vardır. Bu saygı; parlamento, hukuk adamları, devlet adamları tarafından korunmalı ve sağlanmalıdır. Doğrudan korunan hakların özgürlüğe dönüştürülmesi, düşünce özgürlüğü ile olur. Düşünce özgürlüğünden ne anladığımız ve ne anlamamız gerektiğini tartışalım.

“Bütün düşüncelerin, inançların, görüşlerin, normların değerce birbirlerinden farksız, ‘eşdeğer’ olduğunu öne süren postmodernizmin yayılması ve bütün kültürlere eşit saygının, ‘farklı olmanın değeri’ denilenin ya da ‘farklı olma hakkı’nın teşvik edilmesi, kavramı didiklenmeden talep edilen ‘düşünce özgürlüğü’yle bir araya gelince, insan haklarına ters düşen ve onlara zarar veren ‘düşünceler’in yayılmasını ya da böyle normların geçerli kılınmasını teorik bakımdan savunmayı olanaklı kılıyor.”²³

Buradan hareketle, varolan grupların haklarını korumak uğruna, temel insan hakları ihlal ediliyor.

İnsan hakları yalnızca temel kişi haklarıdır. Bizi, insanın değerinin bilgisine götürebilecek haklardır bunlar. Ancak bu haklar korunma şekli bakımından ayrımlar gösterir. Temel kişi haklarını doğrudan ve dolaylı korunan haklar olarak ikiye ayırabiliriz. Dolaylı korunan haklar (çalışma, eğitim, sağlık, emeklilik hakkı, siyasal halar gibi), yurttaşlık haklarının korunmasıyla bağlantılıdır. Her ülke, yurttaşlarına belli sınırlar çizer ve bu devletten devlete değişir. Bu sınırların şekillenmesine göre, bu haklar korunmakta ya da korunmamaktadır. Bu sınırlara bakarak; o ülkedeki sosyal adaletten ya da adaletsizlikten söz edebiliriz. Sosyal adaletsizlik; o ülkedeki yoksullukların paylaşılmasını sağlayan adalettir. Her ülke kendi koşullarına göre bu sınırları çizer.

²³ Kuçuradi, İoanna, İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları s:101

“Bu tanınan haklara çizilen sınırların ilgili oldukları temel hakların bir ülkede yaşanabilmelerini sağlayan ya da engelleyen şey, bu sınırların ilgili temel haklar göz önünde bulundurularak ve o ülkedeki bütün yurttaşların eşitliği ilkesine göre çizilip çizilmediğidir. Çünkü bu tanınan haklar, bütün insanların eşit olduğu haklar değil, bir ülkede bütün yurttaşların eşit olduğu haklardır.”²⁴

Bu hakların sınırlarının çizilişine göre de o ülkede dolaylı ve doğrudan korunan temel kişi haklarının ne kadar korunup korunmadığını söylemek mümkündür.

Temel kişi haklarından; doğrudan korunan haklar; yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı ve işkence görmeme hakkıdır. Öncelikle yaşama hakkı üzerinde duralım. Yaşama hakkı var mıdır? Varsa nasıl korunur? Yaşama hakkının temeli nereden çıkar? —Bahri Savcı bunu özgürlükten çıkarır- Neden insanla ilgili yaşama hakkından söz ediyoruz? Hayvan haklarından neden söz edilmektedir? Öncelikle bu sorulara cevap verelim, yaşama hakkı, idam, ötenazi kavramlarını tartışalım.

“Her temel hak gibi ‘yaşama hakkı’ bağlamındaki ‘hak’ sözcüğü de, insan olan herkese borçlu olunan bir muameleye-kişilerin görmesi gereken bir muameleye olduğu kadar, kişilerin başka kişilere göstermesi gereken bir muameleye-ilişkin bir talep dile getiriyor.”²⁵ Kişinin biopsişik bütünlüğünü ortadan kaldırmama ve buna zarar vermeme olarak anlaşılan yaşama hakkında; ötenazi, idam, bilerek ve isteyerek çocuk düşürme, işkence, insanlık dışı cezalar vardır.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı belgesinin 2. maddesinde “hiç kimse ölüm cezasına çaptırılamaz, idam edilemez” deniyor. Diğer yandan Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 6. maddesi ölüm cezasını yasaklamazken aynı sözleşmenin 7. maddesinde; insanlık dışı muamele, işkence yasaklanıyor. Bu maddedeki çelişki bizi şu tür bir soruya götürüyor. Yaşam hakkını ihlal etmiş bir kişiyi idamla cezalandırmak, bir insan hakkı ihlaline aynı insan hakkı ihlaliyle cevap vermek

²⁴ Kuçuradi, İoanna, İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları s:47

²⁵ A.g.e. s:117

demek olmuyor mu? Bu durumda temel insan hakları ihlallerini önlemek için, bu ihlalleri ortaya çıkaran nedenler tespit edilmeli, yaşama hakkını ihlal eden birini tamamen ortadan kaldırmak yerine bu ihlallerin olmaması için önlem almak gerekir. İnsan hakları kavramına tam anlamıyla ters düşen idam ve ötenaziyi insan hakları bağlamında ele almaya çalıştığımızda idam cezası normu bir norm olarak yaşama hakkını ihlal eder mi, etmez mi? Bu normun işletilmeyecek, toplumsal bir durumda olunmalıdır.[?]

Ötenazi kavramını ele aldığımızda kavramın etimolojik kökeni Yunancadan gelen “eu” iyi, “thanatos” ölüm yani “iyi ölüm” demektir.

“Ötenaziye konu olan kimsenin ölme sürecinde bir şeyler yapmama ve yapmaya dayalı olarak pasif ve aktif ötenazi ayrımı yapılır. Bu ayrıma göre, hasta kesinlikle iyileştirilemez bir durumdaysa, hastalık artan bir biçimde kötüleşiyorsa, bundan dolayı hasta sürekli ve dayanılmaz acılar içindeyse, bu durumu uzatan tedavinin kesilmesi durumu pasif ötenazi, bu durumda olan bir hastanın ölümünün belli bir müdahaleyle, örneğin öldürücü bir iğneyle, erkene alınması durumu ise aktif ötenazi durumu olarak adlandırılır.”²⁶

Hukuk, bir hastanın durumunu değerlendirerek bu hastaya ötenazi yapıp yapılamayacağını düzenleyebilse de bu konuda genel yasalar ortaya koymak ya da koymaya çalışmak çok mantıklı olmasa gerek. Çünkü her durum kendi içinde tek tek değerlendirilmelidir. Her tek durumu ayrı ayrı değerlendirdiğimizde; isteyerek çocuk düşürme ya da sakat doğacak olan bir çocuğu hamileliğin ileriki safhalarında aldırılması, organ nakli bir etik sorun olarak ele alınarak, değerlendirilebilir.

Günümüzde çokça moda olan hayvan haklarından bahsetmek gerekirse, öncelikle şunu belirtmeliyim ki, insanın var olan bu haklarına karşılık hayvanların bu tür hakları olamaz. Çünkü bahsettiğimiz üzere, insan hakları insanlar tarafından tarihe getirilen

[?] Felsefe kongresinde şu an kim olduğunu hatırlamadığım biri, reklâmını gördüğü Amerika’da bir üniversitenin kataloğunda, “okulumuzda cinayet işlenmemektedir.” Yazısını gördüğünde çok şaşırıldığını anlatmıştı. Çünkü böyle bir olgunun dahi akla gelmemesi, düşünülmemesi ve okulun kataloğuna konulmaması gerekmektedir.

²⁶ Kuyurtar, Erol, Felsefe Logos 2007/1 Ötenaziliğin Ahlaksallığı s: 119

düşüncelerdir ve bu yüzden hayvan haklarından da insan hakları gibi bahsedemeyiz. Bu tüm hayvanları öldürelim ya da onlara işkence edelim anlamına gelmiyor. Hayvan haklarının korunması[?], onlara doğal yaşamlarının verilmesi ve bu görüşün toplumlar tarafından kazanılması, ancak insan haklarının uygulanabilmesiyle gerçekleşir. Hak, insan ve insan hakları kavramının içinin boşaltıldığı ve kavram kargaşası yaşanan bu dönemde, insan hakları üzerine yapılan ve tartışılan çalışmalar daha da önemli hale gelmiştir.

İnsanın temel hakkı olan eğitim hakkını yeterince korursak hayvan hakkı, çevre hakkı ya da insan haklarıyla dolaylı olarak bağlantılı olan haklarda korunmuş olur. Çünkü hukuk denen şey insan içindir ve insan muamelelerinin temeldir. İnsan haklarını koruduğumuzda, diğer hakları da korumuş oluruz. O halde, insan haklarını korumayı bilmeden, hayvan haklarını korumak anlamsızdır.

O halde şimdi, varolduğu savunulan ve her geçen gün yeni haklar eklenen bu listedeki hakları ayırt edebiliriz. “İnsanlık olarak başardıklarımıza bakarak edindiğimiz, insanın olanaklarına ilişkin sistematik bilgi ve bu olanakların gerçekleşebilmesini sağlayan koşulların bilgisi, bize bu ölçütü sağlıyor. Bu ölçütle, bir bütün oluşturan, ama insanın olanaklarıyla ilgilerinde, sanırım, farklı gerekler getiren temel hakları temel olmayanlardan ayırabiliriz.”²⁷

İşte bu yüzden kavramların içeriğini özellikle insan hakları kavramının içeriğini doğru doldurmak gerekir. İnsan hakları kavramının içeriği bulanıklaştıkça tehlike artmaktadır. Bu nedenle, bu bölümde insan hakları kavramını tanımlamaya çalışırken, insan hakları kavramının çerçevesini oluşturan ‘insan’ ve ‘hak’ kavramları açıklanmaya çalışılmıştır.

[?] Almanya’da “Doğal Yaşamı Koruma Derneği” annesi ölen kutup ayısının, biberonla beslenmesine karşı oldukları için yavru kutup ayısının öldürülmesine karar vermişler. Kamuoyu tepki oluşturunca, bundan vazgeçip, hayvanat bahçesinde biberonla beslenerek yaşamasına izin verilmiş.

²⁷ Kuçuradi, İoanna İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları s:3

İKİNCİ BÖLÜM

FELSEFE AÇISINDAN İNSAN HAKLARI SORUNLARI

Bir önceki bölümde; insan hakları kavramını açıklamaya çalışırken ve insan haklarıyla ilgili kavramları dile getirmeye çalışırken, bu kavramlarla biz insanların yarattığı dünyaya nasıl baktığımızı ve bu bakışın ne kadar tehlikeli olduğunu göstermeye çalıştım. Buradan hareketle bu bakışta yer alan problemleri görmek ve çözüm yolları üretmeye çalışmak, tüm felsefecilerin ve felsefe öğrencilerinin görevidir. Şimdi bu problemler, bahsettiğimiz insan hakları normlarıyla değerlendirilerek ele alınacaktır.

2.1 İnsan Hakları ve Evrensellik

‘İnsan haklarının evrenselliği’ problemi tartışılırken; yukarıda açıklamaya çalıştığım insan hakları kavramı ile şimdi açıklayacağım evrensellik tanımının birlikte nerelerde nasıl kullanıldığı, nasıl değerlendirildiği ve nasıl olması gerektiği üzerinde durmaya çalışalım.

‘Evrensel’ kelimesinin sözlük anlamına baktığımızda; evrenselle ilgili, her şeyi içine alan, dünya ölçüsünde olan anlamlarını görürüz. Evrensellikten anlaşılan ve burada aktarılmak istenen evrensellik tanımı, bilindiği tanımından-her yerde genel geçer olması tanımından- farklıdır. İnsan hakları evrensel normlar ise, buradaki evrensellikten kasıt; insan olan herkes için muamele getirme talepleri olmasıdır. Burada evrenselliğin her şeyi içine alan, dünya ölçüsündeki anlamı ‘insan haklarının evrenselliği’ tanımı için yetersiz hatta yanıltıcıdır. Dünyada ya da bir toplumda, kültürde yaygın olan bir görüşten hareketle, yani o görüşün ne kadar benimsendiğinden hareketle insan hakları bağlamında evrensel tanımını yaptığımızda, bu görüşü kabul etmişiz demektir. Her kabul ettiğimiz görüş ise, insan doğasına uygun olmayabilir. İşte tam bu noktada bir görüşün; çoğunluk tarafından kabul ediliyor olması, dünya çapında uygulanıyor olması onun evrensel olduğu anlamına gelmez. Tüm bu yazıda anlatılmak

istendiği gibi bir görüşün ya da bir normun evrensel olabilmesi için; insan doğasına ters düşmemesi, insanın ‘insan’ olabilme olanaklarını geliştirmesine ters düşmemesi gerekir. Peki, bu ne demektir?

“Bir normun evrensel olup olmadığını; diğer bir ifadeyle insanın doğasına uygun olup olmadığını görmek için bakılacak yer, o normun türetildiği kaynaktır. Başka bir deyişle, söz konusu normun insanın değerinin bilgisinden türetilip tretilmediğine ve buna bağlı olarak da onun neyi korumayı amaçladığına, insan onurunu, değerini korumayı mı, yoksa başka bir şeyi mi korumayı amaçladığına bakmaktır.”²⁸

Burada bahsedilen ;

“İnsan onuru (human dignity), insanın nesnel değerinin öznel karşılığıdır ve tür olarak insanın değerinin felsefi/antropolojik bilgisinden, yani insan türünün belirli yapısal özellikleri ile olanaklarının ve bunlardan kaynaklanan ve ona evrendeki yerini sağlayan tarihteki başarılarının bilgisinden oluşur. Bu bilgi, ona sahip olanlar için, doğal ve rastlantısal özellikleri ne olursa olsun başka insanlara, hatta bu değerin farkında olmayanlara da, bu değere uygun muamele etmeyi gerekli kılıyor. Bir kişinin, her şeyden önce bir insan olduğunun bilincine varmasını, tek ortak kimliğimiz olan insan kimliğimizin farkına varmasını sağlayan da, bu bilgidir.”²⁹

İnsan haklarının evrenselliği, onu gruplar arasında, dinler arasında, kültürler arasında farklı insan görüşlerinden ayırt eder. İnsan hakları; insan onuruyla, insanın değerinin bilgisiyle değerlendirmek gerekiyorsa o halde; insan onuru kavramı, farklı din veya kültürlerde farklı anlamlarda ele alınamaz. Çünkü tüm insanlık tarihi boyunca ortaya koyduğu fenomenleri, insanın değerinin bilgisiyle alakalıdır. İoanna Kuçuradi; insanın değeri ve insanın değerleri ayrımını şu şekilde yapar:

“ ‘İnsanın değeri’ derken kastedilen, insanın, cins olarak insanın, diğer varlıklarla (insan olmayan her şeyle) ilgisi bakımından özel durumu ve

²⁸ Yavuz, Ayşe, “İnsan Haklarının Kültürel Arka Planına Felsefi Bir Yaklaşım” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi s:71-72

²⁹ Kuçuradi, İoanna, “İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları”, s.72-73

bu özel durumundan dolayı kişilerin insanlararası ilişkilerde sahip olduğu bazı haklar, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeridir. Dünyaya gelen her kişinin yaşama, beslenme, eğitilme hakkı, dokunulmazlığı, kısaca çeşitli uluslararası bildirgelerde ve anayasalarda birçoğu ‘insan hakları’ adı altında toplanan-ama her gün binlerce defa çiğnenen- haklar, temellerini insanın değerinde bulurlar.

“‘İnsanın değerleri’nden kastedilen şey, cins olarak insanın bütün başarılarıdır: bilgi, bilimler, sanatlar, felsefe, teknik, moraller, kültürlerdir. Bunlar, insanın varlık imkanlarının gerçekleşmesidir; varlık şartlarının ürünü olan fenomenlerdir. Ürünlerini kişilerin birbirine bağlı olarak ortaya koydukları bu başarılar, kişi üstü değerler olarak insan dünyasının belli başlı öğelerindedir.”³⁰

Yüzyılımızda bir yandan kültürel normlara, farklı dünya görüşlerine saygı oluşturulmaya çalışılırken diğer yandan insan haklarına saygılı bir dünya oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu iki birbirine ters düşen düşünsel durumlarda sıkıntılı olan şudur. Savaşılması gereken en önemli konuyu ‘her kültüre saygılı olmak’ fikridir. Çünkü bu fikirlerin çoğu, insan hakları normlarına ters düşmektedir. Irkçılığın, milliyetçiliğin, dindarlığın zarar verecek ölçüde artmasının nedeni budur.

“Saygı konusu olan, kültürler, yani dünya görüşleri ve normlar değil, hangi kültürün mensubu olurlarsa olsunlar, insanlardır; kültürler bazen, normlarının ve dünya görüşlerinin ‘doğruluğuna’ inananlara, insansal yeteneklerini gerçekleştirmelerinde ve insan olarak kendilerini geliştirmelerinde engel bile olurlar... Batı Avrupa’da bugün çok kültürlü toplum (çok etnik kökenli, çok dilli ve çok dinli toplum) denilen toplum, tarihsel gelişimin bir sonucudur.”³¹ Toplumumuzda ‘din ve inanç’ özgürlüğü başlığı altında korunmaya çalışılan görüşler insan hakları normlarıyla çatışınca ya da bir insan hakkı normu olarak ele alınmaya başlanınca çatışma çıkmış, insanlara insan olarak yeteneklerini ve insan olarak kendilerini geliştirmenin önünü kapatmış ve buna engel olmuştur. Ülkemizde sıkça görülen kan davası ya da aydınların inançlar uğruna öldürülmesi bunun en iyi örnekleridir.

³⁰ A.g.e s:40

³¹ A.g.e. s.270

İnsan haklarına ters düşen kültürel normlara saygının savaşılmaması gereken bir şey olduğunu söylerken-çünkü buna saygı duyduğumuza insan haklarının evrensellik tanımını yol olmaya başlar- aynı zamanda insan haklarına saygılı olma fikri de yetersiz ve eksiktir. Çünkü herhangi bir şeye saygılı olmak ile onu yaşamımızı temeline almak ya da buna dayalı bir devlet, millet, insan olmak daha farklı bir şeydir. “Bugün, bir kişi tutumu olarak hoşgörü, en yaygın biçimde, ‘başkalarının kendimizinkilerden farklı olan görüşlerine ve davranış biçimlerine saygı gösterme’ olarak anlaşılıyor. Bu, hoşgörünün çok sorunlu bir anlaşılma biçimidir, çünkü kendi başına olanaksız olan bir şeyi-: haklı ya da haksız olarak, yanlış veya ‘kötü’ olduğunu düşündüğümüz bir şeye “saygı gösterme”yi- talep ediyor.”³² Bu da mümkün olmadığı gibi, bu şekilde bir tavır takınmanın da anlamsız olduğunu gösteriyor. Devletler, bu kültürel normları insan hakları normlarına aykırı olduğu gerekçesiyle yasaklayabilir. Demokratik bir toplumda hükümetlerin bu tür yasakları getirmesi “özgürlükleri” ihlal etmek olarak anlaşılacağı için zordur fakat ırkçılık ve ayrımcılıkla savaşmak için insan haklarına dayalı bir eğitime-insan haklarına saygılı demek istemiyorum- ihtiyaç vardır.

O halde insan hakları evrenselliğini, belirli bir kültürden, kültürel normdan, genelin baskısından ya da dayatmasından almaz. İnsanın değerinin bilgisinden, insan onurundan alır. Kadının ve çocuğun insan hakları, kültürel normlardan nasibini almıştır. Kadın ve çocuk birer insan olarak değil de, yaşadığı kültürün tanımına uygun olarak yaşamış ve yaşatılmıştır. Şimdi varolan sözleşmeler ışığında kadının ve çocuğun insan haklarını inceleyelim.

³² A.g.e s:272

2.2 Kadının ve Çocuğun İnsan Hakları Sorunları

İnsan hakları kavramı, insanların kendilerini gerçekleştirmede, olanaklarını kullanmada ve yeteneklerini geliştirmede özgür oldukları bir dünya tasarımını bize sunuyorsa, bu tanımdan hareketle bunu insan olan herkes için, kadın, erkek ve çocuk için de geçerli olduğunu ve güvence altına alınması gerektiğini belirtmek gerekiyor.

Kadının ve çocuğun insan hakları nereden çıkmıştır? Neden bu haklar insan haklarından farklı anlaşılır? Bu kısımda bu sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır. İnsan haklarını basamaklandırırsak, bu merdivenin birinci basamağında çocuğun insan hakları vardır. İnsanlar çocukken sahip olamadıkları çocuk hakları yüzünden, şu an insan hakları bilincinden yoksundurlar. Bu yüzden, bir ‘birey’ olarak tek tek her bir çocuğun sahip olduğu haklardan başlamak istiyorum. “Çocuğun bir ‘kişi’ olarak toplum düzeni içerisindeki hukuki statüsü Medeni Kanun ile belirlenir ve bu hakların korunması, düzenlenmesi ve ihlallerin yaptırımını ceza hukuku ile belirlenir.”³³

Şimdi sırasıyla çocuk haklarının tarihsel gelişimine bakalım. Çocuk haklarının korunması ile ilgili fikir 1984 yılında, ilk resmi fikir ise 1912 yılında İsveç’te gerçekleşmiştir. “I. Dünya Savaşı’nın sonunda çocukların korunması önem kazanınca 1920 yılında Cenevre’de ‘Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği’ adında özel bir örgüt kurulmuş ve bu örgüt 1923 yılında ‘Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’ni yayımlamıştır.”³⁴

1948’de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Sözleşmesi’nde çocuk hak ve özgürlüklerine yeterince değinilmemiştir. Çocuklara özgü özel koruma durumları nedeniyle de onlar için özel bir belge hazırlama girişimleri başlamıştır.

³³ Topuzoğlu, Aşkın Yaşar, “Çocuk Hakları” Mağdur Çocukların Hukuksal Konumu, s.15

³⁴ A.g.e s:16

Cenevre Bildirgesi'nde çocukların yaşama, gelişme, beslenme, yardım görme, istismardan korunma hakları güvence altına alınmıştır. Bu bildirge M. K. ATATÜRK tarafından 1931 yılında imzalanmıştır.

Çocuk Hakları Bildirgesi, bazı üye devletler tarafından, hukuksal açıdan bağlayıcı bir özelliği olması gerektiği önerilmiştir. Fakat diğer bazı devletler ise, bunun hukuksal açıdan bağlayıcı olmasına karşı çıkmışlar ve bunu yalnızca genel ilkeler olarak kabul etmişlerdir. Çocuk haklarını, yalnızca bir bildirgede kabul etmek bir yasa niteliğinde olan sözleşmelerde kabul etmemek çocuğun insan haklarını göz ardı etmektir. Yine de bu adım, ileriye dönük bir adımdır. 20 Kasım 1959'daki Çocuk Hakları Bildirgesi 10 temel ilkedен oluşmuştur. Her çocuğun bu bildirgede yer alan haklara - korunma hakkı, sağlık hakkı, bir ad ve uyruğa sahip olma hakkı, özürlü çocukların hakkı, öncelikli yardım ve korunma hakkı, ihmal ve istismarlara karşı korunmak hakkı- sahip olması gerekmektedir. Bu haklar, çocuklara tanınmış haklardır ve çocuğun gelişmesinde ve korunmasında bu hakların rolü büyüktür. Eğer durum böyleyse, bu haklar yasal düzenlemelerle güvence altına alınmalıdır. Bu hakların yalnızca çocuklara tanınması onların bu haklara sahip olduklarının bilinmesi yeterli değildir. Bilginin hayata geçirilmesi, kullanılması gerekir. Bu da eğitimi, felsefi bir eğitimi gerektirir. Ama bu bildirgeler, bizi çocuk hakları sözleşmelerine götürecek bir kılavuz olma niteliği taşımıştır. Bu sözleşme 14 Şubat 1990 tarihinde Türkiye Büyük Milletler Meclisi tarafından onaylanmıştır. "Çocuk Hakları Sözleşmesi 27 Ocak 1995 tarihinde Resmi Gazete' de yayınlanarak 4058 sayılı yasa ile iç hukuk kuralına dönüşmüş ve Türkiye'de uygulanmaya başlanmıştır."³⁵ Türkiye sözleşmeyi imzalarken, 17.29. ve 30. maddelerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşmasına uygun olarak yorumlayıp, uygulama hakkını saklı tuttuğunu ifade etmiştir.

Sonunda şimdiye kadar hazırlanmış dünya çocuklarının Anayasası olan B.M. Çocuk Hakları Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşme önsöz ve üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde, 18 yaşının altındaki herkesin çocuk olduğu ve bu çocukların sahip olduğu hakların ve gerçekleştirilmesi için devlete düşen görevler

³⁵ Aral Nermin, Gürsoy Figen, Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı s:1

Madde 1–40 arası açıklanmıştır. Sözleşmenin birinci ve en büyük kısmında devlete düşen görevler açıklanmıştır. Bu hakların uygulanması, korunması ve hayata geçirilmesinde en büyük görev devletindir. Sözleşmenin 17. Maddesinde; “taraf devletler çocuğun, onun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmelidir.” İlkesine karşılık basında yer alan çoğu program, çocukların kolayca ulaşabileceği, onların bedensel ve zihinsel gelişimini etkileyen programlardır.

23. Madde de, Taraf Devletler, zihinsel ve bedensel özürlü çocukların; çocuğa bakanların mali durumunu göz önüne alarak, onların eğitimini, tıbbi bakım hizmetlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Fakat buna rağmen, maddi olanağı yetersiz, özürlü ailelerin çocukları; ücretsiz tedavi görememekte ve buldukları durumdan ötürü sorunlar yaşamamaktadır. Bu maddede insanın devlet tarafından uygulanması gereken eğitim ve sağlık hakkının bir ihlalidir.

27. Madde de sözü geçtiği gibi, taraf devletler; çocuklara, beslenme, giyim ve barınma konularında mali yardım ve destek programı uygulamalıdır. 28. Madde de ise, taraf devletler, öğrenimi parasız kılmalıdır. Maddi gücü yetersiz olan ailelerin çocukları bu hizmetlerden yararlanamamakta, aynı zamanda da Sosyal Hizmetler Kurumunda çocuklara kendileri için bir gelecek hazırlanamamaktadır. Yani bu maddeler ihlal edilmektedir. Bu da devletlerin işlediği bir suçtur. En önemlisi ise çocukların çalıştırılması ile ilgili olan 32. Maddedir. Bu maddeye göre çocuk için, asgari bir yaş sınırı belirlenir ve çalışma süresi içinde uygun düzenlemeler yapılır. Bunun uygulanabilmesi ceza yaptırımları ile sağlanır. Sanayi bölgelerinde, birçok tamirhanede küçük yaşta çocuklar çalıştırılmaktadır ki bunlardan bazıları 7. Maddeye aykırı olarak nüfus kütüğüne kaydedilmemiştir ve gizlice çalıştırılmaktadır. Görüldüğü üzere, bildirgelerden sözleşmelere geçiş yapılmış ama sözleşmede hala kendisine taraf olan devletleri bağlayan bir yasa niteliği oluşmamıştır.

Çocuk ihmal ve istismarının çocuk hakları açısından incelenmesi önemlidir. Sözleşmede yer alan 19. 34. ve 39. Maddeler çocuk istismarı ile ilgilidir.

19. Madde de, çocuk bakımından sorumlu olan kişilerin yanında bedensel, zihinsel saldırı, şiddet, ihmal, ırza geçmeye dair her türlü kötü muameleye karşı korunması için yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemler devlet tarafından alınır.

34. Madde çocuğun cinsel istismarlardan korunmasına yöneliktir. Çocuğun yasadışı cinsel faaliyete girişilmek üzere zorlanması, fuhuş ya da pornografik nitelikli gösterilerde malzeme olarak kullanılmasını önlemek amacıyla devlet her türlü önlemi alır.

39. Madde de ise; devlet, silahlı çatışmaya mağdur kalan çocuğun, tekrar sağlığına kavuşabilmesi için gerekli olan tüm önlemleri alır.

2. bölümde ise, sözleşmede yer alan hakların taraf devletlerce uygun araçlarla yetişkinlere ve çocuklara öğretilmesi yükümlülüğü vardır.

Anne babanın görevi çocuğa karşı danışmanlık yapmaktadır. Ailenin bunu yerine getirip getirmediği devlet tarafından denetlenmelidir. Aile bunun için eğitilmeli, bilgilendirilmeli, bilinçlendirilmelidir. Devlet, bu konularda ailelere; televizyon, radyo, gazete gibi kitle iletişim araçlarıyla rehberlikte bulunmalı ve bu konunun önemini anlatmalıdır. Ailelerin yaşadığı “Kriz ve problem durumunda, ailelerin kolaylıkla yardım alabilecekleri aile danışma merkezleri veya bu yönde hizmet verecek telefon hattı kurulabilir.”³⁶

3. bölümde de, bu sözleşmenin bütün devletlerin katılımına açık olduğu ve sözleşmedeki maddelerin değiştirilmesi durumunda gerekli olan adımlar ve kurallar açıklanmaktadır.

Sözleşmede yer alan çocukları koruma altına alan haklar konusunda hassas olunması gerekir. Çocuğu koruma altına alırken, onun özerkliğini yok etmemeye dikkat

³⁶ Milli Eğitim Dergisi, Sayı:151, Temmuz, Ağustos, Eylül 2001

edilmeli, onun bir birey olarak var olduğunu, haklarının bulunduğunu unutmamak gerekir.

Güney Haşmetoğlu, ‘Çocuk Hakları’ ile ilgili makalesinde “İnsan hakları bilincinin ilk basamağı çocukta çocuk haklarından yaralanılarak edinilmiş olan bilinçtir” diyor. Çocuk hakları, insan haklarının birinci basamağıdır. İnsanlar çocukken buna sahip olamadıklarında, insan hakları bilincine de sahip olamazlar.

Ülkemizde çocuk, doğduğu andan itibaren evde babaya, okul çağına geldiğinde öğretmenine, iş yaşantısında da hep birilerine itaat etme durumunda bırakılmıştır. İtaat etmeye zorlanan, itaat edilmedikleri zaman cezalandırılan çocuklar, ya bu durumundan korkarak neyi ne için yaptığını bilmeyen bir sürü haline gelir ya da bu kuralları çiğneyip suça yönelirler. İçinde yaşadığı şartlar yüzünden kendi kişiliği de böyle şekillendiği için, o da güçsüz olanların kendisine itaat etmesini bekleyecektir. Buradaki sorun o kişinin kişilik bozukluğu değildir; sorun eğitim sorunudur. Köyden şehre göç eden aileler, şehre göç edinceye kadar aile içindeki yaşlılara itaat etmişlerdir. Şehre geldiklerinde iç kontrolleri gelişmedikleri için çevreye uyum sağlayamamışlardır. Çünkü dış kontrollere alışmışlardır. Bu nedenle “Devletin halk için, her yaştaki kadın ve erkek için ömür boyu eğitim projeleri olması gerekir”³⁷

Nüfus planlaması, çocuklarla ilgili sağlık politikaları, çalışan çocuklar, çocukların dernek kurma ve derneğe üye olma hakkı, korunmaya muhtaç çocukların hakları, ceza yasası karşısında çocuk haklarına ilişkin sözleşmede kusursuz maddeler olmasına karşılık bunlardan bazılarında bu haklar tanınmıyor ya da tanınsa da uygulanamıyor.

Sözleşmenin 40. Maddesinde şöyle yazmaktadır. Ceza yasasını ihlal konusunda asgari bir yaş sınırı belirleyerek, bu yaş sınırının altındaki çocuğun ceza ehliyetinin olmadığı kabul edilmiştir. Buna göre belli yaşın altında suç işleyen çocuklar- bu çocuklara karşı bir ceza yaptırımını olmadığı için yetişkinler tarafından suça teşvik edilmekte- hakkında herhangi bir şey yapılmamakta, yakalandıktan sonra

³⁷ Haşmetoğlu, Güney, Çocuk Hakları, “Felsefe Söyleşileri III-IV” Editör: Betül Çtuksöken, s. 136

salıverilmektedirler. Onları salıvermek ya da ağır cezalar vermek yerine bu çocuklar için, eğitici programlar düzenlenmeli, bu çocuklar hayata yeniden kazandırılmalıdır.

Sözleşmedeki maddeleri kısaca burada özetleme nedenim, aslında yerine getirildiğinde, istenen dünya düzeninin en temel basamağını nasılda oluşturabileceğimizi göstermek içindi. İstedığımız bir dünya için-insan haklarını temel alan, insanın onuru ve değerinin bilgisi ile ilerleyen- en iyi başlangıç çocuklardır. Tabii buradaki en temel sorun; çocukları eğitecek kişinin eğitilmesi sorunudur. Eğiticilerin çoğunun bu tarz bir bilgide yoksun olması, öncelikle onları eğitmeyi gerektirmektedir.

“Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı yasalarla ihtilafa düşen gençlerimizin yeniden topluma kazandırılmaları için çalışmalar yapmakta ve on dokuz yıllık bir deneyime sahip bulunmaktadır. Vakıf bu konuda çalışan ilk sivil toplum kuruluşudur ve halen tek vakıftır.”³⁸ Sivil toplum kuruluşlarının, hakların evrenselleşme sürecinde önemli etkisi vardır. Sivil toplum kuruluşları, gönüllü olarak kurulan, farklı mesleklerden kişilerin gönüllü olarak katıldığı, üyelerinin çok yönlü bilgileriyle çalışan ve kamu hizmeti yapan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır (örneğin Uluslararası Af Örgütü).³⁹ Burada sivil toplum kuruluşlarına düşen iş, ulaşmak istedikleri hedefleri insan hakları temellerinde değerlendirip, sorunlara bu boyutta yaklaşımları gerekmektedir.

İkinci olarak ele alacağımız konu ise kadının insan hakları olacaktır. Kadın olmak zaman zaman hatta çoğu zaman hakların ve özgürlüklerin kısıtlanma nedeni olmuştur.

“Durağan bir sosyal yapı içinde yaşayan ve çoğu ülkede, bir erkeğin, önce babasının, daha sonra kocasının adını taşıyan kadın, tüm yönleriyle belirginleşmiş bir bireysellikten yararlanmaktadır. Kadın hakları, savaşlardan ya da devrimlerden öte bir şeyi gerektirmektedir. O da örf ve adetlerin değişmesidir. 19. Yüzyılın sonunda ‘İyilik ve Kötülüğün Ötesinde’ kitabında Nietzsche bu anlayışı veciz şekilde şöyle dile

³⁸ Haşmetoğlu, Güney, Çocuk Hakları Nedir, Nasıl Korunur?, “Felsefe Söyleşileri III-IV” s:129

³⁹ Kuçuradi, İoanna, “Düşünen Sivil Toplum Felsefi Yaklaşımlar-Açılımlar” s:9

getirmiştir: En temel sorunda Erkek’le Kadın’ın ilişkisi sonunda hata yapmak, aralarındaki uçurumun ve çatışmaların kaçınılmazlığını görmezden gelmek, eşit haklara, aynı eğitime, benzer iddialara, benzer sorumluluklara sahip olunabileceği rüyasına kapılma düşünce yoksulluğunun en açık işaretidir.”⁴⁰

Erkekler tarih boyunca kadının insan haklarını reddetmişlerdir. Bunu haklı kılmak için, mitoslar yaratmışlar, cinsel tabularla sosyal tabuların arkasına gizlenmişlerdir. Bunlara rağmen kadının insan hakları ilerlemiştir. Kadının insan hakları yönünde, dünyanın değişik ülkelerinde son yüzyıllarda ilerlemeler ve değişimler olmuştur. Yüzyıllar boyunca kadınlardan ‘saf’ ve ‘bakire’ kalması istenmiştir. Buna uymayanlar ağır şekilde cezalandırılmıştır. Dolayısıyla kadının toplumdaki yeri doğduğunda belirlenmiş, özgürlüğü kısıtlanmıştır. Bu, yüzyıllar boyunca mitoslarla, dinlerle, gelenek ve göreneklerle desteklenmiştir. Örneğin; Yunan Tanrıçası Pallas Athene ile özdeşleşen Minevra bakirelerinin önde gidenidir. Av ve iffet tanrıçası Diana, kendisini çıplak yıkanırken izleyen avcı Actehon’u geyiğe dönüşmüştür.

Sahip olduğumuz ‘insan’ ve ‘sorun’ anlayışımıza göre; sorunları görür, farkına varır ve çözüm yolu üretiriz. Bu insanın tarihsel sürecinde, kimi zaman, insanın kendisinden yola çıkarak, kimi zaman dinle açıklanmaya çalışılmıştır.

“Din, tarihin ilk çağlarından beri insanların haklarını kullanmasında büyük bir engel oluşturmuştur. Hepsi insan sevgisine dayanması gereken ve dayanan yüksek dinlerde bile, başka dinlerden olan insanların insan olarak haklarını kullanmaları hep önlenmiştir. Gene dinler, insan hakları bakımından yalnız başka dinlerden olanlara değil, kendi dinlerinden olanlara da başlıca şu bakımlardan ayrımlı kurallar uygulamışlardır ki, bu ayrıma neden olan hususların başında öncelikle cins başkalığı, varlıklı olma veya olmama, köle olma, özgür olma, vb. gelmektedir. Bütün bu nedenler bakımından İslamiyet’i gözden geçirecek olursak, İslamiyet’in insan hakları bakımından tarihte eşi görülmemiş bir aşama oluşturduğu, ancak İslam hukukunun dondurulmuş olması nedeniyle insan

⁴⁰ A.g.e s. 127

haklarının gelişmesine ayak uyduramayıp... çok geçmeyip, geride kaldığını görürüz.”⁴¹

Bu geride kalmayla kadın ve çocuğun insan hakları geri planda kalmış, hatta yok olmuştur. Sorun İslamiyet’te ya da başka bir dinde değildir. Sorun, Nietzsche’nin Hıristiyanlığı eleştirmesi gibi, dinin gelenekleştirilmesidir. Din vicdan işinden çıkmış, neredeyse bir Anayasaya dönüştürülmüştür. Hayatımızın her alanına sızmış bizi içten kuşatmıştır. Burada amacım dine karşı bir tutum sergilemek değil, dinin insan haklarına-kadının insan haklarına- olan etkisini tartışmaktır.

Hiçbir yurttaşın ahlaksal, töresel normlardan dolayı kısıtlanmaması gerekir. Ancak bu kısıtlamama durumunda, o ülke o zaman özgürlüklere sahiptir diyebiliriz. Kızların okutulmaması, erkek çocuklarla bir tutulmaması, kadının çalıştırılmaması ahlaksal bir normdur. Devletin bu durumlar karşısında yaptırımda bulunması, buna müdahale etmesi gerekir. Çünkü devlet bir kuruluştur ve her bir yurttaşının hakkını eşit biçimde korumalıdır. Fakat bu kuruluştaki tek tek kişilerden oluşur. O halde buradaki biricik çıkış yolu bireydir, kendimizdir. Bunu ilk ben yapmalıyım ki, başkalarında da bunu görebileyim. Buradaki durum muamele görmeden çok, muamele etme tarafımızın gelişmesidir. Bu da ciddi bir eğitim işidir. Sartre’da varoluşun özden önce gelmesi, insanın ne olduğundan sorumlu olduğunu bize gösterir. Bir insan, yalnızca kendinden değil, tüm insanlardan sorumludur. Çünkü insan, olmak istediği gibi hareket ettiğinde, bir seçim yaptığında, diğer insanların da böyle olması gerektiğini onaylar. Benim seçimim tüm dünya üzerindeki insanları bağladığım bir seçimdir. Bu yüzden buradaki biricik çıkış yolu bireydir, kendimizdir.

Bir ahlakın, uygar bir dünyanın, bir toplumun varolması için, öteden beri var sayılan, ciddiye alınan önsel, deney öncesi bir takım değerlerin olması gerekir. Tanrı olmasa bile bu değerler kabul edilerek yaşanır. Ancak bu şekilde insanların birbirlerini öldürmemesi, yalan söylememesi sağlanır. “Gerçekten de ilkel dinlerde olsun, yüksek dinlerde olsun; din önderleri, rahipler, başka dinlerden olanların, değil en belli başlı

⁴¹ Üçok, Bahriye, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuradi, Hacette Üniversitesi, Haziran 1980, Ankara, s.127

insan haklarından yararlanmalarına hoşgörü göstermeleri, bu hakların en başında gelen yaşama hakkına bile saygı duymamışlardır. Başka dinlerden olanlar veya aynı dinden oldukları halde doğru yoldan saptıklarına inanılanlar öldürülmüştür.”⁴²

“... Ekonomik bakımdan Avrupa kadınının son zamanlara kadar elde edemediği yetkilere ve kanun önünde tam bir ekonomik eşitliğe sahip olduğu halde; boşanmada, tanıklıkta, cezada, mirasta ve buna benzer kimi durumlarda Müslüman kadın gene de erkekle eşit olamamıştır... Ayrıca efendisinden çocuk doğuran kadın kölelerin, bu çocukların köle olmayacakları ve bu kadınların artık satılmayacakları; erkek olsun, kadın olsun kölelere efendilerinin tıpkı velayetleri altındaki kimseler gibi muamele edebilecekleri kabul edilmiştir. Özetleyecek olursak, böylece İslam tam amaca varamamakla birlikte insan hakları bakımından tarihte en büyük aşamalardan birini gerçekleştirmiştir.”⁴³

Yürürlükte olan yasa; 8. haftadan sonra çocuk aldırmanın yasaklanması kararı, temel insan haklarını hiçe sayıyor ve sağlıksız nüfus artışının önünü açıyor. Çocuğun özürlü olup olmadığı ancak 10. haftada belli oluyor ve böyle bir durumda özürlü bir çocuğu doğurup doğurmamaya ailenin karar vermesi gerekir. Özürlü doğan bu çocuklardan bazıları ancak 5 yaşına kadar yaşayabiliyor. Bu durum doğacak olan çocuğa büyük haksızlık demektir. Çocuk o halde yaşamak istemiyor ve ailesini kendisini doğurdukları için isyan ediyor. Bu durum çocuğun insan haklarına açıkça bir saldırıdır. Buradaki konu ahlak normlarıdır. İnsan haklarının normlarının temellendirilmesi, insanın değeri ile olur. Bu normlar insan olanaklarının gerçekleşmesinin koşullarını talep etmektedir. Kayıtsız şartsız insan olan herkes içindir. İnsan olmak demek bu muameleyi hak etmek demektir.

Günümüzde iki tür insan hakkı vardır. Bunlardan birincisi insan haklarının teorisi, ikincisi ise insan haklarının pratiğidir. İnsan haklarını uygulayabilmek için teorik ve pratiği birleştirmek gerekir. Ancak o zaman bir “iş” yapmış oluruz. Bu işi de felsefi yöntemlerle yapmalıyız. Buradaki sorun teorik ile pratiği [nasıl] birleştirme sorunudur.

⁴² A.g. e. s:127

⁴³ A.g.e. s:128-129

Sorun, insan hakları kavramında herkesin uzlaşmamış olmasıdır. Bazıları kendi ülkelerinin dinine, gelenek ve göreneklerine aykırı olduğunu düşünmekte, bazıları ise yalnızca kendi halkının insan hakkı olduğunu düşünmektedir.

“ ‘Asya İnsan Hakları Şartı’nda belirtildiği gibi pek çok Asya ülkesinde otoriterizm, bu ülkelerin yurttaşlarını özgürlüklerden ve haklardan yoksun bırakmaya hizmet eden ulusal ideolojiler konumuna yükselmiş bulunuyor. Asya’daki birkaç siyasal lider ise, insan hakları kavramını Asya’nın dinsel ve kültürel geleneklere uygun olmayan yabancı bir fikir olarak reddetmekten geri kalmıyor ve Asya değerleri dediklerinde ısrar ediyorlar.”⁴⁴

Dinler insanın yaşam tarzını, hayata bakış açısını etkilemiştir. Bütün dinler – Budizm, İslam, Hıristiyanlık- temelde insanla ilgilidir ve insanı temel alır. Bu dinlerdeki pek çok farklılıklara karşın hepsi şiddeti reddedip; insanı, insan sevgisini, adaleti temele koyar. İnsanların “birlikte varolma tarzları aracılığıyla pratik akıl olgunlaşır ve insanlar birbirini anlamak ve kültürler ötesi bir insan hakları etiğini geliştirmek için gerekli iletişim yeterliğine sahip olurlar. Birlikte varolma tarzları ile yani; sevgi, nefret, çalışma ve oyun aracılığıyla pratik akıl olgunlaşır. Böylece büyür, yetkinleşir, otonomi kazanır ve diğer insanlara karşı sorumluluk duygusuna sahip oluruz.”⁴⁵

In Suk Cha, makalesinde dediği gibi insan hakları fikrinin yaşama geçirilmesi için siyasal ve sosyal güçlerin etkin olması gerekir. İnsan haklarının-kadının ve çocuğun insan haklarının- uygulanmasında temel sorumlu olan devlet, hükümet kuruluşları aracılığı ile insan hakları eğitimine eğilmelidir. Böyle bir politikanın uygulanmasını sağlayacak olanlar ise, o devletin; avukatları, doktorları, öğretmenleri, profesörleri, felsefecileri, din adamları, yazarları, sanatçıları, gazetecileridir. Ülkelerin durumlarını değerlendirmek istediğimizde o ülkenin felsefecileriyle hesaplaşmamız gerekir. Çünkü ülkelerin durumlarını eleştirdiğimizde o ülkelerdeki felsefi bakışın eksikliğini görürüz.

⁴⁴ In Suk Cha, İnsan Haklarının Kültürler Ötesi Etiği, Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında İnsan Hakları, Yayına Hazırlayanlar: İoanna Kuçuradi ve Bülent Peker, TFK, Ankara 1999, s:378

⁴⁵ A.g.e s:379-380

İnsan ve insan dünyasına bakarken insan hakları kavramını temele alarak bakmalıyız. Bu bizim yaşamımızın, yaşam görüşümüzün içinde, temelinde olmalıdır. Ancak bu şekilde birçok toplumda anlaşılan tanımının aksine kız ve erkek çocukların yine aynı şekilde kadınların da aynı seviyede insan onuruna sahip olduğu ve insanın olanaklarının bilgisine ulaşmada gerekli koşulların sağlamak gerektiğini görebiliriz.

“Kamusal/özel alan ayrımı eski Yunan düşüncesinden ve onun polis (kamusal alan) ile oikos (hane) kavramlaştırılmasından türetilir; polis, erkeklerin yönetim alanı, diğeri ise kadınların ve çocukların yeri olan ev içidir.”⁴⁶ Bu iki alan, 17. yüzyılda kamusal alan ve özel alan olarak belirlense de, devletin müdahale ettiği bazı durumlar-aile içinde reis’in erkek olarak Türk Medeni Kanunu tarafından belirlenmesi gibi- vardır. “Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanımayan 1924 Anayasası 1934 yılında yapılan değişiklikle, zamanın birçok Avrupa ülkesinde önce, kadınlara erkeklerle eşit olarak milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanımıştır.”⁴⁷

Burada çocuk ve kadın haklarının ne olduğunu ve nasıl korunması gerektiğini açıklarken, bahsedilmek istenen çocuğun ya da kadının farklı insan haklarının olduğu değildir. Açıklanmak istenen her zaman daha fazla insan hakları ihlallerine maruz kalan, daha savunmasız olan kadının ve çocuğun da bir ‘insan’ olduğudur.

2.3 İnsan Hakları ve Hukuk

Yukarıda bahsedilen temel kişi hakları-doğrudan doğruya korunan haklar- kişilere bağlıken, dolaylı olarak korunan haklar devlete bağlıdır ve bu haklar devletten devlete değişir. Bu haklar, bütün insanların eşit olduğu haklar değil, o ülkedeki yurttaşların eşit olduğu haklardır. “Devlet açısından bakıldığında insan hakları, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde dayanılacak normlardır yani çeşitli düzeylerde hukukun

⁴⁶ Berktaş, Fatmagül, Kadınların İnsan Hakları: İnsan Hakları Hukukunda Yeni Bir Açılım s:352

⁴⁷ Yürük, Ayşe Tülin, Karakul, Selman “Çağdaş Toplumda İnsan Haklarını Doğuşu ve Gelişimi” s.47

oluşturulmasında/türetilmesinde hareket edilecek temel, öncüller ve kamu işlerinin yönetimini belirleyecek normlar.”⁴⁸

İbrahim Kaboğlu’na göre, insan hakları kavramı hukuk ile başlayıp, hukuk ile biter. Bu yüzden böyle bir konu için insan hakları yeterlidir. Ona göre, “İnsan hakları ve hukuk” başlığına gerek yoktur. Oysa bu yaygın tanımının aksine “insan hakları hukuk değildir; hukukun türetileceği öncüllerdir. Sadece farklı gerçeklik koşullarında adaleti gerçekleştirecek hukukun öncülleri.”⁴⁹ İnsan hakları kavramı yalnızca hukuk ile ele alınamaz, alınmaz. O halde insan hakları normları ne türden normlardır? Bunu cevaplayabilmek için öncelikle “norm nedir?” sorusuna cevap verelim. Normlar, belirli bir grupta, mekânda, yerde belirli bir düzeni sağlayabilmek için gereklilik bildiren önermelerden oluşur. Normlar, bilgi önermeleri değildir, onları doğrulayıp, yanlışlayamayız fakat normların bilgisel temeline bakarak, bu normların türetildiği öncülleri görebilir ve bunları tartışabiliriz. Normlarla ilgili bu söylenenler, hem ahlaksal hem de hukuk normları için geçerlidir. Peki ya insan hakları normlarının özellikleri nedir? Bunu açıklayabilmek için Ioanna Kuçuradi’nin yaptığı 2 tür norm ayırımına değineceğim. Daha önceki bölümlerde de açıklamış olduğumuz normlardan ilki kültürel normlardır. Kültürel normlar: türetildikleri çağa uygun, o çağıdaki mevcut düzeni korumak ve devam ettirmeyi amaçlar. Bu normlar, gelenek ve göreneklerimiz dediğimiz türden normlardır. Zaman ilerledikçe, mevcut düzeni korumak için türetilen bu normlar, işlevini kaybeder. Fakat insanların günün koşullarına uymasa da devam ettirmekte zorlandığı ve korumaya çalıştığı bu kültürel normlar insanlar arasında çatışmalara yol açar. İkinci türden normlar ise; tamamıyla insanın değerinin bilgisiyle ilgilidir. “İşkence yapmamak gerekir.”, “Öldürmemek gerekir.” gibi normlardır. Bu sözünü ettiğimiz ikinci türden normlar insan hakları normlarıdır.

İnsan hakları normları, ahlaksal-kültürel ve hukuk normlarından farklıdır. Çünkü ahlaksal-kültürel normlar varolan düzeni korumayı, hukuk normları ise bu düzeni sağlayan normları yasalaştırmayı amaçlar. İşte bu yüzden biraz önce söz ettiğim gibi,

⁴⁸ Kuçuradi, İoanna, Etik İlkeler ve Hukukun Temel İlkeleri Olarak İnsan Hakları s.5

⁴⁹ A.g.e., s.5

insan hakları hukuk ile başlayıp hukuk ile bitmez. Gerekli olan düzeni sağlamak için hukuk tek başına yeterli değildir. Bu çaba, yalnızca hukuk ile sağlanmaya çalışılan bir çaba değil, her birimize bağlı olan bir çabadır. İnsan haklarından türetilmesi gereken hukukun etkinliğini anlamlandırmak ve arttırmak için hukuk felsefesine büyük görev düşmektedir. Adaletin özlendiği değil, artık talep edildiği günümüz dünyasında; yaşamın bilimi olan felsefe bu soruları cevaplarırken bize yardım eder.

İlk bölümde kavram kavramından ve fikirlerin nasıl kavramlaştırıldığından bahsedildi. Adalet fikrini nasıl kavramlaştırabiliriz?, Adalet nedir sorusunun cevabını alabilmek için nereye bakabiliriz? Bu bilgi temelli bir soru olduğu için filozofların bu soruya verdiği cevaplara bakarak işe başlayalım.

İnsanlar adalet ya da adil bir dünya talep ederken aslında kendilerine ya da bir başkasına verilmesi gereken, talep ettikleri, onlara borçlu olunan, kendilerinden alınmış ve geri verilmesi gereken bir şeyden bahsederler. Bu da bize Platon'un adalet tanımını hatırlatır. Platon'a göre adalet her birine borçlu olanı vermenin yanında, Platon adaletin gerçek bir şey olmadığını, bir fikir, bir tasarım olduğunu söyler. İnançtan farklı olan fikirler; "tarihe getirilir ve orada uzun yada kısa bir süre etkili olurlar, yani fikirler tarihsel varlığa katılır."⁵⁰

Sokrates ise, adaletten bahsederken, onu erdem gibi bir bilgi türü olarak ele almıştır. Ona göre "Adalet, insanın kendi üzerine düşeni yapması, kendisinin en iyi ve en uygun olduğu işi yapması, herkese hak ettiğini vermesidir."⁵¹

Peki biz, birine borçlu olunan ve verilmesi gereken şeyi neye göre değerlendiriyoruz ve biliyoruz? Bu; adalet fikrini kavramsallaştırabilmek için baktığımız yer yani adaletsizliktir. Bu aynı hak kavramını kavramsallaştırabilmek için haksızlığa baktığımız ve buradan türettiğimiz değerler gibidir. "Adaletsizlik, insanlara insan olarak borçlu olunanları bulduğumuz yer; ya da bugünkü adlarıyla dile getirirsek,

⁵⁰ Kuçuradi, İoanna, Adalet Kavramı, Editör: Adnan Güriz, TFK, Ankara 1994, s:28

⁵¹ Cevizci, Ahmet, İlkçağ Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, 2. Basım, Bursa 2000 s:73

temel insan hakları ilkelerinin türetildiği yerdir.”⁵² O halde “adalet nedir?” sorusundan önce “adaletsizlik nedir?” sorusunu sormak ve bunu cevaplandırmak gerekiyor. Adaletsizlik, hakları çiğneme ve ihlal etmek demekse ve hakların ihlal edilmesinin birçok yolu var ise; adaletsizliğinden farklı şekilleri var demektir. İoanna Kuçuradi adaletin farklı şekillerini şu şekilde dile getirir.

“İnsan hakları açısından adaletsizliğin birkaç düzeyde şöyle ortaya çıktığı söylenebilir; kişi düzeyine bakıldığında adaletsizlik, kişilerin bazı haklarının doğrudan yada dolaylı olarak çiğnenmesine yol açan veya yaşanmasını engelleyen bir muamele biçimi olarak ortaya çıkıyor. Ülkeler düzeyinde bakıldığında, adaletsizlik bu gün bir devleti bir kısım yurttaşların temel haklarının başka yurttaşlar tarafından çiğnendiği ya da göz ardı edildiği zaman, etkili bir şekilde müdahale etmediği durumlarda, ya da kendi organlarıyla bu hakları çiğnediği veya mevcut koşullarda bu hakların gereklerini yerine getirmediği-getiremediği zaman ortaya çıkıyor. Dünya düzeyinde ise adaletsizlik, belirli koşullarda temel kişi haklarının zorunlu sonuçları olan grup haklarının, grup çıkarları lehine çiğnendiği ya da gözardı edildiği durum olarak ortaya çıkıyor.”⁵³

Temel insan hakları; insanın olanaklarını sağlıyor ise, adaletsizlik bu olanakların ortaya çıkamadığı, çıkarılmadığı durumlarda oluşan koşullar oluyor. İnsan olanaklarının değerinin bilgisini sağlayan, felsefi antropolojidir, tarihteki insan başarılarının değeridir. Tarihteki insan başarılarına bakarak ve bunları değerlendirerek, insanın söz konusu olanaklarını gerçekleştirme için zorunlu olan insan haklarını talep ediyoruz.

“Böylece adaletsizlik durumundan türettiğimiz bu talepler ya da ilkeler, adalet fikrini kavramlaştırılmamızı mümkün kılıyor. Çünkü adalet ve adaletsizlik iki karşıt terim olduğu halde, iki karşıt kavram değildir. Adaletsizlik terimi bir durumu, adalet terimi ise bir fikri (insan tasarımı), genel bir talebi ya da bir üst ilkeyi dile getiriyor, bir durumu değil.... O halde adalet, kişilerin temel haklarının korunması talebi ve mevcut koşullarda

⁵² Kuçuradi, İoanna, Adalet Kavramı s:29

⁵³ A.g.e s:30

gerekerinin, sürekli olarak, ülkeler ve dünya düzeyinde gerçekleştirilmesi talebidir.”⁵⁴

Adalet her bir ülke ve dünya düzeyinde insan haklarını korumayı talep ediyorsa, insan olanaklarını gerçekleştirilmesini de dile getiriyor demektir. Bu da adaletin belirli bir istemeyi talep ettiğini bize gösterir.

Adalet fikrini kavramsallaştırmak için, toplumsal, hukuksal, siyasal ilkeleri talep etmek ve bu fikri gerçekleştirebilmek için ise felsefi bilgiye ihtiyaç vardır. Çünkü felsefe bu yazıda bahsedilen her kavramı içine alır ve anlamlandırmamızı sağlar. Hukuk öğretimi, yargıçların yetiştirilmesi, adaletin gerçekleştirilmesinde, savcı ve avukatların durumu ve tüm bunlar ışığında insanlığın durumu güncel sorunları anlamamızı sağlar. Felsefe bu noktada bize yardım eder. İnsan hayatındaki en önemli sorunları; eğitim, kadının-erkeğin-çocuğun toplumdaki yeri, bu toplum düzenini sağlayan hukukun eleştirilmesi ve tüm bu kavramların kavramsallaştırılması sorunlarını önümüze serer ve yapılması gerekeni önümüze açıkça koyar.

Bu yazıda insanın kendi olanaklarını gerçekleştirme çabası içinde olan insan öncelikle kavramları evrenselleştirmiş, ardından bunu toplumdaki her bir bireye-kadın, erkek ve çocuk farklı statüde değerlendirilmiş- değiştirilmeyen bir kimlik yüklenmiş- buna örnek olarak aile reisinin erkek olarak geçmesi verilebilir- ve bunlar belli hukuk kurallarıyla korunmaya çalışılmıştır ve çalışılmaktadır. Bu tezde anlatılmak istenen ise; tüm bu soruların temelini insan haklarını koyarak; felsefe ile cevap vermektir. Bölümün bu kısmında insan hakları ve hukuka felsefi açıdan bakılmak istenmiştir. Bundan sonraki ve en önemli problem ise eğitimidir. Çünkü eğitim, şimdiye kadar bahsedilen tüm sorunları kapsar ve temelini oluşturur.

⁵⁴ A.g.e s:31

2.4 İnsan Hakları Konusunda En Önemli Sorun: Eğitim

İnsan haklarına dayalı, temelini buradan alan bir toplum olabilmek için; eğitim fakat felsefi bir eğitim şarttır. Bu eğitim antropolojiye dayalı bir eğitim olmalıdır hatta olmak zorundadır.

“İnsan kaynaklı ve insana ilişkin olmayan; onu kimi güçlerin salt aracı ortamı olarak gören, insanı öncelemeyen bir eğitimde ne insan hakları kavramına ne de bu kavramla birlikte giden kavramlara yer vardır. Yasa koyucunun antropolojik nitelikli ve antropolojiye ilişkin bir eğitimden geçmemesi, “insan nedir?” konusunda bir bilinci, bilgisi olmadığı durumda, yasa uygulayıcısının durumu iyice zorlaşmaktadır; bilinçli yasa uygulayıcısı daha baştan sıkıntılı bir duruma düşmüş demektir.”⁵⁵

Antropolojik temelli felsefe ve etik eğitiminin yasa uygulayıcısına öğreteceği şey her bir insanın bir olanaklar varlığı olduğu, kişi ve yurttaş olduğu bilgisidir. Yasa uygulayıcısının hukuk bilgisiyle donatılmasından başka onun antropolojik nitelikli, felsefi-etik eğitim bilgisine de sahip olması gerekir. Ancak bu şekilde kendisini yalnızca yasa koyucu olarak görmeyecek, bir kişi bir birey olarak da görecektir. “Felsefe” , “etik”, “eğitim” kavramları yüzyıllardır ele alınan kavramlardır. Fakat “insan hakları” kavramları henüz yeni yeni gündemimize gelmiş olan bir kavramdır. Tüm insanlığın ortak değeri olan insan haklarını korumanın yolu, insan hakları bilgisi ve bilincinin yaygınlaşması, toplumda insanlarca benimsenmesi ve yerleşmesi gerekir. Bu bilinci insanlarda yerleştirmenin yolu; insan hakları eğitimi ve öğretiminden geçmektedir. Bu da ancak; yaygın, sistemli ve etkili bir şekilde gerçekleştirilmelidir. İnsan hakları eğitiminin yaygın, sistemli ve etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için; bu eğitimin kimlere nasıl verileceği önemli bir konudur. Toplumda bazı konumlarda olan kişilerin, başkalarına göre buna daha çok gereksinimi vardır.

⁵⁵ Cotuksöken, Betül, Felsefe: Özne-Söylem, s.277

İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı 1998–2007 başlıklı çalışmayı hazırlayan İnsan Hakları On Yılı Ulusal Komitesi, Türkiye’de bu eğitim için “ana hedef gruplar”, “öncelikli hedefler” saptamıştır.

İnsan hakları konusunda verilecek olan eğitim, felsefi bir eğitim olmalıdır. Burada devletin sorumlulukları çoktur. Varolan eğitim, düzeltilmesi, değiştirilmesi gerekmektedir. Felsefe, olan biteni gözden geçirdiği için, olan biteni de düzeltebilir ya da olacak olanı kurabilir. Çünkü felsefe her bir kavramı ayrı ayrı ele alarak didiklemede ve kavramların çerçevesini yeniden çizmektedir.

Liselerde okutulan felsefe kitaplarındaki anlaşmazlıklar, felsefenin ne ve ne için olduğunu asla anlayamadığımız bir tarihten, felsefe tarihinden ibaret olduğunu gösteriyor bize. Felsefe kitaplarında, temelinde anlatılması gereken “felsefenin ne için olduğu ve ne işe yaradığı” bilgisinden yoksun, tüm filozoflar, tüm izm’ler, ahlak felsefesi, bilgi felsefesi, din felsefesi, sanat felsefesi, insan felsefesi, bilim felsefesi, siyaset felsefesi teorik ve ezbere dayalı anlaşılmayan ifadelerde anlatılmakta ve tüm öğrenciler için hayata geçirilmeyen bir ders olarak kalmaktadır. Bunun diğer nedeni de kişinin felsefe ile 17-18 yaşları arasında tanışmasıdır. İlkokul düzeyinde soyut düşünceyle tanışmamış olan kişi, felsefeyi birçok düşünürün ortaya attığı karmaşık fikirler olarak görmesinden oluşur. Oysa felsefe, ilköğretim düzeyinde, belirli evrelerle öğrencilere verilmeli ve onların anlama, gelişme evrelerine göre şekillenmelidir. Ancak bu şekilde felsefe yalnızca liselerde okutulan bir ders olmaktan çıkarak, liseden önce de, üniversitede ve tüm hayatımızda olur. Ancak bu şekilde felsefeyi kendimiz için “düşünme etkinliği” haline getirebiliriz.

İnsan hakları eğitimi neden felsefi temellere dayalı bir eğitim olmalıdır? İnsan haklarının eğitiminin amacı ve yöntemleri nedir? Viyana Kongresi tutanaklarına göre bu amaç; insanlarda bilinç uyandırmak, insan hakları ihlallerini önlemektir. Ioanna Kuçuradi’ye göre ise; bunun önemli olmasının yanında yeterli değildir. Çünkü bu “daha asli bir istemeyi; insan hakları ihlal edilmeden önce, insan hakları ihlal

edilmeyecek tarzda eylemde bulunmayı, istemeyi kapsamıyor.”⁵⁶ Böyle bir isteme ise ancak, insan olma bilincine erişmekle mümkündür. İnsanları bu bilince taşımak gerekir. Bunu Kantça ifade edecek olursak; bu isteme, bu “iyi isteme”nin baş özelliği; koşulsuz, kayıtsız, şartsız iyi olmasıdır. “Böyle bir istemeyi kazanabilmek, belirli bir bilinci gerektiriyor: insan olma bilincini ya da “insan onuru” denen şeyi paylaşma bilincini. Bu bilinç, eğitilenlerin bazılarında iki yoldan uyandırılabilir: onlara a) belirli bazı insansal olanakların (örneğin Edison’un elektriğin kullanım alanlarını keşfetmesine, Albert Camus’nün Vebayı yazmasına, ...) değerinin bilgisinin sunulmasıyla- görsel olarak sunulmasıyla ve b) insan haklarının bilgisinin sunulmasıyla.”⁵⁷ Çünkü insan haklarının türetildiği ana öncül, tür olarak insanın olanaklarının değerinin bilgisidir. İşte bu konuda eğitim görenlerin ve görececek olanların; insan olanaklarının değerinin bilgisi ve bilinci ile yani kültürel ya da ulusal kimlikten sıyrılarak insan olma bilinci ile hareket edilmesi gerektiğini göstermek ve eğitimin bu temelde ele alınması gerektiğini göstermek en temel öncüdür. İnsan haklarını korumayı istemek yeterli değildir. Tek tek durumlarla karşılaşıldığında yine aynı biçimde eylemde bulunabilmeyi istemek gerekir. “... Doğru değerlendirmenin, yaygın değer yargıları aracılığıyla değerlendirmekten ve değerlendiren kişiyle değerlendirilen arasındaki özel bir ilişkiye göre değerlendirmekten ve değerleri ya da insan haklarını korumayı istiyorsak, böyle bir doğru değerlendirmenin, belirli tek tek durumlarda yaptığımız eylemlerin onsuz olunamayacak bir koşulu olduğuna”⁵⁸ burada değinelim. Ülkemizin ya da dünyanın herhangi bir yerinde din, töre ya da bir ideolojinin sonucu olarak meydana gelen bir insan hakkı ihlali, bu nedenden ötürü cezası hafifletilemez. Çünkü insan hakları evrensel normlardır. Fakat bu bildiğimiz anlamdaki-her yerde geçerli olması anlamından- “evrensel” tanımından farklıdır. Buradaki evrensel tanımı; insan olan herkes için muamele getirme talepleri olmasıdır. Töresel normlardan dolayı kız kardeşini öldüren kimsenin cezası hafifletilemez. Çünkü bir kültürün, dinin ideolojinin dediği yapılırsa, bunun sonucunda o dinin, kültürün ya da ideolojinin her dediğinin yapılması sonucu çıkar. Verilecek olan cezanın böyle bir nedenden dolayı

⁵⁶ Kuçuradi, İoanna, İnsan Hakları Eğitimi ve Dayanışma için Eğitim: Eğitimcilerin Eğitimi Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünya’da İnsan Hakları s:385

⁵⁷ A.g. e s:386

⁵⁸ A.g.e. s:386-387

hafifletilmesine ‘evet’ demek bu kültürel ya da töresel normlara ‘evet’ demek anlamına gelir.

İnsan hakları eğitimi tüm öğretim düzeylerinde ve tüm alanlarda yapılmalıdır. Buna doğrudan ya da dolaylı olarak yer verilmelidir. İoanna Kuçuradi’nin ‘Eğitimcilerin Eğitimi’ başlıklı yazısında şöyle belirtilmektedir. İlkokul düzeyindeki öğrencilere; öğrencinin insan olarak kimliğinin bilincinin uyandırılması, orta öğretimde ise bu bilincin bilgiye dönüştürülmesi ile temelden başlayan insan hakları eğitimi sağlıklı olacaktır. Bu bilincin bilgiye dönüştürülmesi; insan hakları eğitimi görenlere; şimdiye kadar tarihimizde gerçekleşen insan başarılarını gösteren örneklerle, insan onurunun bilgisini, insan haklarının bilgisini ve doğru değerlendirmede eğitmeyi amaçlayan derslerle mümkün olacaktır. Çünkü hayatı boyunca etrafında şiddet görmüş ya da bir başkasına zaman zaman şiddet göstermiş birinin birden bire artık bunun olmaması gerektiğini düşünüp, insan haklarını korumayı öğrenmesini beklemek hayaldir. Bu ancak uzun soluklu bir eğitim ile gerçeğe dönüşebilir.

İoanna Kuçuradi, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliğinin MEDA Programı kapsamında desteklediği “ Kimsesizler Yurdunda Felsefe ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi’nin koordinatörlüğünü yapmaktadır. Bu proje, 9–12 yaş arası çocuklara hem kendi haklarını hem de başkalarının haklarını öğretme, bu hakların nasıl korunması gerektiği üzerine eğitilmektedirler. Burada öğretmenlere Sokratik yöntemi kullanmaları konusunda eğitim verilmiştir. İlkokul, ortaokul ve ileri seviyedeki insan hakları eğitimi için farklı düzeylerde kullanılan Sokratik yöntemle insan hakları eğitimi verilebilir.

O halde insan hakları eğitimcilerini eğitenlerin; zihinlerinde insan hakları kavramının açık ve net olması, tek tek durumlarda bile bir hakkın temel hak olup olmadığını gösterebilmesi, varolan ya da konulabilmesi istenen yasaları insan hakları bağlamında değerlendirebilmesi gerekmektedir. Bu yüzden bu yazıda; öncelikle kavramdan yola çıkılmış ve insan hakları kavramına varılmaya çalışılmıştır. “Eğiticilerin eğitiminde

doğru değerlendirme etkinliğinin felsefi bilgisi gereklidir; unkü başkalarını bu konuda da eğitecek olan yine bu eğiticilerdir.”⁵⁹

İnsan hakları eğitimi için yapılacaklar arasında, hukuk alanında yapılması gereken yenilikler nelerdir? İnsan hakları eğitiminde eğiticilerin eğiticilerini eğitmek için lisansüstü programların başlatılması ve insan hakları felsefi eğitiminin merkeze konulması gerekmektedir. Bazı meslekler, insan hakları eğitimini zorunlu tutsa da, insan haklarıyla ilgili olmayan bir meslek yoktur. Bu eğitimde zor olan, kişilikleri şekillenmiş insanları bu konuda eğitmektir. Onların “kullandıkları dil”, onların şimdiye kadar yaşanmiş, kabullenmiş ve bundan sonra da böyle yaşadığı olaylar karşısında yine aynı davranacağıdır. Örneğin; şiddetle karşılamak onun için doğalsa, o da insanlara şiddetle yaklaşacaktır. Her duruma kendi insan ve dünya görüşünden yola çıkarak bakacaktır. Bir insan olma bilinciyle olaylara bakamayacaktır. Çünkü kendini yalnızca kendinden sorumlu hissetmekte, insanlık adına herhangi bir sorumluluk hissetmemektedir.

İnsan için; ailede, okulda, yaşamda bir hayat tarzı oluşturmak gerekir. Eğitim amacı doğru saptanmalıdır. Bu eğitim de toplumların kendi dilinde verilmesi gerekir.

“İşkencenin önlenmesinde birçok yasal önlemler alınmasına rağmen; verilere göre 2003 yılında 1391 kişi işkence muamelesine maruz kalmıştır.”⁶⁰ Bunlar yalnızca eldeki kayıtlardır. İşkenceye maruz bırakılanların sayısı bundan fazladır. En fazla işkenceye maruz bırakılanlar Güney Doğu Anadolu’dadır. Çıkarılan yasalar caydırıcı olmamaktadır. Aslında yasaların katılığı ya da yumuşaklığı işkencenin önüne geçecek bir engel değildir. Neden işkence önlenemiyor? Neden temel kişi haklarına zarar geliyor? Sorularının cevabı ancak eğitim olabilir. Bu da uzun bir süreçtir. 1.3.1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 243. ve 245. maddelerinde görüldüğü gibi işkence suçlarının acele işlerden sayılması, işkence yapanların cezalarının kesinlikle paraya çevrilmemesi gibi önlemler bu suçları yavaşlatabilir belki ama bitirmez. Yasayı

⁵⁹ A.g.e. s:385

⁶⁰ 2003 Yılı Hak İhlalleri Değerlendirmesi Raporu

ne kadar kat yaparsak yapalım bunlar gizlice olacaktır. Osmanlı dönemindeki bir padişah, çok fazla artan suç oranını azaltmak için şöyle bir yöntem uygulamıştır: Tüm cezaevlerini kaldırmış, tek kişilik bir cezaevi kurmuştur. Suç işleyen kişi, bu cezaevine bir sonraki suçlu gelene kadar girer. Başka biri suç işlediğinde, eski suçlu idam edilir ve yerine yeni gelen konur. Bu durum bu şekilde devam eder ve hücresinde bekleyen kişinin tek dileği, birinin suç işleyip içeri girmemesidir. Bir süre suç oranında azalma olur ama asla istenilen sonuca ulaşamaz. Yasaların bu derece katı olduğu durumlarda bile, suçun önüne geçilemez. Çünkü sorun yalnızca yasalar değil, yasaların uygulanma şekli, yasaların içeriği ve bu yasaların kimler tarafından konması sorunudur.

Irak, Afganistan ve Guantanamo’da işkence yaptıkları tescillenen ABD askerlerinin yarısının sivillere kötü muameleyi onayladıkları ortaya çıkmıştır. “Pentagon’un Irak’ta görevli askerlerin sorunlarıyla ilgili Ağustos-Ekim 2006’da kara kuvvetlerine bağlı 1320 asker ile 447 deniz piyadesiyle yürüttüğü araştırmanın sansürlenerek açıklanan sonuçları şöyle: Deniz piyadelerinin yüzde 44’ü, askerlerin yüzde 41’i bir Amerikalı askerin yaşamını kurtarmak için işkenceye izin verilmesi gerektiğini savunuyor. Direnişçiler hakkında bilgi edinmek için işkenceyi gerekli görenlerin oranı denizcilerde yüzde 39, askerlerde yüzde 36. ABD güçleri kendi içlerinden bir askerin sivilleri öldürmesine hoşgörüyü yaklaşıyor. Savaşçı olmayan sivillere insanca davranılması gerektiğine inananlar ise denizcilerde yüzde 38, askerlerde yüzde 47... Denizcilerin yüzde 7’si, askerlerin yüzde 4’ü gerekmediği halde sivillere vurup tekmelemiş.”⁶¹ Bu rapor, Irak’ta görev yapan askerlerin görev süresini kısaltmayı tavsiye ederken, Bush; çok sayıda askerin görev süresini bir yıldan 15 aya çıkarılmasını şikayet eden ekserlerin e-posta aracılığıyla Beyaz Saray’a iletilmesinin önüne geçmek için cepheden e-posta gönderilmesine sınırlamalar koymuştur. İnsanın en temel hakkı olan yaşama hakkı, işkence görmeme hakkı ve kişi dokunulmazlığı tamamen ortadan kalmış, işkence yapmayı kendilerine hak edinenler ise, orada bulunmaya mahkum edilmiştir. Bu temel insan haklarının ihlal edilmesine bir örnek iken aynı ülkede Irak’ta çalışan doktorlara Sağlık Bakanlığı, Başbakan Nuri Maliki’nin emri ile tıp fakültelerine diploma dağıtma yasağı koymuştur. Yalnızca Irak’ta çalışma hakları olan doktorlar,

⁶¹ Radikal Gazetesi 6 Mayıs 2007 Dış Haberler s:14

dolaylı şekilde korunan ve ülkeden ülkeye değişen temel kişi haklarının sınırlandırılması sorunuyla karşı karşıyadırlar. Bunu uygulamalarının sebebini hastanelerde doktor bulamamaları olarak gören bakan ise, ülkedeki insanların dolaylı şekilde devlet tarafından korunan sağlık hakları için yapıldığını söyler. Ülkedeki doktorlar kendi yaşam koşullarını iyileştirmek için başka ülkelere gitmek isterken, ülke yöneticileri ise, vatandaşların korunması gereken sağlık hakkı için buna müdahale eder. Fakat bir insan hakkını korumak için-sağlık hakkı- yine olması gereken-çalışma hakkı- ihlal edilemez. Bu çözüm yolu olarak devlet tarafından sunulmamalıdır. Olması gereken çözüm yolu; tüm insan haklarını korumaya yönelik olmalıdır. Doktorların çalışma ortamı iyileştirilir ve korunursa, otomatik olarak ülke dışına gitmeyen doktorlar ile de vatandaşların sağlık hakları devlet tarafından koruma altına alınır. Bir insan hakkını korumak adına başka bir insan hakkı sınırlandırılmaz. Devletler, tüm insan haklarını koruyan sistemler oluşturmalarıdır.

İnsan hakları konusunda verilen eğitimin insan haklarını korumayı isteyen bir eğitime yönelik olması gerekir.

“Diğer kimliklerimiz ne olursa olsun, kendimizi her şeyden önce insan olarak görebiliyorsak ancak, başkasını da, doğal ya da rastlantısal özellikleri ne olursa olsun, her şeyden önce bir insan olarak görebiliriz. İnsan hakları fikri, insanların farklılıklarından değil, insan olarak aynılığının bilgisinden kaynaklanıyor. İnsanlar arasındaki farklılıklar apaçık olgulardır, ama bütün insanların apaçık olmayan aynılığını görebilmek için eğitim gerekli.”⁶²

İnsan haklarının kavramsal bilgisiyle kişiyi donatmayı hedefleyen eğitimin içinde aynı zamanda tek tek durumlarda insan onurunu korumak için olması gereken değerlendirme eğitimi de bunun bir parçasıdır. Hoşgörü ancak böyle bir eğitimin bir sonucu olabilir, temeli değil.

İnsan haklarının en önemli sorunu olarak eğitimi kabul ediyoruz. Yapılması gerekenin felsefi temelleri olan bir insan hakları eğitimi olması gerektiği ve ancak

⁶² Kuçuradi, İoanna İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları s:274

böyle bir programın hayata geçirilmesiyle amaca yaklaşılabileceğini söylerken, müfredattan kaldırılan “İnsan hakları” dersi, önümüzde kat edilmesi gereken daha çok yol olduğunu bize gösterir.

“Cinsiyet, renk, dil, din, soy, köken, vb. özelliklerin yanı sıra, özellikle yaş yönünden de bir ayırım gözetmeksizin, eğitim hakkı tüm insanlara tanınmıştır.”⁶³ Eğitim hakkının ilk öznesi “herkes”, “her bir kimse”, ikinci öznesi “çocuk”, diğer özne kümesine ise “kadın, genç, yaşlı, azınlıklar, uyruksuzla,…” girmektedir. İnsan hakları eğitimi kesintisiz ve devamlı bir süreç olmalıdır. Bu eğitimin her bir kimse için olması gerekliliği dışında bazı kamu görevlilerine yaptıkları iş dolayısıyla devam etmesi ve uygulanması gerekir. İnsan haklarını hayata geçirmenin en temel koşulu, eğitim hakkını gereğince hayata geçirmekten geçer.

“BM İnsan Hakları Komisyonu Özel Raportörü, 1995 raporunda, çağımızda eğitime ulaşamayan bir kişinin hem kişisel ve siyasal, hem de sosyal haklarını gerçekten kullanabilmesi olasılığının çok düşük olduğunu vurgulamıştır. 1996 raporunda, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerde kişi başına kamusal eğitim harcamaları arasındaki uçurumun sonuçlarının öteki alanlara göre çok daha ağır olduğunu belirten Özel Raportör, modernleşmeyi yönetmek için gerekli olan bilgileri kazananlar ile bu bilgilere ulaşamayanlar arasındaki uçurumun derinleştiğini, düşük gelirli ülkelerde askeri harcamalar artarken eğitim ve sağlık harcamalarının sırasıyla üçte iki ve yarı yarıya düşmesinden en çok çocuk ve kadınların etkilendiğini ortaya koymuştur... Uygulamalarda eğitim hakkına saygı gösterilmemesi, kişinin tüm başka haklarından dışlanmasına eşdeğerdir.”⁶⁴

Eğitimin olumlu yada olumsuz etkileri, hemen şimdi görülebileceği gibi gelecekte de kalıcı etkisini daha açık gösterecektir.

⁶³ Gülmez, Mesut Eğitim ve ‘İnsan Hakları Eğitimi’ Hakları s:309 Cogito İnsan Hakları 1. Baskı

⁶⁴ A.g.e s:314

“İnsan hakları, Evrensel Bildirgesi’ne de yansıyan anlayışla, doğuştan ve kendiliğinden kazanılır ama doğuştan ve kendiliğinden bilinmez, öğrenilmez. Her bilgi gibi hakların bilinmesi ve hak bilinci kazanılması, ancak öğretim ve eğitimle gerçekleşebilir. Doğuştan ve kendiliğinden kazanılan haklar, öğrenilmedikçe yoktur... insan haklarının bilinmesi, gerçekten varolmalarının önkoşuludur. İnsan bildiği ve kullandığı haklarıyla vardır, bildiği ve kullandığı haklarıyla insan olur.”⁶⁵

“Öğretim ve eğitim hak ve özgürlüğü, ilk anayasa öncesinde insan haklarıyla dolaylı ilgili belgelerde (Tanzimat ve Islahat Fermanlarında) yer almamıştır.”⁶⁶ Öğretim ve eğitim hak ve özgürlüğü 1876 Kanun-i Esasi, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında içeriklerini yansıtmaya başlamıştır. Özellikle 1961 Anayasasıyla birlikte din eğitimi zorunlu tutulmamış, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve yayma hakkı herkese tanınmaya başlanmıştır. İlköğretimin kız ve erkek çocuklar için parasız olduğu belirtilmiş, sınırları çizilmek koşulu ile paralı özel okullar açılmasına izin verilmiştir. Bundan sonraki 1982 Anayasası, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nden esinlenmiş ve “kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz.”⁶⁷ denmiştir. “Bunun olumlu anlatımı şudur: Herkesin eğitim ve öğretim hakkı vardır. Madde de belirtilmemiş olsa da, bu hakkın gerçekleştiricisi, kuşkusuz ki öncelikle devlettir. Bu, eğitim hakkının “sosyal hak” olmasının gereği ve sonucudur. Nitekim, 42. madde gerekçesinde de, ‘öğretim hakkı, genel bir sosyal hak olarak nitelendirilmiştir.’ Denilmektedir. İlköğretimin birbirine bağlı iki ilkesi olan zorunluluk ve parasızlık da sosyal hak yönünün bir gereği ve sonucu olarak yinelenmiştir.”⁶⁸ İnsan haklarının “ne” ve “ne’ler” olduğu öğretilmeden, insan haklarına dayalı ve insan haklarına saygılı bireyler yetiştirmek ve bunu beklemek bir hayaldir. Tüm eğitim sistemi bunun üzerine kurulmalıdır.

“Kavram olarak “ne” olduğu, liste olarak “neler”i içerdiği, tarihsel olarak hangi savaşımın ürünü olduğu, devletçe çiğnenmesi durumunda ulusal, uluslar arası ve

⁶⁵ A.g.e. s:317

⁶⁶ A.g.e. s:323

⁶⁷ A.g.e s:327

⁶⁸ A.g.e. s:327

bölgesel denetim ve koruma sistemlerine nasıl başvurulacağı öğretilmeyen, kullanma bilinci kazandırılmayan ve yararlanma olanakları sağlanmayan insan haklarına, saygı gösterilmesi, istenemez ve beklenemez.”⁶⁹

Demokrasi eğitimi, insan hakları eğitimini içeren, birbirinin olmazsa olmaz koşullarıdır. Çünkü “demokrasi eğitiminin amaçladığı, ‘hür ve demokratik bir toplum düzeni’, ancak insan hakları üzerine kurulabilir ve insan haklarına saygının güvenceye bağlanmasıyla sürdürülebilir.”⁷⁰

Sonuç olarak insan hakları ve demokrasi eğitimi, eğitim ve öğretim sistemimizin her düzeyinde yer alması, uygulanması ve tüm yaşamı kapsayan sürekli bir etkinlik olarak uygulanması gerekir. Devletin görevi bunu hayata geçirmektir. Bunun için ciddi kaynaklar ayırmalı ve kalkınma planlarında bunu en temele almaları gerekir.

⁶⁹ A.g.e. s:330

⁷⁰ A.g.e s:331

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ TARİHSEL SÜRECİNDE FİLOZOFLARIN YERİ VE ÖNEMİ

Felsefenin, insanlığın varoluşundan bu yana gelişimi-mitolojik, din, aydınlanma-insanların geçmişini, şimdisini etkilemiş ve yarınını da etkileyecektir. Bu tarihsel gelişim insanın insan olma sürecini etkileyen önemli faktörlerdir. İnsan hakları, insanlığın tarihsel gelişimi sonucunda, zorlu mücadelelerle bugünkü halini almıştır.

İnsan haklarının tarihsel gelişiminde Antik Yunan, Ortaçağ, 17. yy, 18. yy, 1789 Fransız İhtilali, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, 1948 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi uyarınca insanın ve insan haklarının tarihsel gelişim evrelerini inceleyelim.

3.1 İlkçağ Felsefesinin İnsan Anlayışı

Yunanda felsefe, dini ya da mitolojik öğelerden kopmuş, doğal olaylar doğaüstü nedenlerle değil, doğal nedenlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çağda insanın yönelimi pratik nedenlerden değil, yalnızca bilmeyi, öğrenmeyi amaçlayan bir yönelmedir. İlkçağ felsefesi Helenik ve Helenistik felsefe olarak ikiye ayrılır. Helenik felsefede, insan dini ya da mitolojik düşünceleri reddetmiş, kendisinden yola çıkarak genel olana yönelmiştir. Aristoteles'in ölümüyle de, yavaş yavaş dine yaklaşan, pratik bir yönetime doğru yaklaşan Helenistik felsefe başlamıştır.

Thales'ten Demokitos'a kadar olan felsefe; varlığın özü nedir? Tek bir tözden değişen şeylerin çokluğu nasıl meydana gelir? soruları üzerine yoğunlaşmıştır. Burada töz ve oluş problemi üzerinde durulmuş; Thales de bu değişmesi mümkün olmayan töz iken, Anaksimandros varolan şeylerin arkhe'sine, nicelik bakımından sınırsız, nitelik bakımından belirsiz anlamına gelen, apeiron demiş, Anaksimenes de bu sıklaşıp seyrekleşebilen, nitelik bakımından kendisiyle aynı kalan bir madde olmuştur. Pythagorasçılar, maddeden çok form üzerinde durmuş, dini yöne eğimli olup felsefeyle

yalnızca pratik amaçlarla uğraşmışlardır. Maddeci İyonya Okulu'nu, ardından formcu Pythagorasçılar, bunu da değişme problemi üzerinde duran Elea Okulu izler. İyonyalılar ve Pythagorasçılar, varlığın görünüşteki değişimlerine karşılık, özü itibariyle değişmeyip, bir kaldığını savunurken; Herakleitos ve Parmenides evrendeki değişimi açıklamaya çalışmıştır. “Doğa felsefesi ya da metafizikle başlayan felsefe, ilk kez olarak bu dönemde epistemolojiyle zenginleşmektedir.”⁷¹ Bu filozoflara göre, duyularımıza güvenmek bizi görünüşler dünyasına götürürken, akıl yürütme yoluyla gerçekliğe ilerlememiz bizi gerçeklik üzerine olan doğru bilgiye götürür. O halde doğru bilgiye, duyularımızla değil, aklımızla ulaşabiliriz. Doğa felsefesinin bu döneminde diyalektik düşünce ortaya çıkmıştır. Elea Okullu Zenon'da diyalektik saçmaya indirgeme şeklinde bir akıl yürütme olurken, Herakleitos'da, karşıtlığın birliğini, çelişki mantığını ele alır. Bundan başka bu dönemde Tanrı kavramı dini düşünceden bağımsız olarak ele alınmış, ilk kez bu dönemde Tanrıyla evrenin bir ve aynı olduğu panteist bir Tanrı anlayışına rastlanmıştır. Bu dönemden sonra gelen Plüralist filozoflar; varlığın temeline tek bir arkhe koymak yerine ikiden fazla arkhe yerleştirmişlerdir. Empedokles, her şeyin temelinde dört öge – toprak, hava, su, ateş – bulunduğunu ve evrendeki oluş ve değişimin bu dört ögenin karışımından meydana geldiğini söylemiştir. Bu dört öge evrende hep varolmuştur ve yaratılmamıştır. İlk kez sevgi ve nefret; Empedokles'de karşımıza çıkmaktadır. O, sevgi ve nefreti bu dört ögenin birleşim ve ayrışmalarından sorumlu fail nedenler olarak görür. Empedokles'in insan görüşünde, insan ruh-beden olarak iki öğeden oluşur. Ruhun ölümsüz olduğu yerde, beden ölümlüdür ve ruh da bu dört öğeden meydana gelmiş ve sevgi ve nefret'in etkisi altındadır. Dinsel bir bakış açısıyla “ruh, kutsal varlıklarla birlikte olmak durumunda olmakla birlikte, Nefretin yol açtığı bir günahla, göksel âlemden uzaklaştırılarak, yeryüzüne sürgüne gönderilmiş, ölümsüz bir tindir.”⁷² Ruhun mutlak bir ölümsüzlüğe ulaşması ve ruhsal arınması felsefi bir kavrayışla mümkün olur ancak. Ahlaki bir durumda bulunması gereken ruh, insanlar arasında sevgiyi çoğaltmalıdır. Yunan filozoflarında ilk kez Empedokles; sevgi ve nefretten bahsederek, ahlak ile ilgili ruhun mücadelesini ve ruhu arındırmanın yolunu, ahlaki bir mücadelede olmasıyla açıklar.

⁷¹ Cevizci, Ahmet, İlkçağ Felsefesi Tarihi, s:25

⁷² A.g. e s:43

Empedokles, her şeyin temelinde dört ana öge den bahsederken, ondan sonra gelen Anaksagoras; nesnelere bu çeşitliliğinin yalnızca dört öge nin birleşmesiyle açıklanamayacağını öne sürer. Ona göre ana madde sonsuz sayıda tözdür. Evrendeki tüm maddeler parçalara ayrıldığında, bütünü oluşturan parçalarında aynı olduğunu söyler. Fakat bu parçaları birleştiren ve onları harekete geçiren, evreni oluşturan şey, tinsel bir ilke Nous'tur. Dolayısıyla evrendeki ilk hareketi sağlayan şey Nous'tur. Biçimlendirici, düzenleyici bir kuvvet olan Nous'u, Platon ve Aristoteles ilk önce Zihin olarak anlamış ve bu düşünceyi desteklemişlerken, daha sonrasında Anaksagoras'ın Nous'u kendisinden önceki doğa filozofları gibi açıkladığı için hayal kırıklığına uğramışlardır. Fakat yine de Anaksagoras bu görüşüyle ilk kez Telos* düşüncesini felsefeye getirmiştir. Hedef ya da amaç olan Telos, Platon'da insan varlıklarıyla doğal nesnelere aşkın bir amaç olurken, Aristoteles'te duyuşsal bir varlığın kendi içkin formu olur. Plüralist yaklaşımın son düşünürleri ise; Yunan felsefesini meşgul eden birlik çokluk probleminde bu ilişkinin ve bu birliğin atomlardan meydana geldiğini savunan Leukippos ve Demokritos olmuştur.

Demokritos'la Doğa Felsefesinin sonuna gelinmiş, İnsan üzerine felsefeye geçilmiştir. Felsefenin merkezinde artık, doğa değil, insan vardır. Bunun nedenlerine gelince; doğa felsefesinde gelinebilecek en son noktaya gelinmiş, varolan kavramsal süreç içinde söylenebilecekler söylenmiştir. Ve artık doğa felsefesi, insanların bilgi ihtiyaçlarına cevap veremeyecek duruma gelmiştir.

Sonunda insan üzerine yapılan felsefe doğmuştur. Bu dönemi, yükselen sınıfın temsilcileri olan Sofistler ve ardından Sokrates ile ele alalım.

Modern aydınlanmanın ilk örneğini Sofistlerde görürüz. Sofistlerin sergiledikleri eleştirel tavır, o zamana kadar topluma, siyasete, hukuka, dine, gelenek ve göreneklere yapılmamış sorgulamayı içerir. Sofistler, söz konusu Kritisizm ile devleti ve yasaları eleştirmiş, "felsefeye dayalı bir devlet ve siyaset anlayışına giden yolu açmışlardır."⁷³ Bu eleştirel tavır, felsefi düşünüşün kaçınılmaz gerekliliği olması gerekmektedir,

* Yunancada hedef, erek, amaç anlamına gelen terim.

⁷³ Cevizci Ahmet, İlkçağ Felsefesi Tarihi, s: 54

Sofistler bu konuda aşırılığa da kaçmışlardır. En önemli Sofistlerden olan Protagoras; Tanrı konusundaki görüşünde; Tanrıyı bilip bilmememizin mümkün olmadığını, ona ancak korku yüzünden inanıp yarattığımızı söyler. Protagoras'a göre gerçekte varolmayan Tanrıyı insanlar yaratmıştır. İnsanlar önce kendilerine yararlı olan şeylere inanmış, bu zaman zaman, yer, gök, güneş, toprak v.b. olmuş, daha sonrasında ise, bu yararlı gördükleri şeyleri tek bir şeyde Tanrıda toplamışlardır. İnsanın Tanrıya olan bu tarz bir bağlılığını Protagoras'dan sonra gelen Kritias, Tanrı kavramının insanların vicdanlarına korku tohumlarını serpmek isteyen birinin icadı olduğunu söyleyerek, bu düşünceyi de ortadan kaldırmak istemiştir. Buna göre "din hoş bir yalandan, insanların kültürel bir icadından başka hiçbir şey değildir. Söz konusu ateizm, yalnızca bir kurum olarak dinin içini boşaltmakla kalmamış, fakat aynı zamanda Yunan'da, dini bir temeli olduğu inanılan hukuki yapıyı da alt üst ederek, pozitif hukukun ön plana çıkmasına yol açmıştır. Zira o zamanla, yasa koyucuların tanrısal bir esinle yasa yaptıklarına ve dolayısıyla yasaların tanrısal veya göksel bir dayanağı olduğuna inanılıyordu"⁷⁴ Bilginin göreliliğini savunan Sofistler, her şeyin ölçüsünün insan olduğunu, bilginin insandan insana değişebileceği görüşünü savunmuşlardır. Bu görüşü Protagoras'ın sözleriyle söylersek; "İnsan her şeyin ölçüsüdür, varolanların varlıklarının da, varolmayanların varolmadıklarının da"⁷⁵. Bu empirist görüşle Protagoras, algılarımızın ötesinde varolan bir gerçeklik alanını reddeder, doğal dünyanın yalnızca fenomenlerle savunulabileceğini dile getirir. Her bir insanın farklı algılaması olduğu için, nesnel bir ölçütten söz edilemez.

Bu noktada insanın her şeyin ölçüsü olması anlayışını benimsemek, toplumda kargaşaya yol açacaktır. Çünkü toplumda evrensel değerler, evrensel değerlendirmeler olmalıdır. Bu Protagoras'ın verdiği örnekler gibi bir yiyecekten / içecekten tad alma ya da kişinin dokunma, duyma, işitme gibi duyu organlarının algıladıklarının dışında ahlaki ve insani değerlere uygulanamaz. Sofistlerin bilgi ve değer alnına da yansıttıkları bu göreliliği savunmak mümkün olamaz. Varolan şeylerin dışında, değerlerin de kişilere göre görelilik gösterme anlayışı, toplumda kargaşaya sebep olur.

⁷⁴ A.g.e s:56

⁷⁵ Gökberk Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, 11. Basım, s:43

Hırsızlık yapmak ya da birini öldürmek, bir kişiye göre iyi bir şey olarak sanılıyorsa, kimsenin ona yanıldığını söyleyememesi, bu görüşü savunulamaz hale getirir. Bu görüşün ilerlemiş hali, günümüzde insan hakları kavram kargaşasına mükemmel bir örnektir. M.Ö. 450 yıllarında Sofistlerin savunduğu ‘insanın her şeyin ölçüsü olması’ anlayışı, bir ironi oluştursa da, günümüzde modern anlayışıyla savunulmaktadır. Dünyadaki her bir insan için geçerli olan temel doğrudan korunan insan haklarına, başörtüsü sorunu dâhil edilerek temel insan hakları evrensellikten çıkarılmaktadır. Herkese göre değişen, birilerine göre temel insan haklarından söz edilemez. İlkçağ’dan günümüze insan anlayışında yol alırken, filozofların yaşadıkları çağı hatta yüzyıllar sonrasını bile etkilediklerini mi yoksa 20. yüzyıldan sonra felsefe anlayışının başa döndüğünü mü söylemeliyiz acaba.

Sofistlerin bu emprist (duyusalıcı) anlayışının sonucunda, bilinebilir hiçbir şey olmadığı sonucuna-Septisizm- ve bunun inancıyla da hiçbir şeyin bilinemeyeceği-nihilizm- bilgisine ulaşmışlardır. İşte bu noktada Sofistlere karşı koyanların başında Sokrates, sıvrılır. Rölativist olan Sofistler; insanın her şeyin ölçüsü olduğu görüşünü savunurken, Sokrates onlardan ayrılarak “tümel bir doğrunun bilinebileceğine inanır.”⁷⁶ Bilginin mümkün olduğuna inanan Sokrates, bilginin duyulara değil, akla dayandığını, doğru akıl yürütebildiğimizde bilgiye ulaşabileceğimizi söyler. Sokrates öncelikle kavramın belirlenmesi ve sınırlarının çizilmesi gerektiğini söyler. Kavramla nesnenin özünü bulmayı hedefler. Bunu yaparak da “Sokrates, ele alınan konuyu hep tümel olarak belirlemek ister; arananın bulunması, bu tümel olarak belirlemeğe bağlıdır. Bunu yapmakla da Sokrates, tekil’in tümel’e bağlı olduğu anlayışını getirip yerleştirmiş, bunu bilimsel bir yöntem ilkesi yapmıştır.”⁷⁷ Dolayısıyla filozof, tümele, genele ulaşmak için bireysel örneklerden hareket etmiştir, tümdengelimsel bir yöntem ve ulaştığı sonuçları test etmek için tikel durumlardan yine tümel durumlara ulaşarak tümevarımsal bir yöntem de kullanmıştır. Sokrates’in felsefesindeki amaç; “doğru bir yaşayış nedir, nasıl olmalıdır?” sorusu olmuştur. O, doğa felsefesiyle ilgilenmemiş, kendi yöntemini insan hayatının sorunlarına uygulamıştır. Bunu yapmasının nedeni;

⁷⁶ A.g.e s:47

⁷⁷ A.g.e. s:49

kavramsal doğruyu aramak istemesi ve bu sayede de ahlaka yönelmesidir. Yararcı, mutçu bir ahlak anlayışına sahip olan Sokrates'e göre, insan doğası gereği mutlu olmak istediği şeye yönelir. "Sokrates, insanın amacını mutluluk olarak belirledikten sonra, erdemi de, bu amacı temele alarak tanımlar. Buna göre erdem, insanın doğasını tam olarak gerçekleştirdiği, potansiyelini tam anlamıyla hayata geçirdiği, kendi yetkinliğine ulaştığı bir hal olan eudaimoniaya götüren, kendisiyle söz konusu mutluluk amacına eriştiği değer ya da niteliktir."⁷⁸ Sokrates'e göre insanı mutluluğa, amacına ulaştıran bilgi erdemdir. Bu bilgi türü, insanlar doğaları gereği, mutlu olacakları şeylere yönelirler. Bu yüzden ilk olarak, insanların gerçekten neyin iyi, neyin kötü olduğunu bilmeleri gerekir, ikinci olarak insanların kendini bilmesi, tanınması, bu şekilde yaşamının amacını bilmesi ve bu sayede de mutluluğa ulaşması gerekir ve üçüncü olarak da tek tek erdemlerin bilgisini içeren bilgidir.

Sokrates, insanların her zaman iyiyi istediklerini fakat zaman zaman insanların kötüye yöneldiklerini belirtir. İnsanların kötü şeyler yapması, kötüye yönelmesi, onların bu kötü olan bilgiyi iyi olarak bilmesinden kaynaklanır. Günümüzde evrensel değerler diyebileceğimiz değerlerin tüm insanlar tarafından farklı değerlendirilmesi, insanların bilgisizliğe yenik düşmesi ile olur ancak. İnsanın aç olduğu için hırsızlık yapması, kendini hakkını aramak için birini öldürmesi onun hak, ahlak kavramlarından ne anladığıyla alakalıdır. İnsan, anladığı ve iyi olduğunu düşündüğü bu kavramlarla kendi insan ve dünya görüşünü kurar. Bu görüşle birlikte, zaman zaman iyi zannettiği şeye yönelirken, zaman zaman da kötü zannettiği şeyden kaçır. "İnsan" sahip olduğu bu bilgi türünü değerlendirirken, bunu neye dayandırır? İşte, Platon ve Aristoteles, bu sorunun cevaplarını vermeye çalışmışlardır.

Filozoflar, Yunan felsefesinin ilk döneminde doğa (kosmos) sorunu ile uğraşırken, ikinci dönemde insan (anthropos) sorununu ele almışlardır. Üçüncü dönemde ise; doğa ve insan konularından elde edilen bilgiler bir sentez içinde birleştirilmiştir. Bu dönemin taşıyıcıları ise; Platon ve Aristoteles'tir. "Bilgilerin kapsayıcı bir felsefe öğretisi içinde sistemleştirilmesi denemesi, Platon ile başlamış, Aristoteles'te en yüksek olgunluğuna

⁷⁸ Cevizci Ahmet, İlkçağ Felsefesi Tarihi, s:72

erişmiştir... Bundan sonra, ana-kucak olan felsefeden ayrılmış ya da ayrılmaya başlamış olan tek tek bilimlerin çağı açılacaktır.”⁷⁹

Sokrates ve Sofistlerden etkilenen Platon’a göre de “değişen hiçbir şekilde bilinemez.”⁸⁰ Fakat mutlak ve kesin bilgiye erişmek ve bunu başkalarına aktarmak için idealar dünyasından bahseder. Hepimizin bildiği Platon’un idealar dünyası aslında kavramlar dünyasıdır. Biz ayrı ayrı nesnelere söz ederken, aslında hepimizin kafasında bu nesnelere işaret eden bir idea, kavram vardır. Atlardan, kuşlardan ya da insanlardan bahsederken, hepimizin kafasında aynı silüet belirir. Söylemek ve aktarmak istediğimiz her şey bu kavramlar sayesinde olmaktadır. Düşünülenin aksine Platon’un idealar dünyası uzayda bir yerlerde, ruhani bir şey değildir. Kavramlar, idealar bizim kafamızda, düşüncelerimizi oluşturan çerçevelerdir. Kavramlar konusunda daha ayrıntılı bilgiler ilk bölümde verilmiştir. “Terimlerin anlamını bilmediğimiz zaman, ne hakkında konuşmak olduğumuzu bilemeyiz ya da her birimiz farklı şeyler söyler ve kendi kişisel düşüncelerimizden söz ederiz. Bu ise, insanların anlaştıklarını sanarak, anlaşmadan konuştukları anlamına gelir ve bu durumda ortaya yalnızca kaos çıkar.”⁸¹ Yüzyılımızda yaşadığımız en önemli ve en tehlikeli sorunlardan bir tanesi de budur. Kavramlar bu derece tehlikelidir. “İnsan hakları” kavramından anladığımız, bizim insan ve dünya görüşümüzü oluşturur. Platon’un mağara benzetmesinde olduğu gibi, ayaklarımızdan ve boyunlarımızdan zincire vurulmuş şekilde oturup, yalnızca önümüzü görmekteyiz. Bu zincirlerden kurtulup, perdeyi aralamak ise bizim elimizde. Kullandığımız kavramların gerçekliğin gölgesi olup olmadığını görmek ve göstermek ise- Platon bunu matematik eğitiminde bulur- bir eğitim işidir. Hemen hemen varolan tüm kavramların, ideaların insanla ilişkisinden dolayı da eğitim sisteminin insan haklarına dayalı bir eğitim olması gerekmektedir. Platon’da bilgi duyu deneyimlerinden bağımsız, tümüyle akla dayanan ideaların bilgisidir. “Platon insan zihninden bağımsız bir gerçekliğin var olduğuna inanan realist bir filozof olduğu ve bilgide tekabüliyetle belirlenen bir doğruluk anlayışını savunduğu için, bu bilgi doğru bilgidir, çünkü olduklarından başka türlü olamayan varlıkların

⁷⁹ Gökberk Macit, Felsefe Tarihi, s:57

⁸⁰ Cevizci Ahmet, İlkçağ Felsefesi Tarihi, s:85

⁸¹ A.g.e s.88

bilgisidir.”⁸² İnsan hakları bilgisini de aynı türden bir bilgi olarak ele aldığımızda; günümüzde sürekli yeni insan hakları ve buna dayalı görüşler ve sistemler ortaya atıldığında, mutlak doğru olan temel insan hakları bilgisiyle bu görüşleri değerlendirerek, temel insan haklarıyla ilişkisi ve doğruluğu tartışılabilir ve gerçekten de insanın değerinin bilgisine dayanıp dayanmadığı söylenebilir. İnsan haklarına dayalı mutlak bilgiyle hareket ettiğimiz zaman, çağdan çağa değişen- bu değişim iyi veya kötü olabilir- bilgilerin doğruluğunu ve gerçekliğini değerlendirebiliriz.

Doğa, insan ve diyalektik sorunlarının başına mantık bilimini koyan Aristoteles’te idea ile fenomen arasında şöyle bir bağlantı kurar: “Ona göre idealar, tek tek nesnelere özüdür; bunların varlıklarının, varoluşlarının nedenidir; bunun böyle olduğunu göstermek de felsefenin ana ödevidir.”⁸³

Aristoteles’te idealar dünyası duyu dünyasının içindedir ve “Aristoteles’e göre, bilgimiz hep duyu-algısıyla başlar ve tek tek olgulardan tümel kavramlara, genel doğrulara yükselir. Buna göre tümevarım, tümdengelim ya da tasım için bir hazırlıktır. Katı bir zorunlulukla beliren bilimsel bilgi, tümel olandan tekil olanı çıkarsamak, gerekli kanıtlamaları sağlamak durumundadır. Bu ise, ancak ve ancak tümevarım görevini yaptığı, deneyden hareketle tümelin bilgisine eriştiği zaman, mümkün olur. Buradan da anlaşılacağı üzere, Aristoteles, empirizmle rasyonalizmin sağlam bir sentezini yapmıştır. Deney olmadan bilgi olamaz; fakat deneyden türetilen doğrular, tek başına kesinlikten yoksun olup, rasyonel bir tümele dayanmazlar.”⁸⁴ Bir sağduyu düşünürü olan Aristoteles, diğer bilimler varlığı bir yönüyle ele alırken o, varlığı parçalamadan bir bütün olarak ele alır. Aristoteles, bir şeyin özsel doğasına ilişkin araştırmalar yapmış, “bir özne hakkında tasdik edilemeyen, fakat kendisi hakkında başka her şeyin tasdik edildiği şey”⁸⁵ olan tözden bahsetmiştir. Onun töz ve değişim üzerine görüşleri, farklı yönlere çekilerek Ortaçağda farklı yorumlanmıştır. Onun metafiziğini İslam ve Hıristiyan düşünürleri, kendi düşüncelerini haklılandırmak için

⁸² A.g.e. s.99

⁸³ Gökberk Macit, Felsefe Tarihi, s:78

⁸⁴ Cevizci Ahmet, İlkçağ Felsefesi Tarihi, s:116

⁸⁵ A.g.e. s.119

kullanılmışlardır. Dini açıklama tarzını reddeden Helenik felsefenin aksine, Helenistik-Roma felsefesi Plotinos'un felsefesi, Yeni-Platonculukla birlikte dine daha da yaklaşmıştır.

İnsan hakları konusunda ilk çağda kayda değer bir gelişmeden söz edilemese de, Antik Yunan'da ve Roma'da insan hakları ve demokrasi düşüncesinin ilk izleri göze çarpmaktadır. Kişiler yasa karşısında eşit olsa da kadınlar ve köleler buna dahil değildir. Ortaçağ'da ise 1215 Magna Charta Libertatum (Büyük Hürriyet Fermanı) ile İngiltere'de kralın keyfi müdahalesine karşın kişinin hak ve özgürlüklerinin sınırları geliştirilmiştir. Şimdi Ortaçağ felsefesinin insan anlayışını inceleyerek, günümüzün insan ve insan hakları anlayışına doru yol alalım.

3.2 Ortaçağ Felsefesinin İnsan Anlayışı

“Sınırları, antikçağ düşüncesinden ortaçağ düşüncesine geçişin tipik temsilcisi saydığımız Plotinos ile ortaçağdan Rönesans'a geçişin tipik temsilcisi Guillelmus De Ockham (Ockham'lı William)”⁸⁶ ile biten bin yıllık bu süreç, insanlık için neyi ifade etmektedir? Her şeyin din ve Tanrı merkeziyle açıklandığı Ortaçağ, insanın özgür olmadığı, insanın onurunun ve değerinin bilgisine sahip çıkmadığı bir yüzyıldır. Dini öğretileri temellendirme çabası içinde olan bu dönem çoğu zaman karanlık çağ, karanlık dönem olarak adlandırılrsa da, bu dönemi inkâr etmek tamamıyla yanlıştır. Bu dönemi inkâr etmek demek insanlığın bin yıllık tarihini yok etmek, hiçe saymak demektir.

“İlkçağ felsefesinin belli bir halkın, antik Yunan ya da Atina halkının, modern felsefenin ise farklı uluslara mensup ayrı bireylerin felsefesi olduğu yerde, Ortaçağ felsefesi, bireylerin ve halkların karakteristik özelliklerinin üstünde olan dini bir topluluğun, bir ümmetin, Hıristiyan ya da İslam toplumunun veya Yahudi cemaatinin

⁸⁶ Çotuksöken, Betül, Babür Saffet “Ortaçağda Felsefe”, Kabalıcı Yayınevi, Eylül 2000, s:21

felsefesidir.”⁸⁷ Yunanda insan, problemleri kendi gücüyle bu dünyada çözmeye çabalamışken; Ortaçağda problemler, dünyadan sonraki hayat için çözülmesi gereken problemlerdir. İnsan kendi benliğinden gittikçe uzaklaşmaktadır. Kendisinden yola çıkan ve yine kendisine dönme zorunluluğu olan insan, bu dönemde öte dünya görüşünü felsefeyle temellendirmeye çalışmıştır. Yunanda ahlaklılık “bir toplumsal etik içinde ve mutluluk amacını gözeterek ele alınırken, Ortaçağda ahlaklılık dinin bir parçası haline gelmiştir.”⁸⁸ Etiğin ortaçağda teolojik bir zemin üzerine kurulmuş olmasının izlerini insanlık uzun bir süre taşıyacaklardır.

Yazının başından itibaren insanın değerinin bilgisinden, insan fenomenlerinden, insan onurundan, insanın neden değerli bir varlık olduğundan ve insan haklarından bahsedilmiştir. Günümüzün ise temel probleminin, insanın böyle bir varlık olduğunun kendisin ya da karşısındakinin- farkında olmayışından bahsedildi. Bu, ortaçağın günümüze kalan izleridir Çünkü Ortaçağda insan, kendi eksikliğini, başarısızlığını sürekli hisseden ve hissettirilen bir varlık olmuştur. Merkeze önce doğa, sonra insan ardından da Tanrı konmuştur. Bütün problemler ve çözüm yolları teoloji ile belirlenmiştir. Bu süreçten tekrardan ‘insan’a dönmek ise uzun ve sancılı bir süreç olmuştur. Dinamik bir sistemden, statik bir sisteme geçilmiş, eleştiriciliğe ve şüpheciliğe tamamen sırt çevrilmiştir. Antikçağda benimsenen çok yönlü düşünüş tersini teolojik dünya görüşü almıştır. Bu tür bir dünya görüşünün de Ortaçağı belirlemesi, Antikçağ düşünce akımlarının etkisidir. Yeni Platonculuğun ve Aristoteles’in de rolü etkili olmuştur.

Tüm bunlardan hareketle, Ortaçağ süresi boyunca “insan” yadsınmıştır diyemeyiz.

“Boethius’un kişi kavramı üzerinde durması, bireyin öneminin anlaşılması açısından çok önemlidir. Bütün bunların ilerleyen zaman içinde sekülerleşmesiyle düşünsel dönüşüm, düşünsel sıçrama gerçekleşiyor. Bunun sonucu olarak, Avrupa düşüncesi artık sadece Tanrısal düzlemle ilgilenmiyor;

⁸⁷ Cevizci, Ahmet, Ortaçağ Felsefesi Tarihi, s.14

⁸⁸ A.g.e s.15

giderek sıradan varlık da değerli, önemli oluyor. Esas açılımı onların insan dünyasına aktarılmasıyla sağlamış oluyor.”⁸⁹

Ockhamlı William’ın dil ve düşünme arasında görüşlerin gündeme gelmesiyle-adcı (nominalist) görüşlerin yayılmasıyla artık farklı bir yola girilmeye başlanmıştır. “Bu dünyanın, deney dünyasının gerçeğinin bireysel nitelikli olduğunun görülmesiyle ve kavramların kendi başına bir varlığının bulunmadığının daha iyi anlaşılmasıyla adçılar iyice ön plana çıkmışlardır.”⁹⁰ Bu dönemde varolan toplumsal değişimleri de gözden kaçırmamak gerekir. Sonuçta Manga Carta 1215 yılında İngiltere’de haklara ilişkin bir bildirge yayımlanmıştır. Artık yavaş yavaş halka göre daha çok soyluların, hak isteminde bulunmaya başlaması ve ardından Rönesans ve Reformun gelmesi değişimin başladığını bize işaret eder.

Rönesansla birlikte okur-yazar oranının Ortaçağa göre artması ve bu konu üzerine önem verilmesi, çağın değişmeye başlamasının bir göstergesidir. Artık her şey 15. yüzyıl Rönesans’la birlikte yeniden başlamıştır. Bacon’ın Aristoteles’i eleştirmesiyle birlikte ereksel düşünüşten yavaş yavaş sıyrılarak mekanik bir dünya görüşüne geçilmiştir. Modernlikle birlikte mekanik dünya görüşünün ön plana çıktığını ve bunun en iyi örneğini ise, Descartes’ta görüyoruz. “XV. yüzyıla, XVII. ya da XVIII. yüzyıla geldiğimizde felsefi söylemde öznenin temel sorunsal halini aldığını görüyoruz.”⁹¹

Ortaçağda varolan tümel-tekil geriliminin hala sürmesi, toplumlarda dinlerin ya da cemaatleşmelerin baskın hale gelmesine neden oluyor. Türkiye’nin Ortaçağı Batı ülkeleriyle aynı sürede ve süreçte yaşamamasından dolayı da bu gerginlikler artıyor. Felsefenin görevi ise; bu gerilimlerde doğan; insan hakları, demokrasi, laiklik, insan hakları kavramlarını ele almalı ve özneyi her zaman bu gerilim ve tehlikelere karşı tetikte tutmaktır.

⁸⁹ Çotuksöken, Betül, “Betül Çotuksöken’le Ortaçağ Üstüne”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Say:33, Ağustos 2005, s:187-188

⁹⁰ A.g.e., s.193

⁹¹ A.g.e.,s:195

3.3. Yeniçağ ve Günümüzün İnsan Anlayışı ile İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi

Hiç kuşkusuz insan yönelimlerini tüm yönleriyle, yönelimleriyle anlama çabası Rönesans'la birlikte öne çıkmıştır. Bu dönemde yalnızca dış dünyanın keşfi değil, insan dünyasının keşfi, insanın değeri de ön plana çıkmıştır. İnsanın değerinin bilgisi anlaşılmaya başlanmıştır. Burada insanın değerinin bilgisi derken ne anlaşılmaktadır? İnsanın değeri; insanın diğer canlılar arasındaki konumudur. İnsanın değeri; onun olanakları, ürünleri, yarattıkları, özellikleri gittikçe daha fazla anlaşılmaya başlanmıştır.

“ ‘Laiklik’, ‘modernlik’, ‘insan hakları’ kavramları Rönesans ve aydınlanmayla gündeme gelmiş ve bu kavramlara ilişkin birçok tanım denemesi yapılmıştır. Ancak tanımsal olanın yarattığı bir karmaşayı da insanlar sürekli olarak yaşamaya başlamışlardır. Yapılan tanımlamalar, kavramlar arasındaki ilişkileri, kavram akrabalıklarını gündemlerine pek almamışlar ve neredeyse sıradan bir deyişle her kafadan bir ses çıkmıştır. Bu durum da genellikle bir kavram kargaşası olarak adlandırılmıştır. Elbette insan gibi kavramların da bir tarihi vardır ve çoğun kargaşa diye belirlenen de bu bağlamda tarihe işaret etmekten başka bir şey değildir.”⁹² Rönesans'la birlikte Ortaçağda varolan özcü anlayış aşılmaya başlanmış ve Rönesans artık bir patlayış evresi olmuştur. Rönesans'la birlikte, insanın varlığı, yaşayışı ele alınmaya başlanmıştır.

18. yüzyıl Avrupa Aydınlanma Döneminin yaşadığı yüzyılda; artık Tanrı merkezli evrenden toplumsal yaşayışa geçilmiş ve insanın durumu insan aklı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bilginin ilerlemesiyle teknoloji de gelişmiş, bu sayede insanların diğer ülkelere ulaşımı kolaylaşmıştır. Başlayan Sanayi devrimiyle bazılarının sahip olduğu ekonomik ve siyasi güçlerin diğerleri üzerinde kullanılması, insanların doğuştan sahip olduğu temel insan hakları düşüncesini gündeme getirmeye başlamıştır.

⁹² Çotuksöken, Betül, Felsefe: Özne-Söylem, s.269

Aydınlanma çağı denen bu dönemi etkileyen insan hakları alanında ileri görüşlere sahip olan ilk liberal filozof John Locke (1632-1704)'tur. Locke'un, insanların yaşama, hürriyet, mülkiyet sahibi olmak için tabii bir hakka sahip olduğu görüşü ile İngiliz Parlamentosunun 1689 tarihli Haklar Bildirgesine temel teşkil ederken, bu toplum sözleşmesinin bir diğer etkisi de İngilizler dışında Virginia devletinde düzenlenen "12 Haziran 1776 tarihli Virginia Anayasasının başındaki "Bill of Rights"(Haklar Bildirisidir). Bu bildirmede insanların eşit olarak yaratıldığı, yaratılıştan itibaren insanların vazgeçilmez bir takım haklara sahip oldukları ve hükümetlerin bu haklardan yararlanmayı sağlamakla yükümlü olduğu vurgulanmıştır.”⁹³ Bundan önce İngiltere’de iktidarın yetkilerini paylaşmayı kabul ettiği ilk bildirme Magna Carta bildirgesidir.

Aydınlanma Döneminin önemli diğer filozoflarından bir diğeri de Jean-Jacques Rousseau’ya göre (1712–1778) insanlar, özgürlüklerini ve eşitliklerini kazanmak için bir toplum sözleşmesi yaparak devleti kurmuşlardır. İnsanların yaptığı bu toplum sözleşmesi fikri insan haklarının ortaya çıkış sürecini etkilemiştir.

Virginia İnsan Hakları Bildirgesinden sonra Fransız İhtilalinin ilk beyannamesi olan "İnsan ve Yurttaş Hakları" bildirgesi gelmektedir. Bu bildirmedeki ifade gücünün etkisi- diğerlerine göre daha açık ve net ifade etmesi- , daha evrensel bir ifade taşıması nedeniyle diğer bildirmelere göre daha akılda kalıcı olmuştur. Bu bildirme şu ilkeleri içermektedir.

? "İnsanlar, yasa önünde eşit ve özgür doğarla; özgür ve eşit olmayı tüm yaşamları boyunca sürdürürler.

? Her siyasi topluluğun (devletin) amacı, insanın doğuştan getirdiği ve zaman içinde de değişmez olan temel hakları korumaktır. Bu haklar, özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir.

⁹³ Yürük, Ayşe - Tülin, Karakul, Selman "Çağdaş Toplumda İnsan Haklarını Doğuşu ve Gelişimi" s.41

? Özgürlük diğerlerine zarar vermeden her şeyi yapmak demektir. Bir insanın doğal haklarını kullanması, toplumun diğer üyelerine sağlanan aynı haklarla sınırlanmıştır. Bu sınırları yalnız yasalar belirler veya değiştirir.

? Hiçbir düşünce, geçerlilikte olan yasaya karşı gelmedikçe veya kamu düzenini bozmadıkça, kınanamaz.”⁹⁴

Fransa’da 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin ardından birkaç bildirge daha yayınlansa da bu kadar büyük etki yaratmamıştır. “Halen yürürlükte olan 1958 Anayasasının başlangıç bölümünde: ‘Fransız halkı 1789 Bildirisi ile saptanmış ve 1946 Anayasasının başlangıcı ile doğrulanıp tamamlanmış biçimleriyle-insan haklarına ve milli egemenlik ilkelerine bağlılığını resmen ifade eder...’ifadesi yer alır.”⁹⁵ Fransız ihtilali ve 1789 Bildirgesinin başlattığı bu durum kısa sürede Avrupa’ya yayılmaya başlamış ve birçok anayasada etkisini göstermiştir. Burjuvazi kesiminin başlattığı 1789 Fransız ihtilalinin bir ürünü olan bu bildirgede sosyal ve ekonomik hak ve özgürlükleri güvence altına alan bir madde olmasa da, eşitlik, özgürlük ve adalet düşüncesinin kitleler tarafından telaffuz edildiği ilk siyasal örnektir.

Dış devletlere olan kapalılık ve donmuş devlet yapısıyla bu bildirgenin etkisi Osmanlı İmparatorluğu’nda ancak 19. yüzyılda etkili olmuştur. Aydın kesim tarafından getirilmiş, halkın direnişleri sonucu oluşmamış olan bu durum aslında ülkemizin şu anki durumunun bir özetidir. Bireylere bazı hakların tanınması “1808 yılında Sened-i İttifak sözleşmesiyle zengin toprak sahiplerine (ayanlara) bazı haklar verilmiş ve padişahın yetkilerine küçükte olsa bir sınır getirilmiştir.”⁹⁶ 1839 Tanzimat Fermanıyla Osmanlı ilk kez insan haklarıyla tanışmış ve “ bu fermanla, din ayrımı gözetilmeden can, mal güvenliği, şeref ve haysiyetin korunması, kişi güvenliği, özel mülkiyet edinmeyi sağlayan haklar verilmiştir. Bu hakları sağlayıp koruyacak yapısal değişiklikler yapılmış, yeni kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur.”⁹⁷ 1876 Meşrutiyetin ilanı ile da padişahın yetkileri vekillere dağıtılarak anayasa kabul edilmiş ve insanlara

⁹⁴ Çüçen, Kadir, “İnsan hakları Düşüncesinin Gelişimi”, Basılmamış Ders Notları, s.31

⁹⁵ Yürük, Ayşe Tülin, Karakul, Selman “Çağdaş Toplumda İnsan Haklarını Doğuşu ve Gelişimi” s.42

⁹⁶ Çüçen, Kadir, “İnsan hakları Düşüncesinin Gelişimi” s.33

⁹⁷ A.g.e., s.33

ilk kez haklar tanınmıştır. Fakat II. Abdulhamit'in meclisi kapatmasıyla hak ve özgürlükler sekteye uğrasa da İkinci Meşrutiyetle birlikte 1919 yılında Anayasada bazı değişiklikler yapılsa da tam olarak belirtilmeyen insan hakları, 1924 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile insan haklarına yer verilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra, 18. yüzyıl felsefesinin ve Fransız ihtilalinin etkisi artık görülmeye başlar. 1924 Anayasamızda, 1789 'İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi' yinelenmekte fakat burada da sosyal ve ekonomik haklara yer verilmemektedir. Anayasa, özgürlükleri ve siyasi iktidarın sınırlandırılmasını güvence altına alamadığı için bu dönemde ortaya çıkan toplumsal muhalefet bastırılmaya çalışılmış ve 27 Mayıs 1960 devrimi gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda Anayasanın bu eksik yönleri tamamlanmak üzere 1961 Anayasasıyla daha ilerici bir anayasa hazırlığına gidilmiştir. Bu anayasa ile "insan haklarını ve özgürlüklerini koruyacak ve güvence altına alacak kurum ve kuruluşlar kurulmuş; Anayasa Mahkemesi, İkinci Meclis, Yüksek Hâkimler Kurulu gibi kurumlar yargısal denetimi sağlayarak, insan haklarını güvence altına almaya"⁹⁸ çalışmışlardır. "Bu anayasa da, 1971 askeri müdahalesinden sonra, ... artan terör olaylarının ve siyasi istikrarsızlığın sorumlusu olarak görülmüş ve 1980 Askeri müdahalesinden sonra hazırlanan 1982 anayasasına bırakmıştır."⁹⁹ Türkiye'de 1980'lerde siyasi özgürlüklerin önü açılmazken, ekonomik özgürlüklerin önü açılmıştır.

Birinci kuşak haklar dediğimiz haklar 17. yy ın bir ürünü, Fransız ve Amerikan mirasının bıraktığı hakların 1948 Birleşmiş Milletler Sözleşmesince içerilmesidir. Temel kişi hakları 17. yüzyılda oluşmaktadır. Yurttaşlık hakları-ekonomik, sosyal ve siyasi haklar- 19. yüzyılda oluşmuştur. Yurttaşlara çizilen bu sınırlar devletten devlete değişmektedir. Bu hakların sağlanmasında ve gerekli alt zeminin oluşturulmasında, devletin görevi nedir? Devlet, kişilere yurttaş olabilmenin gerekliliklerini sunar. Bunu nasıl yapmalıdır? Devletin sunduğu hizmetler ve devletin varolma nedeni önceki bölümlerde açıklanmaya çalışılmıştır.

⁹⁸ A.g.e.,s.34

⁹⁹ Yürük, Ayşe Tülin, Karakul, Selman "Çağdaş Toplumda İnsan Haklarını Doğuşu ve Gelişimi" s.47

19. yüzyılda köle ticaretinin kaldırılması, yapılan uluslar arası anlaşmalarla insan haklarının uluslararası alana geçmesi başlamıştır. İkinci Dünya Savaşının ardından Birleşmiş Milletler kapsamında hazırlanan insan hakları metinlerinin başında 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen ve 30 maddeden oluşan ‘İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ gelmektedir. 1945 Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmış, bu bildirge bağlayıcı ve yaptırım gücünü de oluşturmak amacıyla, Türkiye tarafından da 1976 yılında imzalanan ‘Kişisel ve Siyasal haklara İlişkin Uluslar arası Sözleşme’ ile “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslar arası Sözleşme” imzalanmıştır. Bu sözleşmeleri imzalayan devletler için, ‘İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme’ Türkiye’nin de 1954 yılında imzaladığı Avrupa Konseyi üyeleri tarafından 1950 yılında Roma’da imzalanmıştır. “Böylece İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları Mahkemesi ve Bakanlar Komitesi kurulmuştur. Yine bu sözleşme ile kişisel başvuru hakkı doğmuştur. Artık kişiler, kendi devletine ya da başka bir devlete karşı dava açabilmektedir.”¹⁰⁰ Fakat “hak” ile “çıkar” kavramlarının birbirine sıkça karıştırıldığı günümüzde kimin hangi insan hakkını korumaya çalıştığı çelişkili olsa gerek.

“İnsanların insan oldukları için, yani belirli özellikler ve olanaklar taşıyan bir türün üyeleri oldukları için, bazı hakları olduğu, yani belirli bir şekilde muamele görmeleri ve başkalarına böyle bir muamele göstermeleri gerektiği düşüncesi ile”¹⁰¹ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve daha birçok uluslararası insan hakları belgeleri günümüze gelmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 1. maddesi “Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.” Diğer 28 madde ise bu ilk maddenin nasıl uygulanması gerektiğine yönelik maddelerdir. O halde insan hakları anlayışını dile getiren bu tek maddeyi içeren bu bildirgenin, insanlığın tarihi boyunca önemini korumakla birlikte eksiklikleri de vardır.

¹⁰⁰ Çüçen, Kadir, “İnsan hakları Düşüncesinin Gelişimi” s.33

¹⁰¹ Kuçuradi, İoanna, İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları s:78

Bazen ne kadar umutsuz olursak olalım ortaya çıkan evrensel bildirgelerde birçok eksik bulunmasına karşılık bir gelişme olduğunu görüyoruz. Tüm bu problemlere baktığımızda; bir düşünme etkinliği olarak felsefe, edindiği problemleri kendisi yaratmamakta, zaten varolan problemleri bulmakta ve yalnızca bu problemleri bulmayı, bunlara çözüm de getirmektedir.

Tek tek durumlarda insanların hak ihlalleriyle karşılaşmaması, insan haklarını koruyacak bir şekilde eylemde bulunabilmesi için doğru değerlendirme yapabilmesi gerekir. Nietzsche insanı ele alırken, değerlendirme fenomeninden yola çıkar. İnsan haklarının oluşum tarihine baktığımızda, aslında insan olmanın bütün fenomenlerini görüyoruz.

“Tüm insani ilişkileri temelde kişi ile kişi arasındaki ilişkiye dayandıran Kant, kişiye amaç olarak yönelimi, her türlü yönelimin en yalın biçimi, temeli olarak düşünür.¹⁰² “şimdi diyorum ki: insan ve genel olarak her akıl sahibi varlık, şu veya bu isteme için rasgele kullanılacak sırf bir araç olarak değil, kendisi amaç olarak vardır ve gerek kendine gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelen bütün eylemlerinde hep aynı zamanda amaç olarak görülmelidir.(...) Öyleyse pratik buyruk şu olacak: her defasında insanlığa, kendi kişisinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun.”¹⁰³

İnsanlık tarihine ilkçağdan itibaren genel hatlarıyla baktığımızda geçen bunca yıl boyunca, yeni bir III. Dünya Savaşı olmasa da, dünyanın birçok yerinde yaşanan küçük savaşlar, çatışmalar, aslında yaşadığımız dünyanın sonunun çokta parlak olmadığını bize gösteriyor. Biz felsefeye ilgi duyanların yaptığı bu küçük çalışmalar bile küçük de olsa umutlandırıyor insanı ve ilkçağdan günümüze birçok filozofun insan ile ilgili görüşleri, değerlendirmeleri bize yolumuzu gösteriyor.

¹⁰² Cotuksöken, Betül, Felsefe: Özne-Söylem, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2002, s.263

¹⁰³ Immanuel Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, Metni Çeviren: İoanna Kuçuradi, TFK, Ankara 2002, s.45-46

SONUÇ

Bu çalışmanın tümünde, yaşanılabilir bir dünya için insan haklarının, insan olan herkes için zorunlu olduğu gösterilmek istenmiştir.

Bunu yaparken, ilk bölümde özellikle günümüzde “kavram” ların tehlikeli boyutlara taşınmasının göstergelerinden hareketle; bu çalışmanın her bölümünde üzerinde durulan, ‘hak’, ‘insan’ ve ‘insan hakları’ kavramlarını açıklayabilmek için, kavramın ne olduğu açıklanarak, diğer bölümlerde tartışılan sorunların temelini daha rahat görebilmek amacıyla, bu konuyu içeren temel kavramlara yer verilmiştir. Kavramların içeriğinin yanlış doldurulması ile yaşamdan anladıklarımız ve anlamlandırdıklarımız gittikçe tehlikeli boyutlara varmaktadır. Herhalde insanı bekleyen en büyük tehlikelerden biri de budur. Kavramların içinin yanlış doldurulmasının en büyük tehlikelerinden biri de kavramlarının akılda kalan anlamlarının gittikçe evrenselleşmesi ve değiştirilmesinin zorluğudur. “Çağımızda, bir şeyi değerlendirmenin, bir şeyin değerliliğinin, doğruluğunun hatta haklılığının gösterilmesinin yollarından biri, onun evrensel olduğunun iddia edilmesidir. Zaman zaman evrensellik kavramının bilimsellik kavramından daha üstün daha değerli olduğu düşünülür. Hatta bilimin ilkelerinin evrensel olup olmadığı tartışılır.”¹⁰⁴ Bu yüzden ilk bölümde insan haklarıyla ilgili olan kavramlar ele alınmak ve insan haklarıyla ilgili problemler açıklanmadan önce insan haklarının hangi tür normlardan türetildiği gösterilmek istenmiştir.

İkinci bölümde; felsefe açısından insan hakları sorunları irdelenmiş, evrensellik insan hakları bağlamında ele alınmış, kadının ve çocuğun da birer insan olduğu, bu sorunların çözüme ulaşabilmesi için hukuk ile felsefenin birlikte iş görerek, insan hakları üzerine yapılacak olan eğitimin nasıl bir eğitim olması gerekliliğine yer verilmiştir. İnsan hakları ihlallerinin birçok ülkede ve uluslararası ilişkilerde devam etmesi, insan haklarının ne olduğuna ilişkin bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu

¹⁰⁴ Kaygı, Abdullah, “Evrensellik Kavramı ve İnsan Hakları”, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe, haz: Betül Çotuksöken, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.377

bilgi eksikliğinden dolayı dünyada ve ülkemizde gelişen olaylarla, insan hakları arasında bir bağlantı kurulmuyor ya da kurulamıyor. İnsan haklarını korumaya çalışan bildirgelerde var olan ‘insan’ olma bilinci belirsiz ve bilgisel temelden yoksun olduğu için de insan hakları ihlalleri devam ediyor. Böyle bir bilincin insanlarda neden ve nasıl oluşturulabileceğimizi göstermek için ise, birinci bölümde ulaşılmak istenen tanımlardan ve insanın değerinin bilgisinden yola çıkarak öncelikle evrensellik tanımı, insan haklarının evrensel olduğu ve insan olan herkes için-kadın, erkek, çocuk için-geçerli olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Çünkü insan, önce kavramları evrenselleştirmiş, sonra bu kavramlardan hareketle toplumdaki her bireye -kadın, erkek, çocuk- bu kavramlarla değiştirilmeyen kimlikler yüklemiş ve tüm bunları belirli hukuksal normlarla korumaya çalışmış ve anayasalar oluşturmuştur. Bu problemler çerçevesinde çözüm yolunun hukuk ve eğitim temelli olduğu belirtilmeye çalışılmış; bunu yaparken de felsefenin tüm bu konuları çerçeveleyen tanımı ve özelliği gösterilmeye çalışılmıştır. İnsanı ilgilendiren her tür problemin çözümünün felsefesiz olma koşulu, her birimizin görmesi gereken bir gerçektir.

Üçüncü bölümde ise, insanın her yönüne, özellikle bizi insanın değerinin bilgisine, insan hakları kavramına götüren yolda, Eskiçağ’dan günümüze insanla ilgili genel felsefi görüşlere bazı örneklerle yer verilerek, insan haklarının düşünsel gelişimi gösterilmeye çalışılmakla birlikte, insan haklarının bütün insanlığın ortak kazanımı olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bu ortak kazanımda insan hakları, acaba James W. Nickel’in tartıştığı üzere yalnızca bir ütopyamıdır? ¹⁰⁵ Birçok insan, insan hakları fikrine sempati duysa da İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin bir ütopya olduğu konusunda endişeleri bulunmaktadır. Yaşanan insan hakları ihlalleri gördükten sonra özgürlükler ve insan hakları günümüz için bir ütopya olarak görünmekte ise, bu görüşü tersine çevirmek, insan haklarının ne olduğunu, nasıl ve neden uygulanması gerektiğini göstermek ise felsefenin işidir. Bu bağlamda, bu bölümde insan haklarının evrensel ve vazgeçilmez olduğunu, herhangi bir ülkenin yurttaşı olup olmadığına bakılmadan,

¹⁰⁵ Ayrıntılar için bkz: Nickel, James W. *Philosophy and Public Affairs*, Vol.11, No:3. (Summer, 1982), pp. 246-264

insan olan herkes için geçerli olduğunu iyimser bir ifade ve umutla ifade edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak, Jaspers'in görüşlerinde belirttiği üzere varoluşumuzu aydınlatmanın tek yolu felsefe ise, insan hakları kavramını aydınlığa çıkarmak, bunu uygulanabilir düzeye getirmek ve tüm insanlık için temele koymak tüm felsefecilerin görevidir. Bir ülkede ya da daha genel bir ifadeyle tüm dünyada, insanların yaşayışında problemler olduğunu ve artık çıkmaza sürüklendiğimizi ama bu problemlerin bir türlü çözülemediğini düşünüyorsak, bunun en büyük sorumluluğunu o ülkenin felsefecilerinin taşıması ve o ülkenin felsefecileriyle hesaplaşılması gerektiğini düşünüyorum. Felsefe açısından insan hakları sorunlarına, çözüm yollarıyla birlikte bakarken umarım bu çalışma felsefeyle ilgilenen biri olarak öncelikle benim için, sonrada bu çalışmayı okuyan herkes için bir çözüm yolu üretir.

KAYNAKÇA

- ARİSTOTELES, Eudemos'a Etik, Çeviren: Saffet Babür, Dost Kitabevi, Ocak 1999
- _____, Nikomakhos'a Etik, Çeviren: Saffet Babür, Ayraç Yayınevi, Ankara 1998
- AKARSU, Bedia, Max Scheler: İnsan Olma Sorunu, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara Kasım- Aralık 1986
- BENSADON, Ney, Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları, İletişim Yayınları, Çeviren: Şirin Tekeli, 1990
- CEVİZCİ, Ahmet, İlkçağ Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, 1. Basım, Bursa 1998
- _____, Ortaçağ Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, 1. Basım, Bursa 1999
- ÇAKMAK, Ali, Düşünen Sivil Toplum, Felsefi Yaklaşımlar-Açılımlar, Tarih Vakfı, İstanbul, 2003

ÇAKMAK, E. Efe, İoanna Kuçuradi'yle Söyleşi, Cogito, Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant, Yapı Kredi Yayınları, Sayı:41-42 Kış 2005

ÇOTUKSÖKEN, Betül, Felsefe: Özne-Söylem, İnkılap Kitabevi İstanbul, 2002

_____, Felsefi Söylem Nedir?, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2000

_____, Felsefeyi Anlamak Felsefe ile Anlamak, İnkılap Kitabevi, 1. Baskı, 2001

_____, Ortaçağda Felsefe, Kabalcı Yayınevi, Eylül 2000

_____(Editör), Felsefe Söyleşileri I-II, İstanbul Marmara Eğitim Vakfı, 2003

_____(Editör), Felsefe Söyleşileri III-IV, İstanbul Marmara Eğitim Vakfı, Kasım 2006

CRANSTON, Maurice, What Are Human Rights?, Koç Üniversitesi, Yayınlanmamış Ders Notları

ÇÜÇEN, A. Kadir, İnsan Hakları ve Etik (Ders notları ve makaleleri)

_____, Mantık, Bursa, Asa Kitabevi, 1999

_____, Kötülük Problemi, Doğu Batı Düşünce Dergisi,
Ortaçağ Aydınlığı, Sayı:33 Ağustos, 2005

_____, İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi, Kaygı, İnsan
Hakları Özel Sayısı, Felsefe Topluluğu Dergisi, Uludağ Üniversitesi, Sayı 2, Bahar
2003

DONNELLY, Jack, The Concept of Human Rights, Koç Üniversitesi
Yayımlanmamış Ders Notları

_____, Human Rights, Group Rights and Cultural Rights, Koç
Üniversitesi Yayımlanmamış Ders Notları

GENÇ, Mehmet GENÇ, Mehmet,
İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri, Uludağ Üniversitesi, Bursa 1997

GLAZER, Nathan, Individual Rights Against Group Rights, Koç
Üniversitesi Yayımlanmamış Ders Notları

- GÖKBERK, Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, Sekizinci Basım, İstanbul, Ocak 1996
- GÜRİZ, Adnan (Editör) , Adalet Kavramı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1994
- HEIDEGGER, Martin , Nedir Bu Felsefe? Çeviren: Dürin Tunç, Logos Yayıncılık, Kasım 1990
- İYİ, SEVGİ , Martin Heidegger'de İnsan Sorunu, Asa Kitabevi, 2003
- _____, İnsan Olma Bilinci Kişi Olma Sorumluluğu, Kaygı, İnsan Hakları Özel Sayısı, Felsefe Topluluğu Dergisi, Uludağ Üniversitesi, Sayı 2, Bahar 2003
- JASPERS, Karl, Felsefe Nedir? Çeviren: İsmet Zeki Eyuboğlu, Say Yayınları, İstanbul 2001
- KABOĞLU, Ö. İbrahim, Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı, Afa Yayıncılık, 5. Baskı, Aralık 1999
- KANT, Immanuel, Ahlak Metafizığının Temellendirilmesi, Türkiye Felsefe Kurumu, 2002

KAYGI, Abdullah, “Evrensellik Kavramı ve İnsan Hakları”, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe, haz: Betül Çotuksöken, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

KUÇURADİ, Ioanna ve PEKER Bülent, Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünya’da İnsan Hakları, Ankara 1999

KUÇURADİ, Ioanna, İnsan ve Değerleri, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1998

_____ (Hazırlayan), Yüzyılımızda İnsan Felsefesi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1997

_____, Nietzsche: Çağı ve Çağımız, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara Kasım-Aralık 1986

_____, Nietzsche ve İnsan, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1999

_____ (Hazırlayan), İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1982

_____, İnsan Hakları ve Sorunları, Türkiye Felsefe Kurumu,
Ankara 2007

_____, Uludağ Konuşmaları, ‘Özgürlük, Ahlak, Kültür
Kavramları’, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1997

_____, Etik, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1996

KUYURTAR, Erol, Ötanazinin Ahlaksallığı, Felsefe Logos Dergisi 2007/1,
Hak ve Hukuk/ Evrim Düşüncesi, Felsefe Logos Yayınları Şubat 2007

MATHIEU, Jean-Luc, Uluslararası Alanda İnsan Hakları, Çev: Galip Üstün,
İletişim Yayınları Ocak 1994

MINOGUE, Kenneth, The History of the Idea of Human Rights, Koç
Üniversitesi Yayınlanmamış Ders Notları

MOURGEON, Jacques, İnsan Hakları, Çev: Ayşen Ekmekçi, Alev
Türker, İletişim Yayınları Mayıs 1991

ÖKÇESİZ, Hayrettin (Hazırlayan), Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arkivi,
İstanbul Barosu Yayınları, 2003

ÖRNEK, Yusuf, Bilimde, Felsefede ve Politikada Karl Jaspers, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara Kasım- Aralık 1986

ÖZLEM, Doğan, Felsefe Yazıları, İnkılâp Kitabevi, 2002

_____, Kavram ve Düşünce Tarihi Çalışmaları, Kavramlar ve Tarihleri II, İnkılâp Kitabevi, 2006

_____, Mantık, İnkılâp Kitabevi, 2004

PLATON, Diyaloglar I, Remzi Kitabevi 5. Basım, 1998

_____, Diyaloglar 2, Remzi Kitabevi 4. Basım, 1999

_____, Devlet, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım Ekim 2001

SCHELER, Max, İnsanın Kosmosdaki Yeri, Çeviri: Harun Tepe, Atrâç Yayınevi, Ankara 1998

ŞENŞEKERCİ, Erkan, Söylev ve Günümüz, (Ders Notları), Bursa 2003

TANILLİ, Server, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş I
İlkçağ, Cem Yayınevi, Aralık 1994

_____, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş
II Ortaçağ, Cem Yayınevi, Kasım 1995

_____, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş
III XVI ve XVII. Yüzyıllar Cem Yayınevi, Aralık 1994

_____, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş
IV XVIII. Yüzyıl, Cem Yayınevi, Aralık 1994

TEPE, Harun, Etik, 4. Sayı Ankara Ağustos 1998

_____, Yaşam ve Bilgi: Felsefe Yaşamın Neresindedir?, Sanat
Adam Dergisi, Dünya Sorunları İçinde Felsefe, Sayı:211, Ağustos 2003

TOPUZOĞLU, Aşkın Yaşar, Mağdur Çocukların Hukuksal Konumu, İstanbul
Barosu Yayınları, 1. Basım, Şubat 2004

UYGUR, Mermi, Türk Felsefesinin Boyutları, Yapı Kredi Yayınları, 1.
Baskı, İstanbul Eylül 2002

ZEKİYAN, Boğos, Hümanizm(İnsancılık) Düşünsel İşlem ve Tarihsel Kökenler, İnkılâp Kitabevi, 2005

<http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/1268/unite03.pdf>

<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/insanhaklaribakisi.doc>

<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/sozlesme.htm>

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı	: İzmir – 1981		
Öğr. Gördüğü Kurumlar	: Başlama Yılı	: Bitirme Yılı	: Kurum Adı
Lise	: 1996	1999	İzmir Özel Türk Koleji
Lisans	: 1999	2003	U.Ü.Fen-Edebiyat Fak.
Yüksek Lisans	: 2003	--	U.Ü.Fen-Edebiyat Fak.
Medeni Durum	: Bekar		
Bildiği Yabancı Diller	: İngilizce		

Seral Karakulak